

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

AUDINGA TOLVAIŠAITĖ

Baudžiamosios teisės ir kriminologijos studijų programa

**GENOCIDAS, KAIP NUSIKALTIMAS LIETUVOS BAUDŽIAMAJAME ĮSTATYME IR
TARPTAUTINIUOSE TEISĖS AKTUOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Oleg Fedosiuk

Vilnius, 2016

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. GENOCIDO TEISINĖS SAMPRATOS RAIDA.....	8
1.1. Genocido teisinės sampratos raida Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose	8
1.2. Genocido teisinės normos konstitucingumo problematika.....	11
1.3. Genocido teisinės sampratos raida tarptautiniuose teisės aktuose	19
2. GENOCIDO NUSIKALTIMO SUDĖTIES BENDROJI CHARAKTERISTIKA	27
3. GENOCIDO NORMOS TAIKYMO PROBLEMATIKA TEISMŲ PRAKTIKOJE	51
IŠVADOS	82
LITERATŪRA.....	84
ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA	96
ANNOTATION	97
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	98
SUMMARY	99

IVADAS

Problema. Siekiant nustatyti kas yra genocido nusikaltimas ir kaip jo taikymas atspindi teismų praktikoje kyla aktualūs klausimai: 1. Ar Lietuvos Respublika nepažeidė tarptautinės teisės išplėsdama genocido sudėties požymius? 2. Ar Baudžiamojo kodekso 3 str. turi grįžtamąją galią dėl Baudžiamajame kodekse 99 str. įtvirtintų politinių ir socialinių grupių? 3. Kokią grupės dalį reikia siekti sunaikinti, kad veika būtų pripažinta genocidu? 4. Ar visi asmenys dalyvaujantys genocido nusikaltimo atlikime turi turėti tikslą sunaikinti tam tikrą grupę? 5. Ar okupantui – kolaborantui okupacijos metu vykdžiusiam genocido nusikaltimą, gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, jei pagal tuo metu galiojusią nacionalinę teisę tokia atsakomybė nebuvo numatyta?

Baigiamojo darbo aktualumas. Genocido nusikaltimas yra vienas sunkiausių tarptautinių nusikaltimų. Šio nusikaltimo aktualumą parodo vien tik tai, kad jis sukelia labai skaudžias pasekmes ne tik tam tikroms grupėms, bet ir visai žmonijai. Kaip rašė J. Žilinskas „nuo tapimo šių nusikaltimų auka nėra apsaugotas nė vienas asmuo nė vienoje valstybėje. Jau vien tai yra pakankama priežastis, skatinanti jais domėtis ir įrodyti, kaip svarbu, kad žmonės apie juos žinotų, kad jų draudimas ir baudimas būtų universaliai ir unifikuotai įtvirtintas įvairiose teisinėse sistemose“.¹

Genocido masinio naikinimo apraiškų galime pastebėti jau nuo pat seniausių laikų. Senajame Testamente yra aprašomi amalekiečių ir midianitų vykdyti genocidai. Taip pat indėnų naikinimai, kuomet Kristupas Kolumbas atrodė Ameriką. Šio genocido metu buvo išnaikinta 96% valstybės indėnų. Masiniai žmonių naikinimai laikytini įvykiai Ruandoje, Japonijoje, Jugoslavijoje, o ypač didelio atgarsio sulaukęs žydų naikinimas, įvardijamas Holokaustu. Šio masinių žudynių metu buvo nužudyta apie 6 milijonai žydų.

Deja Lietuvos valstybės šis nusikaltimas taip pat neaplenkė ir sukėlė skaudžius padarinius. Didžiausio masto naikinimai ir represijos Lietuvą užklupo per fašistinę (1941–1944 m.) ir sovietines okupacijas (1940–1941, 1944–1990 m.). Vien per 1941 m. birželio 14–osios didįjį trėmimą buvo ištremita daugiau kaip 18 tūkstančių žmonių.² Per abi sovietines okupacijas Lietuva neteko apie 791,5 tūkst. žmonių, iš jų 21,5 tūkst. žuvo Lietuvoje, išvežta į tremtį ir lagerius ir ten žuvo 275, 697 tūkst.³

¹ Justinas Žilinskas, Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003), 13.

² Izidorius Ignatavičius, Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998 (Vilnius: Vaga, 1999), 42.

³ Ibid., p. 578.

Vos prasidėjus Atgimimui, jau 1988 m. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros iniciatyva buvo siūloma įtvirtinti genocido nusikaltimo baudimą⁴. Galiausiai Lietuvos Respublikos Aukščiausiasji Taryba – Atkuriamasis Seimas 1992 m. balandžio 9 d. priėmė įstatymą „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“⁵, kuriuo buvo nuspręsta prisijungti prie 1948 m. gruodžio 9 d. konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudo už jį“⁶ (toliau – Genocido konvencija) ir 1968 m. lapkričio 26 d. konvencijos „Dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai“. Tik atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę ir priėmus „Lietuvos Respublikos Baudžiamąjį kodeksą“⁷ (toliau – LR BK) buvo įtvirtinta genocido nusikaltimo norma. Priėmus šią normą Lietuvos Respublikos nacionaliniuose įstatymuose, galėjome nubausti kaltuosius už įvykdytą masinį Lietuvių tautos naikinimą.

Nusikaltimas genocidui, turėjo būti įvertintas teisiškai tarptautiniu lygiu, norint, kad už jį būtų nubausti atsakingi asmenys. Prie šio nusikaltimo teisinio įtvirtinimo, prisidėjo „Niurnbergo tarptautinio karinio tribunolo statutas“⁸. Jame buvo apibrėžtos nusikalstamos veikos ir suformuoti tarptautinės teisės principai, kurie 1946 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje buvo visuotinai pripažinti. Taip pat labai svarbus dokumentas buvo 1948 m. gruodžio 9 d. konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudo už jį“ ir 1968 m. lapkričio 26 d. konvencija „Dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai“⁹. Bene svarbiausia universali tarptautinė sutartis, reglamentuojanti genocido nusikaltimą yra „Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas“¹⁰ (toliau – Romos statutas).

Pažymėtina, kad Lietuvoje įstatymų leidėjas įtvirtino platesnę genocido nusikaltimo sampratą. Pagal tarptautinę teisę, genocidu laikomi veiksmai, kuriais siekiama visiškai ar dalinai sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę. O pagal galiojančio LR BK 99 straipsnį, genocidui prilygintini veiksmai ir prieš socialinę ar politinę grupę. Aktualumą šios normos rodo taip pat, tai jog 2011 metais buvo suabejota dėl LR BK 99 straipsnio atitikties „Lietuvos Respublikos Konstitucijai“¹¹ (toliau – LR Konstitucija). Tuo pagrindu Lietuvos

⁴ Jonas Prapiestis, „Ar Respublikos baudžiamoji teisė bus tarptautinio lygio?“, Socialistinė teisė (Lietuvos TSR teisingumo ministerijos biuletenis), 2-4 (1989): 3.

⁵ „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“, Valstybės žinios 13, 342 (1992).

⁶ 1948 m. JT Konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“, Valstybės žinios 23, 855 (2002).

⁷ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas“, Valstybės žinios 89, 2741 (2000).

⁸ „Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1 Indictment : Count Three“, žiūrėta 2015 12 15

<http://avalon.law.yale.edu/imt/count3.asp>

⁹ 1968 m. lapkričio 26 d. Konvencija „Dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai“, Valstybės žinios 23–856 (2002).

¹⁰ „Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutas“, Valstybės žinios 49, 2165 (2003).

¹¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, Valstybės žinios 33, 1014 (1992).

apeliacinis, Panevėžio ir Kauno apygardos teismai kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą (toliau – Konstitucinis Teismas) su prašymu iširti, ar LR baudžiamojo kodekso 99 straipsnis ta apimtimi, kad jame numatyta baudžiamoji atsakomybė už genocidą prieš visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai socialinei ar politinei grupei, atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją. Teismas pripažino, kad norma neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Tačiau po šio Konstitucinio Teismo nutarimo buvo kreiptasi į Europos Žmogaus Teisių Teismą (toliau – Teismas), kuris nusprendė, kad buvo pažeistas „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos“¹² (toliau – EŽTK) 7 straipsnis.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis.

Mokslinis naujumas. Diplominiame darbe kompleksiskai nagrinėjama genocido nusikaltimo taikymo problematika Lietuvos Respublikos teismų ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. Moksliskai yra apibendrinama ir įvertinama genocido nusikaltimo įtvirtinimo raida tarptautiniuose teisės aktuose bei Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose. Taip pat diplominiame darbe atskleidžiama genocido nusikaltimo konstitucingumo problematika.

Problemų ištyrimo lygis. Tarptautiniai teisės aktai yra labai reikšmingi nagrinėjant genocido nusikaltimo sąvoką bei jo raidą. Tačiau taip pat reikšmingi yra ir mokslininkų darbai šia tema. Jie savo moksliniuose straipsniuose, pateikia šio nusikaltimo analizę, interpretaciją, atskleidžia problemas. Pažymėtina, kad Lietuvoje nėra daug autorių rašančių apie genocido nusikaltimą. Galime išskirti prof. dr. Justiną Žilinską, kuris yra parašęs daktaro disertaciją šia tema bei jo mokslinius straipsnius nagrinėjančius šio nusikaltimo raidą ir struktūrą. Taip pat didelį indėlį rašant apie genocidą padarė šie lietuvių autoriai: G. Švedas, B. Abraitienė, A. Čepas, R. Valentukevičius, S. Katuoka. Taip pat reikėtų paminėti istoriką, humanitarinių mokslų daktarą A. Anušauską, kuris daug dėmesio skyrė lietuvių tautos sovietinio genocido tyrimui. Tarptautinės teisės mokslininkai taip yra rašę apie genocido nusikaltimą, tai būtų: W. A. Schabas, M. Shaw, A. Jones, R. Lemkin, B. Kiernan, M. C. Bassiouni, R. Cryer, L. A. Horvitz, Malcolm D. Evans, M. B. Akehurst ir kt.

Baigiamojo darbo reikšmė. Magistrinio darbo galutinis rezultatas gali būt naudingas rašant kitus mokslinius darbus panašia ar artima tema. Taip pat šiame darbe yra susisteminta genocido nusikaltimo kilmė ir istorinė reikšmė Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje bei tarptautiniuose teisės aktuose. Išanalizuota Lietuvos Respublikos teismų ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika ir pateikta jų analizė bei vertinimas, kurie gali būti naudingi įstatymo leidėjui.

Baigiamojo darbo originalumas. Magistriniame darbe genocido nusikaltimas yra vertinamas iš teisinės pusės. 2003 m. apie genocido nusikaltimą rašė J. Žilinskas monografijoje

¹² „Europos Žmogaus Teisių Konvencija pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.“ Valstybės žinios, 40, 987 (1995).

„Genocidas, kaip nusikaltimas žmoniškumui“. Tačiau po šios monografijos praėjo daug laiko ir pasirodė nauji tarptautinių tribunolų sprendimai, Konstitucinio teismo nutarimas, Lietuvos nacionalinių teismų sprendimai ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas. Šie šaltiniai Lietuvos teisinėje doktrinoje yra mažai analizuojami, todėl autorė remdamasi šiais šaltiniais nagrinėjo genocido nusikaltimą.

Tyrimo tikslas. Atlikti genocido, kaip nusikaltimo žmoniškumui, sudėties baudžiamąją teisinę analizę bei išanalizuoti šios normos taikymo problematiką.

Tyrimo uždaviniai. Šiam tikslui pasiekti, iškėlėme tokius uždavinius:

1. Išnagrinėti genocido teisinę sampratą Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose;
2. Atskleisti genocido normos konstitucingumo problematiką;
3. Išnagrinėti genocido teisinę sampratą tarptautiniuose teisės aktuose;
4. Išanalizuoti genocido nusikaltimo sudėties požymius ir ypatumus Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse;
5. Ištirti kokių problemų kyla teismų praktikoje įrodinėjant genocido sudėties požymius;

Tyrimo metodika. Darbe naudojami dokumentų analizės, istorinis, lyginamasis ir loginis tyrimo metodai. Atsižvelgiant į tyrimo tikslus ir uždavinius, dokumentų analizė laikytinas svarbiausiu duomenų rinkimo (gavimo) metodu. Šis būdas pasitelkiamas nagrinėjant teismų praktiką. Istorinis metodas pasirinktas, kad padėtų atskleisti genocido, kaip teisės normos, raidą Lietuvos Respublikos teismų praktikoje bei Europos Žmogaus Teisių Teisme, įvertinant šios normos taikymo galimybes. Loginis metodas taikomas siekiant atskleisti teisės norminių aktų ir bylų turinį, darant apibendrinimus, išvadas, padedančias tiksliau ir aiškiau suvokti nagrinėjamus klausimus. Lyginamasis metodas taikomas siekiant palyginti ir įvertinti mokslininkų nuomones, teisės aktus, taip pat lyginant genocido normos reglamentavimo skirtumus tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje.

Tyrimo struktūra. Darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis ir išvados. Dėstomoji dalis susideda iš trijų skyrių. Pirmajame skyriuje nagrinėjama genocido sampratos raida Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose ir atskleidžiama normos konstitucingumo problematika. Taip pat išnagrinėjama genocido sampratos raida tarptautinės teisės šaltiniuose. Antrajame skyriuje išanalizuojama genocido nusikaltimo bendroji charakteristika. Trečiajame skyriuje nagrinėjama genocido nusikaltimo taikymo problematika teismų praktikoje.

Ginamieji teiginiai: Genocido normos taikymas atgal vadovaujantis platesne šio nusikaltimo samprata, pažeidžia Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, nors

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas pripažino, kad platesnę nusikaltimo sampratą galima taikyti atgal, jeigu ji sudaro reikšmingą nacionalinės, etninės, rasinės ar religinės grupės dalį.

1. GENOCIDO TEISINĖS SAMPRATOS RAIDA

1.1. Genocido teisinės sampratos raida Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose

„Genocidas [gr. *genos* — giminė, gentis + lot. *caedo* — žudau], ištisų gyventojų grupių naikinimas rasiniais, nacionaliniais arba religiniais motyvais.“¹³ „Genocidas – ištisų gyventojų grupių naikinimas rasiniais, nacionaliniais arba religiniais motyvais, susijęs su fašizmu ir komunizmu“.¹⁴ Šie genocido sąvokos apibrėžimai yra pateikiami tarptautinių žodžių žodynuose.

Genocidas pasaulyje yra laikytinas pačiu sunkiausiu ir baisiausiu nusikaltimu, kuris per visą žmonijos gyvavimo laikotarpį yra nusinešęs daugybę gyvybių. „Genocidas žinomas jau VIII-VII a. prieš Kristų. Tai asirų žudymas, Trojos, Kartaginos sunaikinimai, Čingischano, Tamerlano antplūdžiai, 200 metų kryžiuočių žygiai į Lietuvą, 1915 m. turkų įvykdytos armėnų masinės žudynės ir didžiausią mastą pasiekę raudonasis komunistinis ir rudasis nacistų įvykdytas žydų bei kitų tautų genocidas“.¹⁵ Nors teisiškai tai nėra pripažinta genocido nusikaltimais, tačiau mokslinėse diskusijose manoma, kad šie masiniai naikinimai laikytini genocido nusikaltimais.

Genocido sąvokos tėvu yra laikomas Lenkų žydų mokslininkas Raphael Lemkin. „Savo išleistoje knygoje „Axis rule in Occupied Europe“ genocido terminą apibrėžė kaip tautos ar etninės grupės naikinimą. Knygoje jis taip pat pabrėžė, kad genocidas nereiškia tautos išnaikinimo tuoj pat. Tai greičiau sistemingas ir koordinuotas veikslių planas, kuris yra nukreiptas sunaikinti nacionalinių grupių pagrindus. Šio plano objektas – politinių ir socialinių institutų, kultūros, kalbos, tautinio identiteto, religijos, ekonominio pagrindo egzistuoti nacionalinėms grupėms sunaikinimas, o taip pat saugumo, laisvės, sveikatos, orumo ir gyvybės atėmimas žmonėms, priklausantiems šioms grupėms. Genocidas yra nukreiptas prieš nacionalines grupes kaip visumą, o atliekami veiksmai prieš žmones ne kaip prieš atskirus veikslius, o būtent kaip nacionalinės grupės narius“.¹⁶

Kaip žinome, Lietuvą genocido nusikaltimai palietė negailestingai. Didžiausio masto naikinimai ir represijos Lietuvą užklupo per fašistinę (1941–1944 m.) ir sovietines okupacijas (1940–1941, 1944–1990 m.). Vien per 1941 m. birželio 14–osios didįjį trėmimą buvo ištremta daugiau kaip 18 tūkstančių žmonių.¹⁷ Per abi sovietines okupacijas Lietuva neteko apie 791,5 tūkst. žmonių, iš jų 21,5 tūkst. žuvo Lietuvoje, išvežta į tremtį ir lagerius ir ten žuvo 275, 697 tūkst.¹⁸

¹³ Aldona Bendorienė, et al., *Tarptautinių žodžių žodynas* (Vilnius: Alma littera 2001), 265

¹⁴ Valerija Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas* (Vilnius: Žodynas, 2001), 330.

¹⁵ Vytautas Zabiela ir Vytautas Raudeliūnas, *Vilniaus tribunolo nuosprendis* (Vilnius: 2000), 7.

¹⁶ Lemkin's Raphael, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress* (2015), <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm>

¹⁷ Izidorius Ignatavičius, *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998* (Vilnius: Vaga, 1999), 42.

¹⁸ *Ibid.*, p. 578.

Vos prasidėjus Atgimimui, jau 1988 m. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros iniciatyva buvo siūloma įtvirtinti genocido nusikaltimo baudimą.¹⁹

„Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas 1992 m. balandžio 9 d. priėmė įstatymą „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“. 1990 m. kovo 11 d. atkūrusi nepriklausomybę, šiuo aktu Lietuva prisijungė prie 1948 m. gruodžio 9 d. Genocido konvencijos ir 1968 m. lapkričio 26 d. konvencijos „Dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai“. Buvo pripažinti 1945 m. rugpjūčio 8 d. Niurnbergo tarptautinio karo tribunolo įstatai ir atsižvelgta į tai, kad tie tarptautinės teisės norminiai aktai įpareigoja tarptautinės teisės jurisdikciją pripažįstančias valstybes priimti nacionalinius įstatymus, numatančius atsakomybę už genocidą, nusikaltimus žmoniškumui, taikai, taip pat karo nusikaltimus“.²⁰ „Atsakomybė už genocidą nustatymas nacionaliniuose įstatymuose parodo valstybės poziciją dėl genocido nusikaltimo. Neretai genocidas įmanomas, kai tokius veiksmus remia valstybė ar jos institucijos, t.y. kai genocidas tampa valstybės politika. Todėl įtvirtinimas baudžiamuosiuose įstatymuose genocido sudėties – viena iš svarbiausių garantijų, kad valstybėje nebus toleruojamos idėjos skatinti neapykantą nacionalinei, tautinei, etninei ar kt., socialinei grupei ir įvairiais būdais fiziškai naikinti ją“.²¹

„1998 m. balandžio 21 d. Seimas priėmė įstatymą papildantį ir pakeičiantį LR BK, kuris 1992 m. balandžio 9 d. įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ nuostatas įtraukė į LR BK ir papildė jį nauju straipsniu „Genocidas““.²² LR BK 71 str. buvo įtvirtinta genocido sąvoka, kuri įvardijama kaip „veiksmai, kuriais siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį gyventojų, priklausančių kokiam nors nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei, pasireiškę šių grupių narių žiauriu kankinimu, sunkiu kūno sužalojimu, protinio vystymosi sutrikdymu; tyčiniu sudarymu tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis siekiama sunaikinti visą ar dalį tokios žmonių grupės; prievartiniu vaikų perdavimu iš šių grupių į kitas ar priemonių, kuriomis siekiama prievarta apriboti gimstamumą, panaudojimu“.²³ Šio straipsnio antroje dalyje yra numatyta kvalifikuota sudėtis, kurioje teigiama „žmonių žudymas, taip pat šio straipsnio 1 ir 2 dalyse numatytų veiksmų organizavimas arba vadovavimas jiems“.²⁴ Kaip matome, įstatymų leidėjas papildė genocido nusikaltimo sąvoką, įtraukdamas naujus požymius.

¹⁹ Prapiestis, J., *supra* note 4 p. 3.

²⁰ Rimvydas Valentukevičius, „Nusikaltimų žmoniškumui tyrimo Lietuvoje problemos.“ Pranešimas tarptautinėje konferencijoje: nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų tyrimo problemos, Vilnius, 1998 lapkričio 5-6 d.

²¹ Armanas Abramavičius et al., Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis (Vilnius: Eugrimas, 2000), 47.

²² Valentukevičius, R., *op cit.*

²³ „Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso papildymo 62⁽¹⁾, 71 straipsniais 8⁽¹⁾, 24, 25, 26, 35, 49, 54⁽¹⁾, 89 pakeitimų ir papildymo įstatymas,“ Valstybės žinios 42, 1140 (1998).

²⁴ *Ibid.*

Genocido samprata buvo keičiama 2000 metais, kuomet buvo priimtas naujasis LR BK. Šiame kodekse 99 straipsnyje genocido sąvoka šiek tiek skyrėsi nuo ankstesnio įtvirtinimo įstatyme. Naujajame LR BK genocido sąvoka apibrėžiama taip: „tas, kas siekdamas fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei, organizavo, vadovavo ar dalyvavo juos žudant, kankinant, žalojant, trikdamas jų protinį vystymąsi, deportuojant, kitaip sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kad jos lėmė visų jų ar dalies žūtį, ribojo toms grupėms priklausančių žmonių gimstamumą ar prievarta perdavė jų vaikus kitoms grupėms“.²⁵ Kaip matome nebeliko kvalifikuotos nusikaltimo sudėties, kuri galiojo ankstesniame LR BK straipsnio formuluočiame. Organizavimas ir vadovavimas iš 1998 m. balandžio 21 d. įstatymo 71 straipsnio 2 d. buvo perkelti į dabartinio įstatymo dispoziciją. J. Žilinskas teigia, kad tokia nauja įstatymo formuluoči nėra įprasta, kada bendrininkavimo aspektai yra įvardinti specialiosios dalies dispozicijoje ir išskiria keletą priežasčių kodėl taip galėjo atsitikti. Pirma priežastis yra ta, kad Genocido konvencijoje yra įvardinta jog baudžiamas ne tik genocidas, bet ir susitarimas, kurstymas, pasikėsinimas vykdyti ir bendrininkavimas vykdant genocidą. Antrą priežastį J. Žilinskas sieja su bendrininkų tyčios problema. Genocido atveju yra sunku nustatyti tyčios turinį, todėl yra siekiama, kad organizavimas, vadovavimas ar dalyvavimas būtų laikomi baigtais nusikaltimais.²⁶

Apžvelgus genocido nusikaltimo raidą Lietuvoje, pastebėtina, kad šio nusikaltimo norma yra įtvirtinta ganėtinai neseniai. Nors norma ir buvo keletą kartų keičiama, tačiau esminių pokyčių nebuvo padaryta. Tačiau kito tam tikri jos aspektai, kuriais buvo siekiama įvertinti nusikalstamas veikas padarytas nacistinės ir sovietinės okupacijos metais. Taip pat pažymėtina, kad genocido nusikaltimo samprata buvo perimta iš tarptautinio dokumento nuostatų t.y. Konvencijos dėl genocido, kuri yra laikoma vienu iš svarbiausių tarptautiniu dokumentu, reglamentuojančiu atsakomybę už genocido nusikaltimą.

²⁵ Baudžiamasis kodeksas, *supra note 7*.

²⁶ Justinas Žilinskas, „Nusikaltimai žmoniškumui naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse.“ *Jurisprudencija* 23, 15 (2001): 164-165.

1.2. Genocido teisinės normos konstitucingumo problematika

Konstitucinis Teismas „sprendžia ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai“.²⁷ V. Sinkevičius pabrėžia, kad: „Konstitucinio Teismo nutarimai iš esmės įgyja pačios Konstitucijos galią, kad neįgyvendinimas, nepaisymas tokios Konstitucijos nuostatų sampratos, kurią pateikia Konstitucinis Teismas, iš esmės reiškia (tampa) Konstitucijos pažeidimu. <...> Konstitucinio Teismo nutarimo nuostata reiškia ir tai, kad Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriuose interpretuojamos Konstitucijos nuostatos, turi ne tik Konstitucijos aiškinamąjį, bet ir teisinį reguliavimą pertvarkantį bei teisę kuriantį krūvį“.²⁸

Konstitucinio Teismo priimami nutarimai yra laikytini teisės šaltiniais. Pabrėžtina jog Konstitucinio Teismo nutarimai suponuoja skirtingas išvadas dėl tiriamos teisės normos. Vienu atveju Konstitucinis Teismas gali pripažinti tiriamos teisės normos ar jos dalies nekonstitucingumą ar neteisėtumą, tačiau kitu atveju, priėmus pozityviąją rezoliuciją, pripažinti konstitucingumą, tiriamos teisės normos atžvilgiu.

Taip pat pabrėžtina, kad Konstitucinio Teismo nutarimai, „kuriais paneigiama teisės norma, daro poveikį ne tik teisės normos leidėjui, bet ir kitoms institucijoms ir visų pirma – teismų praktikai“.²⁹

2014 m. kovo 18 d. Nr. KT11 – N4/2014 buvo priimtas Konstitucinis nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocido, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.³⁰

Į Konstitucinį Teismą buvo kreiptasi ištirti ar „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3 straipsnio 3 dalis, 95 straipsnio 8 dalies 1 punktas, 99 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 6 straipsniui, 31 straipsnio 2, 4 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui ir ar šio kodekso 99 straipsnis – Lietuvos Respublikos Konstitucijos 135 straipsnio 1 daliai, 138 straipsnio 3 daliai“.³¹

Visų pirma Konstitucinis Teismas „tyrė ar BK 99 straipsnis tiek, kiek jame nustatytas genocido nusikaltimo apibrėžimas yra platesnis nei nustatytasis pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas, t.y. tiek, kiek genocido nusikaltimas yra ir veiksmai, kuriais siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai socialinei ar politinei grupei, neprieštarauja Konstitucijos 31 straipsnio 2, 4 dalims, 135 straipsnio 1 daliai, 138 straipsnio 3 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui“.³²

²⁷ LR Konstitucija, *supra note* 11.

²⁸ Vytautas Sinkevičius, „Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos“, *Jurisprudencija: mokslo darbai* 67,59 (2005):13.

²⁹ Juozas Žilys, „Konstitucinio Teismo aktai teisės šaltinių sistemoje“, *Jurisprudencija*, 17 (9) (2000): 75.

³⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas Nr. KT11-N4/2014“.

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*

Pagal LR Konstitucijos 135 str. 1 d. „Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis“.³³ Šiame straipsnyje yra įtvirtintas *pacta sunt servanda* principas. Šis principas reiškia, kad Lietuvos valstybė turi sąžiningai vykdyti prisiimtinius įsipareigojimus pagal tarptautines sutartis. Principas nurodo imperatyvą laikytis tarptautinės teisės normų,³⁴ „inter alia jus cogens normų, pagal kurias draudžiami tarptautiniai nusikaltimai“.³⁵ Tarptautiniai nusikaltimai yra apibrėžti tarptautinėse sutartyse t.y. Romos statute ir Konvencijoje prieš genocidą, kurios dalyvė yra ir Lietuvos Respublika.³⁶

Pagal LR Konstitucijos 138 str. 3 d. „tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“.³⁷

Konstitucinis Teismas, 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime pabrėžė, kad: „Lietuvos valstybė, pripažindama tarptautinės teisės principus ir normas, šalies gyventojams negali taikyti iš esmės kitokių standartų. Save laikydama lygiateise tarptautinės bendrijos nare, ji savo valia priima ir pripažįsta šiuos principus bei normas, jos papročius, dėsningai integruojasi į pasaulio kultūrą ir tampa natūralia jos dalimi“.³⁸

Konstitucinis teismas pabrėžė, kad „negali nustatyti žemesnių standartų, negu nustatytieji pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. Tokio reikalavimo nepaisymas būtų nesuderinamas su Konstitucijos preambulėje įtvirtintais atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekais, kuriuos išreiškia konstitucinis teisinės valstybės principas“.³⁹

Konstitucinis Teismas teigia, jog „doktrininė nuostata negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą Lietuvos Respublika gali nesilaikyti savo tarptautinių sutarčių, jeigu jos įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose yra nustatytas kitoks teisinis reguliavimas negu nustatytasis tarptautinėmis sutartimis. Priešingai, Konstitucijoje įtvirtintas principas, kad Lietuvos Respublika laikosi sava valia prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų, gerbia visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus, suponuoja tai, kad tais atvejais, kai nacionaliniuose teisės aktuose (inter alia įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose) nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris konkuruoja su nustatytu tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis“.⁴⁰

³³ LR Konstitucija., *supra note* 11.

³⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas Nr. KT2-N1/2014“.

³⁵ Konstitucinio teismo nutarimas., *supra note* 30.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ LR Konstitucija., *supra note* 11.

³⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas Valstybės žinios, 109, 3004, (1998)“.

³⁹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas Nr. KT11-N4/2014“.

⁴⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teimo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 17/02-24/02-06/03-22/04“.

LR Konstitucijos 7 str. 1 d. nurodyta, kad „negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“.⁴¹ Tačiau, tai nereiškia, kad negalioja joks įstatymas ar tarptautinė sutartis, jeigu jų nuostatos prieštarauja LR Konstitucijai. Todėl, kaip pažymi LR Konstitucinis Teismas, jeigu yra nesuderinamumų tarp LR Konstitucijos ir tarptautinės sutarties nuostatų, Lietuvos Respublikai kyla pareiga tokių nesuderinamumą pašalinti. Tokia pareiga valstybei kyla iš LR Konstitucijos 135 str. 1 d. Nesuderinamumas turi būti pašalintas atsisakant atitinkamų tarptautinėje sutartyje nustatytų tarptautinių įsipareigojimų arba darant Konstitucijos pataisas.⁴²

Pagal visuotinai pripažintinas tarptautinės teisės normas valstybės privalo priimti nacionalinius įstatymus dėl genocido nusikaltimo. Atsižvelgiant į valstybių praktiką, tai gali būti suprantama kaip tam tikra diskrecija. Diskrecija gali būti numatoma atsižvelgiant į konkretų istorinį, politinį, socialinį ir kultūrinį kontekstą. Kaip pažymi Konstitucinis teismas nei Konvencija prieš genocidą, nei Romos statusas nedraudžia galimybės praplėsti genocido nusikaltimo apibrėžimo.⁴³

Todėl Konstitucinis Teismas padarė išvadą, kad BK 99 str. išplėtimas nacionalinėje teisėje nėra LR Konstitucijos 135 str. 1 d. ir konstitucinio teisinės valstybės principo pažeidimas.⁴⁴ Jis taip pat pripažino, kad LR Konstitucijos 138 str. 3 d. norma, neprieštarauja LR BK 99 str. įtvirtintam teisiniam reguliavimui. Konstitucinis Teismas sako, kad „net ir nustačius, jog tam tikra Lietuvos Respublikos įstatymo nuostata yra nesuderinta su kurios nors tarptautinės sutarties nuostata, tai savaime nereiškia, kad ta įstatymo nuostata prieštarauja Konstitucijos 138 straipsnio 3 daliai“.⁴⁵

Konstitucinis Teismas taip pat pripažino, kad BK 99 str. išplėsta genocido nusikaltimo norma, neprieštarauja LR Konstitucijos 31 str. 2, 4 d. Jis rėmėsi argumentais, kad LR BK 3 str. 3 d. yra nurodyta jog genocido nusikaltimo norma turi grįžtamąją galią. LR BK 95 str. 5 d. 1 p. (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) ir 95 str. 8 d. 1 p. (2010 m. birželio 15 d., 2011 m. kovo 22 d. redakcijos) numatyta, kad genocido nusikaltimo nuosprendžio priėmimui - netaikoma senatis.⁴⁶

Todėl konstatavo, kad: „BK 99 straipsnis <...> savaime negali prieštarauti Konstitucijos 31 straipsnio 2, 4 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui“.⁴⁷

„Konstitucinės justicijos byloje Konstitucinis Teismas taip pat tyrė, ar BK 3 straipsnio 3 dalis (2000 m. rugsėjo 26 d.) tiek, kiek pagal joje nustatytą teisinį reguliavimą BK 99 straipsnis turi grįžtamąją galią asmenims, padariusiems jame numatytus veiksmus prieš socialinėms ar

⁴¹ LR Konstitucija., *supra note* 11.

⁴² Konstitucinio teismo nutarimas., *supra note* 30.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ *Ibid.*

politinėms grupėms priklausančius asmenis, neprieštarauja (-avo) Konstitucijos 31 straipsnio 2, 4 dalims, 138 straipsnio 3 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui“.⁴⁸

LR BK 3 str. 3 d. nustatyta, kad: „Baudžiamasis įstatymas, nustatantis veikos nusikalstamumą, griežtinantis bausmę arba kitaip sunkinantis nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinę padėtį, neturi grįžtamosios galios. Išimtį sudaro šio kodekso normos, nustatančios atsakomybę už genocidą (99 straipsnis)“.⁴⁹

LR Konstitucijos 31 str. 4 d. nurodyta: „Bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu“.⁵⁰ Konstitucinis Teismas pažymi, kad šioje nuostatoje yra įtvirtintas *nulla poena sine lege* principas. Šis principas reiškia, kad asmuo negali būti baudžiamas už veiką, kurios atlikimo metu, nebuvo baudžiama pagal įstatymą.⁵¹

Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime pažymėjo, kad *nulla poena sine lege* principas kyla iš konstitucinio teisinės valstybės principo. Taikant teisę, turi būti atsižvelgta į konstitucinio teisinės valstybės principo reikalavimus.⁵² Reikalavimai reikalauja laikytis: „atsakomybė (sankcija, bausmė) už teisės pažeidimus turi būti nustatyta iš anksto (*nullum poena sine lege*); veika nėra nusikalstama, jeigu tai nėra numatyta įstatyme (*nullum crimen sine lege*)“.⁵³

Pažymėtina, kad konstitucinis teisinis valstybės principas sujungia *nulla poena sine lege* ir *nullum crimen sine lege* principus. Neatskiriama šio principo dalimi yra laikytina ir pagarba tarptautinei teisei, kurio esmė – teisės viešpatavimas.⁵⁴

„Atsižvelgiant į Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį, konstitucinio teisinės valstybės principo išreiškiamus atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekius, Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas ir iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis principas *nullum crimen, nulla poena sine lege* nėra absoliutus. Pagal Konstituciją baudžiamuosiuose įstatymuose gali būti nustatyta šio principo išimtis, taikytina nusikaltimams pagal tarptautinę teisę ar bendruosius teisės principus, inter alia genocido nusikaltimui, apibrėžiamam pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas (t.y. nukreiptam tik prieš nacionalines, etnines, rasines ar religines grupes); tik taip būtų paisoma iš Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalies kylančio ir su konstitucinio teisinės valstybės principo išreiškiamais atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekiais susijusio reikalavimo Lietuvos Respublikos baudžiamaisiais įstatymais, susijusiais su atsakomybe už tarptautinius

⁴⁸ Konstitucinio teismo nutarimas., *supra note 30*.

⁴⁹ Baudžiamasis kodeksas, *supra note 7*.

⁵⁰ LR Konstitucija., *supra note 11*.

⁵¹ Konstitucinio teismo nutarimas., *supra note 30*.

⁵² „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Nr. 51/01-26/02-19/03-22/03-26/03-27/03“.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ Konstitucinio teismo nutarimas *op. cit.*

nusikaltimus, nenustatyti žemesnių standartų nei nustatyti pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. Šio reikalavimo, taigi ir Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalyje įtvirtinto ir iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančio principo nullum crimen, nulla poena sine lege, nebūtų paisoma, jeigu baudžiamuosiuose įstatymuose būtų nustatyta grįžtamoji jų galia nusikaltimams, apibrėžiamiems tik pagal nacionalinę teisę⁵⁵.

Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „LR BK 3 str. 3 d. nustačius teisinį reguliavimą, pagal kurį asmuo pagal BK 99 straipsnį gali būti teisiamas už veiksmus, kuriais buvo siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai socialinei ar politinei grupei, atliktus tol, kol Baudžiamajame kodekse nebuvo nustatyta atsakomybė už žmonių, priklausančių socialinei ar politinei grupei, genocidą, nustatyta BK 99 straipsnio grįžtamoji galia tokiems veiksams, kurie laikomi genocido nusikaltimu tik pagal nacionalinės teisės normas; nustatant tokį teisinį reguliavimą nepaisyta Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalies, 135 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo“⁵⁶.

Konstitucinis Teismas šiame nutarime taip pat nustatinėjo, ar „BK (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) 95 straipsnio 5 dalies 1 punktas, 95 straipsnio 8 dalies (2010 m. birželio 15 d., 2011 m. kovo 22 d. redakcijos) 1 punktas neprieštarauja (-avo) Konstitucijos 31 straipsnio 2, 4 dalims, 138 straipsnio 3 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui“⁵⁷.

LR BK 95 straipsnio (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) „Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis“ 5 dalies 1 punkte buvo nustatyta:

„Nėra senaties šiems nusikaltimams, numatytiems šiame kodekse:

1) genocidui (99 straipsnis);“⁵⁸

2010 m. birželio 15 d. Seimas priėmė Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 95 str. pakeitimo bei papildymo, kodekso papildymo 170² straipsniu ir kodekso priedo papildymo įstatymą. Šio įstatymo 1 str. buvo nurodyta papildyti ir pakeisti 95 str. dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties. LR BK 95 str. nurodyta, kad apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminai netaikomi genocido nusikaltimui.⁵⁹

2011 m. kovo 22 d. Seimas priėmė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3, 7, 95, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 109, 111 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 104 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir kodekso papildymo 113-1 straipsniu įstatymą. Šiame įstatyme 3

⁵⁵ Konstitucinio teismo nutarimas., *supra note 30*.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Baudžiamasis kodeksas., *supra note 7*.

⁵⁹ „Baudžiamojo kodekso 95 straipsnio pakeitimo bei papildymo, Kodekso papildymo 170(2) straipsniu ir Kodekso priedo papildymo įstatymas,“ Valstybės žinios 75, 3792 (2010).

straipsniu buvo pakeista BK 95 straipsnio (2010 m. birželio 15 d. redakcija) 8 dalis, tačiau teisinis reguliavimas išliko nepakitęs.⁶⁰

LR Konstitucijos 31 str. 2 d. nurodyta, kad: „Asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas“.⁶¹ Taigi ši nuostata įtvirtina asmens teisę į teisingą, nešališką ir nepriklausomą teismą.⁶²

LR Konstitucijos 31 str. 4 d. nurodyta, kad: „Bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu“.⁶³

Konstitucinis Teismas 2009 m. birželio 8 d. nutarime pabrėžė, jog „aiškinant Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalį kartu su šio straipsnio 4 dalimi, pagal kurią bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu, pažymėtina, kad pagal Konstituciją nepriklausomas ir bešališkas teismas, nagrinėdamas bylą ir tirdamas visas bylos aplinkybes, negali bausmės paskirti nesiremdamas įstatymu. Pažymėtina, kad konstitucinė teisė į teisingą teismą *inter alia* reiškia ne tik tai, kad teismo proceso metu turi būti laikomasi baudžiamojo proceso teisės principų ir normų, bet ir tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatyta ir teismo paskirta bausmė turi būti teisinga; baudžiamajame įstatyme turi būti numatytos visos galimybės teismui, atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, paskirti teisingą bausmę. Neteisingos bausmės paskyrimas reikštų, kad yra pažeidžiama asmens teisė į teisingą teismą, taigi ir Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis bei konstitucinis teisinės valstybės principas“.⁶⁴

Įstatymų leidėjas siekdamas apsaugoti visuomenę nuo nusikalstamų veikų turi teisę nustatyti baudžiamąją atsakomybę už jas. Įtvirtindamas atsakomybę, įstatymų leidėjas turi ir diskrecijos teisę nustatyti terminus asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas.⁶⁵

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad: „tam tikro apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties termino nustatymas baudžiamuosiuose įstatymuose, taip pat baudžiamųjų įstatymų nuostatos, kuriose numatomas senaties netaikymas už tam tikro sunkumo nusikaltimus, savaime nepažeidžia Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos teisės į teisingą, nešališką ir nepriklausomą teismą, šio straipsnio 4 dalyje įtvirtinto principo *nulla poena sine lege*, konstitucinio teisinės valstybės principo“.⁶⁶

⁶⁰ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3, 7, 95, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 109, 111 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 104 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir kodekso papildymo 1131 straipsniu įstatymas“ Valstybės žinios 38-1805 (2011).

⁶¹ LR Konstitucija., *supra note* 11.

⁶² Konstitucinio teismo nutarimas., *supra note* 30.

⁶³ LR Konstitucija., *op cit.*

⁶⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas Nr. 34/2008-36/2008-40/2008-1/2009-4/2009-5/2009-6/2009-7/2009-9/2009-12/2009-13/2009-14/2009-17/2009-18/2009-19/2009-20/2009-22/2009“.

⁶⁵ Konstitucinio teismo nutarimas., *op cit.*

⁶⁶ *Ibid.*

Nutarime Konstitucinis Teismas teigia, kad „nėra pagrindo teigti, jog BK (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) 95 straipsnio 5 dalies 1 punktas, 95 straipsnio 8 dalies (2010 m. birželio 15 d., 2011 m. kovo 22 d. redakcijos) 1 punktas prieštarauja Konstitucijos 31 straipsnio 2, 4 dalims“.⁶⁷

LR Konstitucijos 138 str. 3 d. nurodyta, kad: „Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“.⁶⁸

Konstitucijoje yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai „nacionaliniuose teisės aktuose <...> nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris konkuruoja su nustatytoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis“.⁶⁹

„Taip pat minėta, kad net ir nustačius, jog tam tikra Lietuvos Respublikos įstatymo nuostata yra nesuderinta su kurios nors tarptautinės sutarties nuostata, tai savaime nereikštų, kad ta įstatymo nuostata prieštarauja Konstitucijos 138 straipsnio 3 daliai“.⁷⁰

Todėl darytina išvada, kad BK 95 str. 5 d. 1 p., 95 str. 8 d. 1 p. neprieštarauja LR Konstitucijos 138 str. 3 d.

Konstitucinis Teismas taip pat pasisakė dėl LR BK 95 str. 5 d. 1 p. ir 95 str. 8 d. 1 p. atitikimo konstituciniam teisinės valstybės principui. Kaip jau yra minėta anksčiau darbe, konstitucinio teisinės valstybės principo dalis yra pagarba tarptautinei teisei.

Taip pat minėta, kad LR BK 135 str. 1 d. yra įtvirtintas *pacta sunt servanda* principas. Šis principas reiškia, kad Lietuvos valstybė turi sąžiningai vykdyti priimtinius įsipareigojimus pagal tarptautines sutartis. Principas nurodo imperatyvą laikytis tarptautinės teisės normų,⁷¹ „inter alia jus cogens normų, pagal kurias draudžiami tarptautiniai nusikaltimai“.⁷²

„Pažymėtina, kad pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas neužkertamas kelias nacionalinėje teisėje nustatyti, kad netaikomi jokie senaties, inter alia apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties, terminai pagal nacionalinę teisę apibrėžiamam genocido nusikaltimui, nukreiptam prieš socialines ar politines grupes, t. y. prieš grupes, kurios nenumatytos apibrėžiant genocidą pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. Pabrėžtina, kad genocido nusikaltimas yra ypatingo sunkumo nusikalstami veiksmai prieš tam tikras žmonių grupes“.⁷³

Todėl Konstitucinis Teismas konstatavo, kad: „nėra pagrindo teigti, jog BK <...> (2000 95 straipsnio 5 dalies 1 punkte, 95 straipsnio 8 dalies <...> 1 punkte nustatyto teisiniu

⁶⁷ Konstitucinio teismo nutarimas., supra note 30.

⁶⁸ LR Konstitucija., supra note 11.

⁶⁹ Konstitucinio teismo nutarimas., supra note 40.

⁷⁰ Konstitucinio teismo nutarimas., supra note 30.

⁷¹ Konstitucinio teismo nutarimas., supra note 34.

⁷² Konstitucinio teismo nutarimas., op cit.

⁷³ Ibid.

reguliavimu, inter alia tiek, kiek apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis netaikoma BK 99 straipsnyje numatytiems veiksams prieš socialinėms ar politinėms grupėms priklausančius asmenis, nesilaikyta minėto iš Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalies kylančio ir su konstitucinio teisinės valstybės principo išreiškiamais atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekiais susijusio reikalavimo Lietuvos Respublikos baudžiamaisiais įstatymais, susijusiais su atsakomybe už tarptautinius nusikaltimus, nenustatyti žemesnių standartų negu nustatyti pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas; taip pat nėra jokio pagrindo teigti, kad ginčijamu teisiniu reguliavimu sudarytos prielaidos pažeisti konstitucinį teisinės valstybės principą⁷⁴.

Apibendrinant darytina išvada, kad Konstitucinis Teismas nutarime nusprendė, kad LR BK 3 straipsnio 3 dalis prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 4 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui. Tačiau konstatavo, kad LR BK 95 straipsnio 8 dalies 1 punktas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Konstitucinis Teismas taip pat pripažino, kad BK 99 str. išplėsta genocido nusikaltimo norma, neprieštarauja LR Konstitucijai.

⁷⁴ Konstitucinio teismo nutarimas., *supra note* 30.

1.3. Genocido teisinės sampratos raida tarptautiniuose teisės aktuose

Genocidas yra vienas sunkiausių tarptautinių nusikaltimų žmoniškumui. Poreikis atsirasti šio nusikaltimo įtvirtinimui tarptautiniuose dokumentuose lėmė pasaulį sukrėtę Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai bei masiniai tautų naikinimai vykę po jų.

Po Pirmojo pasaulinio karo vykusios žudynės t.y. armėnų tautos naikinimas yra vadinamos pirmuoju XX a. genocidu. Šio masinio naikinimo aukomis tapo apie 1 milijonas, o kai kurie šaltiniai teigia, kad skaičius siekia apie 1,5 milijoną žuvusiųjų.⁷⁵ 1915 metų gegužės 24 d. buvo priimta Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ir Rusijos jungtinė deklaracija. Šioje deklaracijoje buvo teigiama, kad šios valstybės smerkia Turkijos valdžios įvykdytas skerdynes ir perspėja, kad Osmanų imperijos vyriausybę laikys asmeniškai atsakingą už įvykusias žudynes bei visus kitus veikėjus, kurie prisidėjo prie šio nusikaltimo žmogiškumui įvykdymo.⁷⁶ „Kai kurie autoriai teigia, kad pirmą kartą „nusikaltimas žmoniškumui“ sąvoka buvo pavartota tarptautinės teisės kontekste“.⁷⁷

Neabejojama, kad kitas svarbus veiksnys prisidėjęs prie genocido sąvokos įtvirtinimo tarptautiniuose teisės doktrinoje yra Antrojo pasaulinio karo įvykiai, o būtent prieš žydus vykdytas genocidas, kuris yra įvardijamas Holokaustu. Šio masinio naikinimo metu žuvo 6 milijonai žydų.⁷⁸

Kalbant apie genocido sąvokos įtvirtinimą tarptautiniuose teisės aktuose būtina paminėti, kad šis nusikaltimas yra kildinamas iš nusikaltimo žmogiškumui. Todėl pirmiausia aptarsime nusikaltimo žmogiškumui reglamentavimo raidą tarptautiniuose teisės doktrinoje, kurioje atsispindės kaip formavosi ir genocido nusikaltimas.

Nusikaltimai žmogiškumui pirmą kartą tarptautinėje baudžiamojoje teisėje buvo pavartoti Niurbergo karo tribunolo didiesiems karo nusikaltėliams teisti įstatuose 1945 m. Tačiau pažymėtina, kad dar iki šio dokumento pasirodymo tarptautinėje teisėje buvo kitų teisės aktų, kuriuose yra bandyta padėti pagrindus šio termino atsiradimui. Pagrindai buvo pradėti tvirtinti 1899-1907 metais vykusioje tarptautinės Hagos taikos konferencijos preambulėje, kurioje yra vartojama „žmogiškumo įstatymų“ sąvoka.⁷⁹

Niurbergo karo tribunolo įstatuose, 6 straipsnio punkte c nusikaltimai žmogiškumui apibrėžti kaip „žmogžudystė, naikinimas, pavergimas, deportacija ir kiti nežmoniški veiksmai

⁷⁵ Totten, Samuel, ir Paul R. Bartrop, Dictionary of genocide (Westport: Greenwood press, 2008), 19

⁷⁶ “1915-05-24 France, Great Britain and Russia Joint Declaration,” žiūrėta 2016 01 24, http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.160/current_category.7/offset.50/affirmation_detail.html

⁷⁷ William Anthony Schabas, Genocide in international law: the crime of crimes. Second edition (New York: Cambridge University Press, 2009), 20.

⁷⁸ “20 klausimų ir atsakymų apie Holokaustą,” *Bernardinai.lt*, rugsėjo 23, 2013, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-09-23-20-klausimu-ir-atsakymu-apie-holokausta/69274>

⁷⁹ Žilinskas, J., *supra note* 1, p. 19.

padaryti prieš bet kuriuos civilius asmenis, prieš karą arba karo metu, arba persekiojimas dėl politinių, rasinių, ar religinių paskatų vykdant arba kartu su kitu tribunolo jurisdikcijoje esančiu nusikaltimu, nesvarbu, ar tai pažeidžia šalies, kurioje buvo įvykdyti, nacionalinius įstatymus, ar nepažeidžia“.⁸⁰ Tribunolo statute nebuvo apibrėžtas genocido nusikaltimas.

Tarptautinio Karinio Tribunolo kaltinamajame akte teisiųjų elgesys buvo apibūdinamas kaip „tyčinis ir sistemingas genocidas, t.y. rasinių ir nacionalinių grupių naikinimas, nukreiptas prieš tam tikrų okupuotų teritorijų civilius gyventojus siekiant sunaikinti konkrečias žmonių rases ir visuomenės klases, ir nacionalines, rasines ir religines grupes, ypač žydus, lenkus ir čigonus“.⁸¹ „Kaip vėliau pastebėjo Jungtinių Tautų Karo nusikaltimų komisija, numatant tokį specifinį kaltinimą buvo siekiama įvesti ir nustatyti naują tarptautinių nusikaltimų rūšį“.⁸²

Nusikaltimai žmogiškumui „Kontrolės tarybos įstatymas Nr. 10“⁸³ buvo priimtas 1945 m. gruodį. Šio įstatymo tikslas buvo sudaryti teisinį pagrindą baudžiamajam persekiojimui Vokietijoje, karo nusikaltėliams. Jame buvo reglamentuojami karo nusikaltimai padaryti Vokietijos teritorijoje prieš Antrąjį pasaulinį karą.⁸⁴ Šiame įstatyme nusikaltimo žmogiškumui terminas buvo plačiau apibrėžtas negu Niurnbergo karo tribunolo įstatuose. Į sąvoką buvo įtraukta „žiaurumai ir pažeidimai, bet neapsiribojantys žudymu, naikinimu <...>“.⁸⁵ Taip pat buvo papildytas nežmoniškų veikų sąrašas įkalinimais ir išžaginimais. Paanalizavus šį įstatymą galime daryti išvadą jog būtent šiame dokumente nusikaltimai žmogiškumui terminas buvo pavartotas kaip atskira nusikaltimui žmogiškumui šaka, kuri nebe priklauso karo nusikaltimų porūšiui, kaip buvo apibrėžta Niurnbergo karo tribunolo įstatuose.⁸⁶

„Niurnbergo principų universalus pobūdis buvo vėliau patvirtintas priėmus 1946 m. gruodžio 11 d. JT Generalinės Asamblėjos rezoliuciją dėl Niurnbergo principų ir patvirtinus Niurnbergo tribunolo principus, kuriuos 1950 metais suformulavo JT Tarptautinės teisės komisija (toliau – TTK)“.⁸⁷ Rengdama principus komisija padarė pataisymų. Žmogiškumo sąvokoje nebeliko žodžių „karo metu“ ir „iki karo“, tačiau ryšys su karo nusikaltimais ir

⁸⁰ „Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nuremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, 1950,“ žiūrėta 2016 01 24 <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/390?OpenDocument>

⁸¹ *Supra note 8.*

⁸² Schabas, W., *supra note 77*, p. 43.

⁸³ Control Council Law No. 10, Punishment of Persons guilty of war crimes, crimes against and against humanity žiūrėta 2016-02-15 <http://avalon.law.yale.edu/imt/imt10.asp>

⁸⁴ „Sprendimo byloje KONONOV prieš Latviją santrauka ŽT-B-35 Europos žmogaus teisių teismo sprendimų Ssantarukos,“ žiūrėta 2016 - 01 – 30 <http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=34987>

⁸⁵ Control Council Law No. 10., *op cit.*

⁸⁶ Žilinskas, J., *supra note 1*, p. 33.

⁸⁷ „Šiuolaikinis fašizmo veidas (XIV),“ Bernardinai.lt, birželio 22, 2009, [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 - 01 - 24] Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-06-22-dainius-zalimas-siuolaikinis-fasizmo-veidas-xiv/3066>

nusikaltimais taikai liko.⁸⁸ Bassiouni pastebi, kad TTK suformuluoti principai nors ir nėra privalomi, tačiau jie beveik yra tapę tarptautinės baudžiamosios teisės paprotinėmis normomis.⁸⁹

1946 m. gruodžio 11 d. buvo priimta Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos rezoliucija 96 (1) (toliau – JT GA Rezoliucija). Šioje rezoliucijoje genocidas pirmą kartą buvo išskiriamas kaip atskiras tarptautinis nusikaltimas. Rezoliucijoje teigiama, kad „genocidas reiškia atsisakymą pripažinti ištisų žmonių grupių teisę gyventi, panašu į tai, kaip žmogžudystė reiškia atsisakymą pripažinti individualaus žmogaus teisę į gyvybę; toks atsisakymas pripažinti teisę į gyvybę sukrečia žmonijos sąžinę, sukelia didelius praradimus žmonijai, nes ji netenka to kultūrinio ir kitokio indėlio, kurį atneštų šios žmonių grupės, prieštarauja moralės įstatymams ir Jungtinių Tautų tikslams. Daugeliu atvejų buvo visiškai ar iš dalies sunaikintos rasinės, religinės, politinės ir kitos grupės. Bausmė už genocidą yra tarptautinės reikšmės klausimas. Generalinė Asamblėja tvirtina, kad genocidas, remiantis tarptautine teise, yra nusikaltimas, kurį smerkia civilizuotas pasaulis, ir už kurio padarymą pagrindiniai kaltininkai ir bendrininkai yra baudžiami, nepaisant to, ar tai individualus asmuo, visuomenės ar valstybės veikėjai, ir nepriklausomai nuo to, ar nusikaltimas padarytas religiniais, rasiniais, politiniais ar kitais motyvais“.⁹⁰

Kaip pastebime šioje rezoliucijoje buvo pateiktas nebaigtinis sąrašas grupių, prieš kurias buvo galima padaryti genocido nusikaltimą. Pagal kokius kriterijus reiktų vertinti kitos grupės požymį norint jį išsiaiškinti rezoliucija atsakymo nepateikia. Todėl manytina, kad šiuos aspektu rezoliucija suteikia plačią diskrecijos teisę kiekvienu atveju spręsti ir apimti bet kokiais požymiais apibrėžtą grupę. Galima teigti, kad JT GA Rezoliucija nenurodyma baigtinio sąrašo grupių, sudaro galimybę šiam sąrašui būti plačios apimties. Kita vertus kyla klausimų dėl pačios JT GA Rezoliucijos teisinio statuso ir joje apibrėžtų normų pripažinimo bei laikymosi. Būtina prisiminti, kad tai nėra privalomas teisės aktas valstybėms, todėl tikėtina, kad galbūt ši rezoliucija yra tik deklaratyvaus pobūdžio. Tačiau Tarptautinis Teisingumo teismas mano, kad Rezoliucijos nėra tik deklaratyvaus pobūdžio teisės aktai. Generalinės asamblėjos rezoliucijos nors ir neįpareigoja valstybių jų laikytis, tačiau tam tikrais atvejais jose yra suformuluojamos tam tikros taisyklės, kurios turi teisinę reikšmę (opinio juris).⁹¹ W.A. Schabas teigia, kad Rezoliucijos priimtinumas vienbalsiai, nesant prieštaravimų, bei tai, kad ji yra minima Genocido konvencijoje rodo jos svarbą ir išskirtinumą kodifikuojant joje paprotinius teisės principus.

⁸⁸ Žilinskas, J., *supra note* 1, p. 33.

⁸⁹ Mahmoud Cherif Bassiouni, *Crimes against humanity in International Criminal law* (Dordrecht/Boston//London: Martinus Nijhoff, 1992), 44.

⁹⁰ “1946-12-11 United Nations General Assembly Resolution 96 (1),“ žiūrėta 2016 11 20, http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.227/current_category.6/affirmation_detail.html

⁹¹ “1996-07-08 International Court of Justice Advisory opinion in case Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, ICJ Reports 226, para. 70,“ žiūrėta 2016 02 25 <http://www.icj.org/docket/files/95/7495.pdf>

Tačiau autorius taip pat pažymi jog JTO GA Rezoliucija buvo skubotai priimta ir joje ne iki galo yra aptarti tam tikri aspektai, todėl Rezoliuciją reikėtų vertinti pakankamai atsargiai.⁹²

JTO GA Rezoliucijoje buvo paminėta, kad JT Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui (toliau – ECOSOC) paveda genocido nusikaltimo sąvoką patikslinti bei paruošti konvencijos projektą. Savo ruožtu komitetas šį darbą perdavė JT Generaliniam sekretoriatui. 1947 m. liepos 7 d. sekretoriatas parengė konvencijos projektą ir jį išsiuntinėjo valstybėms narėms, kad šios pateiktų atsiliepimus. 1947 m. rugsėjo 23 d. sekretoriato projektas su valstybių atsiliepimais buvo pateiktas JT Generalinei Asamblėjai. Ji paprašė toliau tęsti darbą ECOSOC, o pastarasis tam tikslui sudarė ad hoc komitetą. Komitetą sudarė Kinijos, Prancūzijos, Libano, Lenkijos, Sovietų Sąjungos ir Venesuelos atstovai. Kada buvo parengtas ad hoc komiteto projektas JT GA perdavė jį 6-ajam komitetui svarstyti. 6 – asis komitetas atsižvelgdamas į ad hoc komiteto parengtą projektą parengė naują tekstą ir 1948 m. gruodžio 9 d. GA priėmė jį. Genocido konvencija įsigaliojo po 2 metų t.y. 1951 m. sausio 12 d., kada ją ratifikavo 20 valstybių.⁹³ Pagal Konvenciją genocidas veikia, „kuria siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę, būtent:

- a) tos grupės narių žudymas;
- b) rimtų fizinių ar psichikos sužalojimų darymas tos grupės nariams;
- c) tyčinis sudarymas tai grupei tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis apgalvotai siekiama fiziškai sunaikinti ją visą ar jos dalį;
- d) priemonių, kuriomis siekiama riboti tai grupei priklausančių žmonių gimstamumą, panaudojimas;
- e) prievartinis vienos tokios grupės vaikų perdavimas kitai“.⁹⁴

Kaip matome Konvencijoje dėl genocido neišliko „politinės grupės“ požymio. Dėl šio požymio neįtraukimo į tekstą stengėsi Sovietų Sąjunga.⁹⁵ Pastebėtina jog Konvencija numato bausti nusikalstamus veiksmus karo ar taikos metu, o atsakingais už šį nusikaltimą gali būti laikytini valstybės vadovai, pareigūnai ar privatūs asmenys.

1968 m. JT Konvencijos „Dėl senaties termino netaikymo už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai bei žmoniškumui“ 1 straipsnyje yra nurodyta, kad „netaikomi jokie senaties terminai nusikaltimams žmoniškumui, nesvarbu, ar jie būtų padaryti karo ar taikos metu, kaip jie apibrėžti 1945 m. rugpjūčio 8 d. Niurnbergo tarptautinio karo tribunolo įstatuose ir patvirtinti Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos 1946 m. vasario 13 d. rezoliucijoje 3 (I) bei 1946 m. gruodžio 11 d. rezoliucijoje 95 (I), išskeldinimui pasinaudojant

⁹² Schabas, W., *supra note 77*, p. 56.

⁹³ Žilinskas, J., *supra note 1*, p. 32.

⁹⁴ 1948 m. JT Konvencija., *supra note 6*.

⁹⁵ Žilinskas, J., *op cit.*, p. 33.

ginkluotu užpuolimu arba okupacija ir nežmoniškoms veikoms, pagrįstoms apartheido politika, taip pat genocido nusikaltimui, apibrėžtam 1948 m. Konvencijoje dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį, net jei tokiais veikomis nėra pažeidžiama valstybės, kurioje jos buvo įvykdytos, vidaus teisė⁹⁶. „Įdomu, kad šis įpareigojimas suformuluotas itin griežtai, netgi neatsižvelgiant į baudžiamosios teisės principą nullum crimen sine lege ir iš jo išplaukiantį baudžiamųjų įstatymų, sunkinančių kaltininko teisinę padėtį, taikymo atgal draudimą“⁹⁷.

Sekančiame straipsnyje yra nurodyta, kad: „konvencijos nuostatos taikomos valstybės institucijų atstovams ir privatiems asmenims, kurie kaip vykdytojai ar bendrininkai dalyvauja darant tuos nusikaltimus arba kurie tiesiogiai kursto kitus asmenis daryti tokius nusikaltimus, arba kurie susitaria daryti tuos nusikaltimus, nesvarbu, ar jie buvo padaryti ar ne, taip pat valstybės institucijų atstovams, leidžiantiems juos daryti“⁹⁸. Konvencija yra svarbi tuo, kad ji pripažįsta, jog karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui priskiriami patiems sunkiausiems nusikaltimams ir numato, kad už šiuos nusikaltimus senaties termino nėra.

Nusikaltimui žmogiškumui Jungtinių Tautų nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektas buvo pradėtas rengti 1951 m., tačiau galutinis kodekso variantas buvo parengtas tik 1996 m. Vėliau šis kodekso projektas nebebuvo tęsiamas, nes TTK visą savo dėmesį skyrė Tarptautinio Baudžiamojo Teismo statuto rengimui.⁹⁹ Šio kodekso 17 straipsnis reglamentuoja genocido nusikaltimą – „tai bet kokie veiksmai, atliekami siekiant visiškai ar dalinai sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę:

- a) šios grupės narių žudymas;
- b) rimtų fizinių ar psichinių sužalojimų grupės nariams padarymas;
- c) tyčinis sudarymas grupės nariams tokių gyvenimo sąlygų, esant kurioms įmanomas grupės visiškas ir dalinis fizinis išnaikinimas;
- d) gimstamumo ribojimas tokios grupės viduje;
- e) prievartinis vaikų perdavimas iš vienos grupės į kitą“¹⁰⁰.

Kaip matome, kodekso projektas tiksliai atkartoja 1948 m. Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ nuostatas. Tačiau jis yra vertingas tuo, kad šalia straipsnio yra pateikiamas detalus komentaras, parengtas pačių rengėjų.¹⁰¹

1993 m. remiantis JT Saugumo Tarybos rezoliucijomis Nr. 808 ir Nr. 827 buvo įsteigtas Tarptautinis tribunolas asmenims, kaltinamiems sunkiais tarptautinės humanitarinės teisės

⁹⁶ 1968 m. lapkričio 26 d. Konvencija., *supra note* 9.

⁹⁷ Skirmantas Bikelis, *Senaties institutas baudžiamojoje justicijoje* (Vilnius: Teisės institutas, 2012), žiūrėta 2016 - 01 - 24 <http://www.teise.org/data/Senaties-institutas-baudziamojoje-justicijoje.pdf>

⁹⁸ 1968 m. lapkričio 26 d. Konvencija., *op cit.*

⁹⁹ Žilinskas, J., *supra note* 1, p. 19 -20.

¹⁰⁰ Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind, Commentary to art.18 žiūrėta 2016 - 01 - 24 http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_4_1996.pdf

¹⁰¹ Žilinskas, J., *op cit.*, p 19 -20.

pažeidimais buvusios Jugoslavijos teritorijoje. Tribunolas buvo įsteigtas bausti asmenis už pažeidimus padarytus nuo 1991 m. sausio 1 d.¹⁰² Šiame statute genocido nusikaltimas išskirtas iš nusikaltimų žmoniškumui ir aiškiai apibrėžtas. Remiantis statuto 4 straipsnio 2 punktu „genocidas tai – tokie veiksmai, kuriais siekiama visiškai ar dalinai sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę:

- a) tokios grupės narių žudymas;
- b) sunkios fizinės ar psichinės žalos padarymas tokios grupės nariams;
- c) tyčinis sudarymas kokiai nors grupei tokių gyvenimo sąlygų, kurioms esant grupė visiškai ar dalinai bus sunaikinta;
- d) priemonių gimstamumui grupės viduje sutrikdyti naudojimas;
- e) prievartinis vaikų perdavimas iš vienos žmonių grupės į kitą.

Ir bus baudžiami tokie veiksmai:

- f) a) genocidas;
- g) b) sąmokslas įvykdyti genocidą;
- h) c) tiesioginis ir viešas kurstymas vykdyti genocidą;
- i) d) kėsintis vykdyti genocidą;
- j) e) bendrininkavimas genocide.¹⁰³

Jugoslavijos tribunolo statute, kitaip nei Niurnbergo įstatuose, kuriuose buvo baudžiama už nusikaltimus padarytus tik tarptautinio ginkluoto konflikto metu, Jugoslavijos tribunolo statuto 5 straipsnyje teigiama, jog tribunolo jurisdikcija asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas, taikoma nepriklausomai nuo to, ar nusikaltimai padaryti tarptautinio ar vidaus konflikto metu.¹⁰⁴ Kaip pastebime genocido nusikaltimo apibrėžimas yra tapatus Genocido Konvencijos sąvokai.

1994 m. buvo priimta rezoliucija Nr. 955, kuria buvo įsteigtas Tarptautinis baudžiamasis tribunolas Ruandai (toliau - Ruandos tribunolas). Rezoliucijos 2 straipsnyje yra nurodyta, kad „genocidas tai tokie veiksmai, kuriais siekiama visiškai arba iš dalies sunaikinti nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę:

- a) tokios grupės narių žudymas;
- b) sunkios fizinės ar psichinės žalos padarymas tokios grupės nariams;
- c) tyčinis sudarymas kokiai nors grupei tokių gyvenimo sąlygų, kurioms esant grupė visiškai ar dalinai bus sunaikinta;
- d) priemonių gimstamumui grupės viduje sutrikdyti naudojimas;

¹⁰² Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusios Jugoslavijos karo nusikaltimams teisti statutas žiūrėta 2016 - 01 - 24 http://www.cininas.lt/wp-content/uploads/2015/06/ICTY_statutas.pdf

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2006), 340.

e) e) prievartinis vaikų perdavimas iš vienos žmonių grupės į kitą.

Ir bus baudžiami tokie veiksmai:

- a) genocidas;
- b) sąmokslas įvykdyti genocidą;
- c) tiesioginis ir viešas kurstymas vykdyti genocidą;
- d) kėsiniškas vykdyti genocidą;
- e) bendrininkavimas genocide¹⁰⁵.

Ruandos tribunolas buvo įsteigtas bausti Ruandos piliečius už genocido nusikaltimus bei už kitus tarptautinius nusikaltimus, kuriuos jie įvykdė kaimyninėse šalyse arba, kurie buvo įvykdyti Ruandos teritorijoje nuo 1994 m. sausio 1 d. iki 1994 m. gruodžio 31 d.¹⁰⁶ Taip pat pabrėžiama, kad Ruandos tribunolas kaip ir Jugoslavijos turi pirmenybę prieš nacionalinius įstatymus.

Tokijo karo tribunolo įstatuose nusikaltimai žmogiškumui buvo beveik panašiai apibrėžti kaip ir Niurnbergo karo tribunolo įstatuose. Vienintelis skirtumas buvo tas, kad juose nebuvo numatyta persekiojimas religiniais motyvais, nes Japonijoje nebuvo tokių atvejų.¹⁰⁷ Pažymėtina, kad ir šiuose įstatuose nusikaltimai žmogiškumui buvo laikomi atšaka karo nusikaltimų kaip ir Niurnbergo karo tribunolo įstatuose.

1998 m. liepos 17 d. buvo pasirašytas Romos statutas. Šį dokumentą yra ratifikavusios 122 valstybės, o 17 pasirašiusios, bet neratifikavusios.¹⁰⁸ Romos statutas yra svarbus tuo, kad jis yra tarptautinė sutartis. Tarptautinė sutartis suponuoja unifikaciją bei juridinės galios tvirtumą.¹⁰⁹ „Romos statutas – tai tarptautinis baudžiamasis ir baudžiamojo proceso kodeksas“.¹¹⁰ Romos statuto 6 straipsnyje genocidas reiškia „kurią nors iš toliau išvardytų veikų, padarytų siekiant sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių kokiai nors nacionalinei, etninei, rasinei ar religinei grupei, tai yra:

- a) tokios grupės narių žudymas;
- b) tokios grupės narių sunkūs kūno sužalojimai ar psichinės traumos;
- c) tyčinis tokių gyvenimo sąlygų tai grupei sudarymas, dėl kurių visi jos nariai ar dalis jų žūtų;
- d) priemonių, ribojančių tai grupei priklausančių žmonių gimstamumą, taikymas;
- e) prievartinis vienos grupės vaikų perdavimas kitai grupei“.¹¹¹

¹⁰⁵ Security Council Resolution 955 (1994). žiūrėta 2016 01 24 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/140/97/PDF/N9514097.pdf?OpenElement>

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁸ vikipedija žiūrėta 2016 03 15 https://lt.wikipedia.org/wiki/Romos_Statutas

¹⁰⁹ Žilinskas, J. *supra note* 1, p. 28.

¹¹⁰ Vadapalas, V. *supra note* 104, p. 341.

¹¹¹ Romos Statutas., *supra note* 10.

Romos statute yra numatyta jog Tarptautinis baudžiamasis teismas taiko jurisdikciją nusikaltimams įvykdytiems tik po jo įsigaliojimo t.y. po 2002 m. liepos 1 d.

Taigi, analizuojant genocido apibrėžimą Romos statute pastebėtina, kad jis yra identišką genocido apibrėžimui pateiktame 1948 m. JT Konvencijoje „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“.

Apibendrinama tarptautinės teisės aktus, manytina, kad 1948 m. Genocido konvencijoje suformuluota sąvoka buvo perkelta į kitus tarptautinės teisės aktus. Konvencijoje apibrėžta genocido sąvoka įsitvirtino tarptautinėje teisėje ir nekito. Tai tik parodo šios Konvencijos svarbą bei pripažinimą tarp kitų tarptautinių teisės šaltinių, kuriuose taip pat buvo bandyta įtvirtinti genocido nusikaltimo sampratą bei požymius.

2. GENOCIDO NUSIKALTIMO SUDĖTIES BENDROJI CHARAKTERISTIKA

Nusikaltimo sudėties samprata yra suvokiama, kaip žmogaus poelgio vertinimas, kuris gali pasireikšti nusikalstamais veiksmais arba nenusikalstamais. Nusikaltimo sudėties modelis leidžia padaryti išvadą apie kaltininko padarytą veiką t.y. nustatyti faktą, kad galimai nusikalstamam asmens poelgiui yra būdingi visi baudžiamajame įstatyme nustatyti draudžiamos veikos požymiai.¹¹² 2000 metais priimtame Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse genocido nusikaltimo sudėtis įtraukta į specialiosios dalies „Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai“ skyrių. LR Baudžiamojo kodekso 99 straipsnyje genocido nusikaltimo sudėtis apibrėžta taip:

„Tas, kas siekdamas fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei, organizavo, vadovavo ar dalyvavo juos žudant, kankinant, žalojant, trikdant jų protinį vystymąsi, deportuojant, kitaip sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kad jos lėmė visų jų ar dalies žūtį, ribojo toms grupėms priklausančių žmonių gimstamumą ar prievarta perdavė jų vaikus kitoms grupėms,

*baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki dvidešimties metų arba laisvės atėmimu iki gyvos galvos“.*¹¹³

Norėdami išanalizuoti genocido nusikaltimo sudėties požymius yra nagrinėjama objektyvieji ir subjektyvieji veikos požymiai. Požymių nagrinėjimas padeda atskleisti genocido sudėties ypatumus Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. „Objektyvieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai tai išorinė, akiai matoma šios veikos dalis. Kiekviena nusikalstama veika kažkaip pasireiškia išoriškai. Be išorinės raiškos padaryti nusikalstamos veikos neįmanoma“.¹¹⁴ Darbe yra nagrinėjami šie objektyvieji genocido veikos požymiai: nusikaltimo objektas, pavojingos veikos sudarančios genocidą ir subjektas.

„Nusikaltimo objektas yra tai, į ką nukreiptas nusikaltimas, kam nusikaltimu padaroma žala ar sukeliama žalos grėsmė. Nusikaltimo objektą apibūdina tie baudžiamojo įstatymo saugomi gėriai, į kuriuos kėsinama nusikaltimu. Su nusikaltimo objektu yra susijęs ir nusikaltimo dalykas – tie materialaus pasaulio daiktai, į kuriuos tiesiogiai kėsinantys pažeidžiami teisiniai gėriai“.¹¹⁵ Iš formuluotės matome, kad nusikaltimo objektas yra įstatymo saugomi gėriai.

„Genocido objektas yra nacionalinės, etninės, rasinės, religinės, socialinės ar politinės grupės bei šias grupes sudarančių žmonių teisė į gyvybę, sveikatą, saugias egzistavimo sąlygas, išlikimo, vystymosi galimybes. Taigi genocidu yra kėsinama į žmonijos saugumo bei

¹¹² Vytautas Piesliakas, Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. (Vilnius: UAB "Justitia" 2009), 185.

¹¹³ Baudžiamasis kodeksas, *supra note 7*.

¹¹⁴ Piesliakas, V., *op cit.*, p. 217.

¹¹⁵ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. (Vilnius: Eugrimas, 2001), 150.

egzistavimo pagrindus, nes gali būti sumažintas žmonijos įvairovė, griaunama tarptautinė teisėtvara“.¹¹⁶ Iš baudžiamojo kodekso komentaro matome, kad pagrindiniai genocido įstatymo saugomi gėriai yra etninės, rasinės, religinės, socialinės ir politinės grupės. Tačiau negalima pamiršti, kad genocido nusikaltimo objektas pažeidžia žmogaus sveikatą, laisvę ir gyvybę.

Genocido objekto sąvoką nagrinėjo ir baudžiamosios teisės mokslininkai. J. Prapiestis mano, kad „genocido objektas yra ne tik nacionalinės, etninės, religinės, rasinės, socialinės ar politinės grupės ir jų teisė į gyvybę, sveikatą, išlikimą, vystymosi galimybes, bet taip pat ir žmonijos saugumas bei egzistavimas“.¹¹⁷ J. Žilinskas teigia, kad „nusikaltimo žmogiškumui (*aut. pastaba* - taigi ir genocidas, nes autorius šiuos nusikaltimus nagrinėja kartu) objekto mes neturėtume plėsti iki visų vertybių, įtvirtintų tarptautinėje teisėje, bet neturėtumėme siaurinti iki konkrečių žmogaus teisių ir teigtume, jog tai - visuotinės pagarbos žmogaus teisėms sistema, kuria paremta šiuolaikinė demokratinė visuomenė ir kuri įtvirtina tarptautinėje teisėje“.¹¹⁸

Advokatas V. Zabiela, pirmojoje Lietuvos gyventojų genocido byloje, geriau žinomoje kaip „Antazavės sribų“ byla, aptardamas genocido sudėtį nurodė, kad genocidas nuo kitų nusikaltimų skiriasi savo specialiu objektu, kad juo „naikinama tautinė, etninė, rasinė žmonių grupė arba jos dalis“.¹¹⁹

Atskleisti genocido objektą taip pat gali padėti ir 1946 m. Rezoliucijos analizė. Joje nurodoma, kad „atsisakymas pripažinti teisę į gyvybę sukrečia žmonijos sąžinę, sukelia didelius praradimus žmonijai, nes ji netenka to kultūrinio ir kitokio indėlio, kurį atneštų tos žmonių grupės, prieštarauja moralės įstatymui ir Jungtinių Tautų tikslams“.¹²⁰ Jungtinių Tautų Chartijos 1 straipsnyje nurodyti tikslai yra nukreipti į „tarptautinės taikos ir saugumo palaikymą, agresijos veiksmų stabdymą, tarptautinių ginčų ir situacijų, dėl kurių gali būti pažeista taika, sureguliuojamą taikiomis priemonėmis, plėtojimą tautų santykių, grindžiamų jų lygiateisiškumo ir laisvo apsisprendimo principais, pagarbos visoms žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, nepaisant skirtingos rasės, lyties, kalbos bei religijos, ugdymą ir skatinimą, tarptautinio bendradarbiavimo, sprendžiant ekonominio, socialinio, kultūrinio ir humanitarinio pobūdžio tarptautines problemas, įgyvendinimą“.¹²¹

Apibendrinama galima teigti, jog iš esmės genocido nusikaltimo objekto sąvoka apima visus tekste minėtus teiginius. Išskirti vieną kaip teisingiausią variantą būtų netikslinga, nes genocido nusikaltimas pažeidžia visus paminėtus teisinius gėrius.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. (Vilnius: Registrų centras, 2009), 18.

¹¹⁷ Abramavičius, A. *supra* note 21, p. 50.

¹¹⁸ Žilinskas, J., *supra* note 1, p. 46.

¹¹⁹ Vytautas Zabiela, Rinktinės advokatų kalbos teisme (Vilnius: Justitia, 1998), 22.

¹²⁰ United Nations General Assembly Resolution december 11, 1946 žiūrėta 2016 03 15 http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.227/current_category.6/affirmation_detail.html

¹²¹ Jungtinių Tautų Chartija. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 15-557.

Genocido nusikalstamos veikos pasireiškia per nacionalinių, etninių, rasinių, religinių, socialinių ar politinių grupių žudymus, kankinimus, žalojant ar trikdant jų protinį vystymąsi. Taip pat deportacijomis arba sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kurios lemtų nacionalinių, etninių, rasinių, religinių socialinių ar politinių grupių žūtį ar bent dalies jų, ribojant toms grupėms priklausančių žmonių gimstamumą ar prievarta perdavimas jų vaikus kitoms grupėms.

TTK komentuodama žudymo veiką nurodė, kad „nužudymas yra nusikaltimas, kuris aiškiai suprantamas ir gerai apibrėžiamas kiekvienos valstybės nacionalinėje teisėje. Šis uždraustas aktas nereikalauja jokio papildomo paaiškinimo“.¹²²

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąją teisę „nužudymas – tai neteisėtas tyčinis gyvybės atėmimas kitam žmogui. Nužudymas dažniausiai padaromas aktyviais veiksmais – fiziniu, mechaniniu, cheminiu, psichiniu poveikiu į žmogų, kurio padarinys yra žmogaus mirtis. Nužudymo veiksmai gali pasireikšti, mušant, nuodijant, gąsdinant, sudeginant ir pan. Nužudymas yra baigtas nusikaltimas atsiradus padariniams – mirus nukentėjusiajam“.¹²³

Lietuvos istorikas A. Bubnys rašė: „žmonės būdavo šaudomi pastatyti prie griovio ar duobės krašto, kad nušauti patys nuvirstų į duobę. <...> Kartais į griovius suvartus pasmerktuosius budeliai iš viršaus sušaudydavo arba susprogdindavo granatomis. Dažniausiai žmonės būdavo sušaudomi, rečiau – užmušami šautuvų buožėmis, kastuvais, lazdomis, užkasami gyvi, kariami, sudeginami (pvz., Pirčiupiuose, likviduojant Kauno getą), numarinami badu“.¹²⁴

Sekantis požymis nusakantis genocido veikos padarymo formą yra kankinimas. Europos Žmogaus teisių teismas nagrinėdamas bylą Airija prieš Jungtinę Karalystę, apibūdino kankinimo sąvoką. „Kankinimas – sąmoningas nežmoniškas elgesys, sukeltis dideles kančias; nežmoniškas elgesys arba baudimas – didelių moralinių ar fizinių kančių sukėlimas; žeminantis elgesys arba baudimas – toks elgesys, kuriuo, aukai sukeltis baimės, sielvarto ar nepilnavertiškumo jausmą, siekiama ją įžeisti, pažeminti arba palaužti fizinį ar moralinį pasipriešinimą. Tačiau „žeminantis“ negali būti interpretuojamas tik kaip nemalonus ar nepriimtinas“.¹²⁵

„Kankinimas, kaip sunkiausia nežmoniško ir asmens orumą žeminančio elgesio forma, apibūdinamas 1975 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje, kurioje deklaruojama, kad kankinimas – tai sunkinanti ir tyčinė žiauraus, nežmoniško ir asmens

¹²² Draft Code of Crime., *supra note* 100.

¹²³ Abramavičius, A., *supra note* 21, p. 159

¹²⁴ Arūnas Bubnys, Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944). (Vilnius: LGGRTC 1998), 304.

¹²⁵ Case Application no. 5310/71 Ireland v. United Kingdom, 1978. žiūrėta 2016 02 19

http://www.cvce.eu/en/obj/judgement_of_the_european_court_of_human_rights_ireland_v_the_united_kingdom_18_january_1978-en-e07eaf5f-6d09-4207-8822-0add3176f8e6.html

orumą žeminančio elgesio ar baudimo forma“.¹²⁶ 1984 m. „Jungtinių Tautų Organizacijos konvencijoje prieš kankinimą ir kitą žiaurų, nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį ar baudimą“¹²⁷ (toliau – KPK) kankinimas apibrėžtas kaip „veiksmas, kuriuo asmeniui tyčia sukeliamas stiprus fizinis ar psichinis skausmas arba kančia siekiant išgauti iš jo ar trečiojo asmens informaciją arba prisipažinimą, nubausti jį už koki nors veiksma, kurį jis arba trečiasis asmuo įvykdė ar yra įtariamas jį įvykdęs, arba įbauginti ar priversti jį arba trečiąjį asmenį ką nors padaryti, arba dėl bet kurios kokių nors diskriminavimų grindžiamos priežasties, kai tokį skausmą ar kančią sukelia viešosios valdžios pareigūnas ar kitas oficialias pareigas einantis asmuo arba kai jis sukeliamas jam kurstant arba sutinkant ar jo tyliu pritarimu. Šis apibrėžimas neapima tik teisėtomis sankcijomis sukeliama, joms būdingo arba su jomis susijusio skausmo ar kančios“.¹²⁸

„Tarptautinių *ad hoc* tribunolų praktikoje, kurie, kaip minėta, *inter alia* remiasi KPK pateiktu kankinimo apibrėžimu, kankinimas taip pat suprantamas kaip „tyčinis veikimas ar neveikimas“. Kunacar byloje TBTBJ atmetė kaltintojo argumentą, jog, kvalifikuojant veiksmus kaip kankinimą, nebūtina nustatyti asmens noro arba tikslo sukelti didelį skausmą arba kančią. Tribunolas pabrėžė, kad būtina įvardyti, ar asmuo, įtariamas padaręs nusikaltimą, veikė siekdamas savo aukai sukelti minėtus padarinius“.¹²⁹

Taigi kaip nurodo tarptautinių tribunolų praktika ir doktrina, kankinimas yra suprantamas kaip tyčinė nusikalstama veika.

J. Žilinskas teigia, kad kankinimas, kaip nusikaltimų žmoniškumui nežmoniška veika, traktuojamas plačiau nei tokio pat pavadinimo tarptautinio pobūdžio nusikaltimas. Skirtumai pasireiškia tuo, kad kankinimo veiką gali daryti kiekvienas asmuo, atitinkantis nusikaltimų žmoniškumui subjekto reikalavimus (ne tik pareigūnas) bei nėra nurodoma kokių tikslų turi būti siekiama kankinimu, užtenka paties kančios kėlimo fakto.¹³⁰

Kankinimai taip pat pasireiškė ir žydų žudymais. „Žudynių metu aukos buvo siaubingai kankinamos: mušamos lazdomis ir rimbais, deginamos, badomos durtuvais, skandinamos“.¹³¹

„Kai kuriuos tardomuosius nukankindavo mirtinai. Pavyzdžiui, 1946 m. gruodžio mėnesį Alytaus areštinėje čekistai tardydami mirtinai nukankino su partizanais palaikiusį ryšius mokytoją Konstantiną Bajarečių. 1956 m. spalio mėnesį, jau po Stalino mirties, suimtam

¹²⁶ Simonas Nikartas, *Teisėnebūti kankinamam ir nepatirti žiaurais, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamam: probleminiai kalinimo sąlygų užtikrinimo aspektai* (Vilnius Lietuvos Teisės institutas 2013), http://www.teise.org/data/Teise_nebuti_kankinamam_ir_nepatirti_zeminancio_elgesio.pdf

¹²⁷ „Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą“, Valstybės žinios 80, 3141 (2006).

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ Romualdas Drakšas ir Regina Valutytė, „Kankinimo samprata tarptautinėje teisėje“, *Teisė* 71 (2009): 11 - 13.

¹³⁰ Žilinskas, J., supra note 1, p. 97.

¹³¹ Bubnys, A., supra note 124, p. 197.

partizanų vadui Adolfui Ramanauskui tardant buvo išdurta akis, išplėšti lyties organai, padaryta daugybė kitų kūno sužalojimų“.¹³²

„Pagal SSRS MVD ir MGB instrukcijas jie (kankinimai - *aut. pastaba*) plačiai taikyti tardant „valstybiniais nusikaltimais“ kaltintus žmones, t.y. už aktyvų ir pasyvų pasipriešinimą okupacinei valdžiai. NKVD ir NKGB sistemoje tai buvo dangstoma žodžiais „fizinis poveikis“, „aktyvus tardymas“ ir pan.“¹³³ Kankinimai pirmiausia buvo nukreipti į politinius kalinius. Jie buvo luošinami tardymo metu.¹³⁴

Sekanti veika, nusakanti genocido nusikaltimą yra sunkus fizinio kūno sužalojimas.

„Sužalojimas suprantamas kaip fizinis sužalojimas, keliantis grėsmę asmens gyvybei“.¹³⁵ Pagal LR BK 135 str., kuriame yra apibrėžta sunkaus sveikatos sutrikdymo samprata yra suprantama kaip: „sužalojimas ar susargdinimas žmogaus, jeigu dėl to nukentėjęs asmuo neteko regos, klausos, kalbos, vaisingumo, nėštumo ar kitaip buvo sunkiai suluošintas, susirgo sunkia nepagydoma ar ilgai trunkančia liga, realiai gresiančia gyvybei ar stipriai sutrikdančia žmogaus psichiką, arba prarado didelę dalį profesinio ar bendro darbingumo, arba buvo nepataisomai subjaurotas nukentėjusio asmens kūnas“.¹³⁶

Kita genocido nusikaltimo veika įvardijama kaip sunkaus protinio sutrikimo sukėlimas.

„Daug svarstymų kilo dėl psichikos sužalojimų įtraukimo į Genocido konvenciją. Štai pavyzdžiui JAV nuomone, rimti fiziniai sužalojimai taip pat apima ir psichinius sužalojimus; Jungtinė Karalystė teigė, kad į Konvenciją įtraukus psichinės sveikatos sužalojimų sąvoką, kils daug nesusipratimų; Kinija pasiūlė įtraukti į Konvenciją pataisą „tos grupės fizinės ir psichinės sveikatos sužalojimas“, pabrėždama, kad psichinė sveikata gali būti žalojama panaudojant narkotikus, kaip ir buvo pasielgta Japonijos prieš kinų žmones; Sovietų Sąjunga pritarė „fizinio sužalojimo padarymas arba biologinių eksperimentų vykdymas“ formuluotei“.¹³⁷ TTK nurodo, jog „kūno sužalojimas ar psichinė žala, sukelta grupės nariams, turi būti tokia rimta, kad grėstų jos sunaikinimui visiškai ar iš dalies“.¹³⁸

J. Žilinskas teigia, kad „sunkaus protinio sutrikimo sukėlimas suprantamas kaip kenkimas protiniams gebėjimams, sukeliantis nuolatinę žalą ir esantis tam tikros fizinės intervencijos į kūną (cheminės, chirurginės ir kt.) rezultatas. Šia veikos rūšimi taip pat gali būti

¹³² Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, „Pasipriešinimo dalyvių ir kitaminčių persekiojimas Lietuvoje 1944-1990 m.“ iš *Antikomunistinis kongresas ir Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“* (Vilnius: Ramona, 2002), 190.

¹³³ Arvydas Anušauskas. „Komunizmo nusikaltimai Lietuvoje (istorinė statistinė apžvalga)“ iš *Antikomunistinis kongresas ir Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“* (Vilnius: Ramona, 2002), 81.

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ Žilinskas, J. *supra note* 1, p. 161.

¹³⁶ Baudžiamasis kodeksas., *supra note* 7.

¹³⁷ Schabas, W. *supra note* 77. p. 159-160

¹³⁸ Draft Code., *supra note* 100.

laikoma ir kankinimas, išžaginimas, seksualinė prievarta, nežmoniškas ar žeminantis elgesys. Psichologinės žalos dėl gyvenimo sąlygų, diskriminacinio pareigūnų elgesio ir panašių veiku šios sąvokos neapima“.¹³⁹

Šį genocido požymį padeda atskleisti tarptautinių teismų praktika. Akayesu byloje Tribunolas nurodė, kad sukeldami sunkų kūno sužalojimą aukai, kaltinamieji turėjo žinoti, kad toks kūno sužalojimas tikėtina sukels mirtį, tačiau vadovautis tik kaltinamojo subjektyviu suvokimu, suprantama, negalima, juk gindamiesi jie visada sakys priešingai, jog nesitikėjo, kad fiziniai ar psichiniai sužalojimai baigsis mirtimi. Sužalojimų rimtumas vis gi išlieka vertinamuoju kriterijumi, kurį nustatyti paliekama teismui, nagrinėjančiam konkretų atvejį, ypač tai liečia tuos atvejus, kai fizinės ar psichinės žalos padarymas nesibaigia aukų mirtimi. Toje pačioje Akayesu byloje Tribunolas citavo Jeruzalės apygardos teismo priimtą nuosprendį žydu genocidu kaltinamo Adolfo Eichmano byloje, kurioje buvo nurodoma, kad rimti fiziniai ar psichiniai sužalojimai gali būti sukelti „dėl pavergimo, badavimo, deportacijos ir persekiojimo <...> dėl jų laikymo getuose, tranzitinėse ir koncentracijos stovyklose, tokiomis sąlygomis, kurios skatina jų degradaciją, žmogaus teisių atėmimą, verčia juos kentėti nežmoniškus skausmus ir kankinimus“.¹⁴⁰ „Galiausiai teismas pasisakė, kad rimti kūno ar psichiniai sužalojimai reiškia kankinimo veiksmus, būtų jie fiziniai ar psichiniai, nežmonišką ar žeminantį elgesį, persekiojimą“.¹⁴¹

Ruandos Tribunolas nurodė, kad „išprievartavimai ir seksualinis smurtas taip pat gali patekti į šią genocido veikos rūšį ir sudaryti genocidą ir fiziniame, ir psichiniame lygmenyje, nes pastarieji veiksmai sukelia rimtus kūno ir psichinius sužalojimus ir yra netgi vieni iš pačių sunkiausių sužalojimų, nes auka kenčia nuo kūniškos ir psichinės žalos. Minėti veiksmai buvo padaryti prieš tutsių moteris, kurios buvo pasmerktos pačiam blogiausiam viešam pažeminimui, suluošintos ir išprievartautos keletą kartų, dažnai viešai ir daugiau nei vieno užpuoliko. Šie išprievartavimai baigėsi tuo, kad tutsių moterys, jų šeimos ir bendruomenės buvo fiziškai ir psichologiškai sunaikintos. Seksualinis smurtas buvo viso naikinamojo proceso integrali dalis, pagreitinusi tutsių kaip grupės sunaikinimą. Tutsių moterų išprievartavimai buvo sistemingi ir dažnai po jų sekė moterų nužudymas“.¹⁴² Taigi kaip matome iš teismų praktikos seksualiniai nusikaltimai tai pat apima sunkaus protinio sutrikimo sukėlimą kaip teigė ir J. Žilinskas. Taip pat pastebėtina, kad psichinė žala yra padaroma kartu su fizine žala.

Kita genocido nusikaltimo veika pasireiškia deportacija arba prievartiniais gyventojų perkėlimais. „Ši nežmoniška veika gali būti suprantama kaip prievartinis gyventojų iškeldinimas

¹³⁹ Žilinskas, J. *supra note* 1, p. 161

¹⁴⁰ Case No. ICTR-96-4, Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu, 1998 par. 503. žiūrėta 2016 02 24

https://www1.umn.edu/humanrts/instree/ICTR/AKAYESU_ICTR-96-4/Judgment_ICTR-96-4-T.html

¹⁴¹ Case No. ICTR-96-4, *Ibid.*

¹⁴² Case No. ICTR-96-4, *Ibid.*

iš teritorijos, kurioje jie teisėtai yra, nesant pagal tarptautinę teisę leidžiamų pagrindų. Deportacija paprastai suprantama kaip gyventojų perkėlimas už jų valstybės sienų, o perkėlimas – valstybės viduje. Ši kompleksinė veika turi būti masiška, prievartinė, turi atspindėti valstybės nusikalstamą politiką¹⁴³.

Priemonių, kuriomis siekiama nutraukti vaikų gimstamumą grupėje, panaudojimas yra kita genocido nusikaltimo veika. TTK nurodė, kad frazė „priemonių naudojimas“ turi būti aiškinama ir suvokiama kaip parodanti prievartos elemento būtinybę tokiuose veiksmuose, nes priešingu atveju, to nebus galima traktuoti kaip genocido. Taip pat nurodė, kad savanoriškos gimimų kontrolės programos, remiamos valstybės, kaip socialinė politika, nepriklauso šiai genocido formai¹⁴⁴.

J. Žilinskas teigia, kad „priemonėmis, kuriomis siekiama nutraukti vaikų gimstamumą grupėje, gali būti susijusios su intervencija į kūną (pvz., grupės narių priverstinė sterilizacija, prievartiniai abortai, kastracija), su draudimu grupės nariams lytiškai bendrauti (pvz., priešingų lyčių grupės narių atskyrimas arba grupės narių vedybų draudimas)“¹⁴⁵. Taip pat jis nurodo, kad sterilizacija suprantama, kaip „medicinine būtinybe neparemtas, prievarta arba be asmens sutikimo atliktas asmens reprodukcinės sistemos sutrikdymas medicininėmis, cheminėmis ar kitokiomis priemonėmis, dėl kurio asmuo ilgą laiką arba visą gyvenimą nebegali turėti palikuonių“¹⁴⁶.

Tribunolų teismų praktikoje sterilizacijos samprata yra aiškinama plačiau negu ją pateikia J. Žilinskas. Teismas nurodė, kad „tų pačių rezultatų gali duoti ir seksualinis sulošinimas, priverstinė gimstamumo kontrolė, lyčių atskyrimas ir santuokų draudimas. Kaip gimstamumo ribojimo pavyzdys buvo nurodytas atvejis iš patriarchalinių visuomenių, kuriose narystė grupėje buvo nustatoma pagal tėvą, todėl vyras, išprievartavęs ir taip tyčia apvaisinęs kitos grupės moterį, atimdavo galimybę gimusiam vaikui priklausyti savo motinos grupei. Taip pat Tribunolas padarė, manytume, kiek nelogišką išvadą teigdamas, kad priemonės, skirtos riboti grupės narių gimstamumą, gali būti ne tik fizinės, bet ir psichinės, pavyzdžiui išžaginimas gali būti priemonė, skirta riboti gimstamumui, kai išžagintas asmuo atsisako gimdyti, taip pat, kai tos grupės nariai priverčiami negimdyti panaudojant grasinimus ir smurtą“¹⁴⁷.

Paskutinė genocido nusikaltimo veika pasireiškia prievartiniu vaikų perdavimu kitai grupei. Anot J. Žilinsko tokie genocido veiksmai „pasireiškia etninių ir kultūrinių ryšių tarp

¹⁴³ Žilinskas, J. *supra note* 1, p. 158-159.

¹⁴⁴ Draft Code., *supra note* 100.

¹⁴⁵ Žilinskas, J. *supra note* 1, p. 161.

¹⁴⁶ Ibid., 159-160.

¹⁴⁷ Case No. ICTR-96-4, *supra note* 140.

grupės ir jų palikuonių sunaikinimu“.¹⁴⁸ TTK nurodo, kad „prievartinis vaikų perkėlimas turėtų ypač rimtas pasekmes grupės kaip tokios gyvybingumui ateityje“.¹⁴⁹

Pastebėtina, kad genocido konvencijoje nėra nurodyto vaiko sampratos bei amžiaus iki kurio jis yra laikomas vaiku. Vaiko teisių apsaugos konvencija nurodo, kad „vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų“.¹⁵⁰ Jungtinės valstijos, Izraelio valstybė ir darbo grupė dėl elementų nusikaltimų parengiamosios komisijos Tarptautiniam baudžiamajam teismui taip pat pritarė, kad vaiku laikomas žmogus iki 18-os metų.¹⁵¹

W. A. Schabas teigia, kad „vaikų perdavimas turi prasmę tik tada, kai vaikai yra gana jauni, o 18 metų yra per aukštas slenkstis ir abejotina, ar vyresni vaikai praras savo tapatybę dėl perkėlimo“.¹⁵² Taigi, vaiko amžiaus klausimas lieka diskutuotinas.

Saugomų grupių analizę derėtų pradėti nuo nacionalinės grupės, kuri yra pirmiausia paminėta genocido nusikaltimo sudėtyje. Tačiau pažymėtina, kad šiame skyriuje nebus nagrinėjama politinės ir socialinių grupių sampratos. Jų probleminiai aspektai bus aptarti trečiame darbo skyriuje.

Tarptautinės teisės dokumentuose nėra pateiktos nacionalinės grupės apibrėžimo. Tarptautinių žodžių žodyne sąvoka „nacija“ yra aiškinama kaip „bendrija susiformavusi istorijos, kultūros, kalbos, teritorijos ir ekonominio gyvenimo bendrumo pagrindu“.¹⁵³ Tarptautinis Ruandos tribunolas *Akayesu* byloje nurodė, kad „nacionalinė grupė yra suprantama kaip grupė žmonių, paremta teisiniais santykiais, kuriuos sieja abipusios teisės ir pareigos“.¹⁵⁴

Etninės grupės sąvokos apibūdinimo taip pat nerandame pateikto tarptautinės teisės dokumentuose. Žodyne ji aiškinama, kad „etninė grupė, yra socialinės grupės kategorija, kuri yra istoriškai susiformavusi, turinti bendrą kalbą, kultūrą, religijos bruožų“.¹⁵⁵ Jau minėtoje Tarptautinio Ruandos tribunolo nagrinėtoje *Akayesu* byloje, teismas nurodė, kad „etninė grupė paprastai vadinama grupe, kurios nariai turi bendrą kalbą ir kultūrą“.¹⁵⁶

¹⁴⁸ Žilinskas, J. *supra note* 1, p. 161

¹⁴⁹ Draft Code., *supra note* 100.

¹⁵⁰ Vaiko teisių apsaugos konvencija. Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

¹⁵¹ Schabas, W. *supra note* 77, p. 176.

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ Valerija Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas* (Vilnius: Žodynas, 2000), 161.

¹⁵⁴ Case No. ICTR-96-4, *supra note* 140.

¹⁵⁵ “The Editors of Encyclopædia Britannica“ <http://www.britannica.com/topic/ethnic-group>

¹⁵⁶ Case No. ICTR-96-4, *op cit.*

Kitame Tarptautinio Baudžiamojo Tribunolo Ruandai teismo procese buvo pažymėta, kad „etninės grupės nariai kalba ta pačia kalba ir dalijasi ta pačia kultūra; arba grupė, kuri save identifikuoja kaip etninė (savimonė); arba grupė, kuri pašalinių asmenų identifikuojama kaip tokia, į pašalinių asmenų sąvoką įeina ir genocido veikos kaltininkas“.¹⁵⁷ W. A. Schabo nuomone, „etninių grupių koncepciją yra geriau traktuoti kaip sinonimišką nacionalinėms, rasinėms ir religinėms grupėms“.¹⁵⁸

J. Žilinskas nurodo tokį pavyzdį, kad „armėnai yra nacionalinė grupė, o žydai, čigonai – etninė. <...> panašu į tai, kad sąvoka „etninė grupė“ atsirado dėl to, jog reikia užtikrinti apsaugą tų tautų, kurios išsisklaidžiusios po pasaulį, neturėjo ar neturi savo valstybės teritorijos“.¹⁵⁹

Literatūroje yra išsakyta nuomonė, kad etninė grupė ir rasinė grupė reiškia tą patį.¹⁶⁰ Rasinė grupė – „tai asmenų, priklausančių kuriai nors rasei, grupė. Rasė (pranc. race – gentis, veislė) – tai istoriškai susibūrusi žmonių grupė, turinti bendrų ir nuo kitų žmonių grupių išsiskiriančių požymių bei paveldimų morfologinių ar fiziologinių savybių, tokių kaip odos, akių, plaukų spalva, akių pjūviu, galvos konfigūracija, veido forma“.¹⁶¹

Tarptautinių žodžių žodyne žodis „rasė“ apibūdinamas „kaip istoriškai susiformavusi žmonių grupė, gyvenanti tam tikroje teritorijoje, turinti bendrą kilmę, bendrų paveldimų morfologinių ir fiziologinių požymių, kuriais skiriasi nuo kitų grupių“.¹⁶²

Ruandos tribunolas rasinę grupę apibūdina kaip „grupę, kurios pagrindas yra paveldimi fiziniai požymiai, dažniausiai identifikuojami pagal geografinį regioną, nepriklausomai nuo lingvistinių, kultūrinių, nacionalinių ar religinių faktorių“.¹⁶³ Tarptautinis Ruandos tribunolas Kayishema and Ruzindana byloje nurodė, kad „rasinė grupė yra pagrįsta paveldimais fiziniiais bruožais, kuriuos padeda identifikuoti geografinė sritis“.¹⁶⁴

Tarptautinės teisės žodynas religiją apibūdina kaip pamaldumą, tikėjimą, kuris aiškina pasaulį, žmoniją, žmogų.¹⁶⁵ Tarptautinis Baudžiamasis tribunolas Ruandai Kayishema ir

¹⁵⁷ Case No. ICTR-95-1-T, Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana, para. 98. žiūrėta 2016 02 19 <http://unictr.unmict.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ictr-95-1/trial-judgements/en/990521.pdf>

¹⁵⁸ Schabas, W. *supra note 77*, p. 127.

¹⁵⁹ Žilinskas, J. *supra note 1*, p. 78.

¹⁶⁰ *Ibid.*, 78-79.

¹⁶¹ Abramavičius, A. *supra note 21*, p. 51.

¹⁶² Vaitkevičiūtė, V. *supra note 153*, p. 382.

¹⁶³ Case No. ICTR-96-4, *supra note 140*.

¹⁶⁴ Case No. ICTR-95-1-T, *op cit.*

¹⁶⁵ Vaitkevičiūtė, V. *op cit.*, p. 403.

Ruzindana pateikia tokį religinės grupės apibūdinimą „religinė grupė apima sektas arba garbinimo būdus, arba grupę žmonių, besidalijančių religiniais įsitikinimais“.¹⁶⁶

Nusikaltimo subjektas tai asmuo įgyvendinantis nusikalstamos veikos sudėtį. Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąją teisę nusikaltimo subjektu gali būti fizinis ir juridinis asmuo. Esminiai kriterijai keliami baudžiamojon atsakomybėn trauktiną asmenį yra jo amžius ir pakaltinamumas.¹⁶⁷ Genocido nusikaltimo sudėtyje pakaltinamumo sąvoka nėra nustatinėjama ir nagrinėjama.

Suprantama, kad valstybė kaip tokia, pati nusikaltimo padaryti negali, nes yra tik „teisinė fikcija, tai fizinių asmenų, pasidalijusių tam tikrais vaidmenimis, sudėtingas susivienijimas, organizacija“.¹⁶⁸ J. Žilinskas nurodo, „kad nusikaltimai žmoniškumui (*aut. pastaba* - taigi ir genocidas, nes autorius šiuos nusikaltimus nagrinėja kartu) gali būti padaryti tik asmens, esančio valstybės ar valstybinio tipo organizacijos juridiniu arba faktiniu atstovu, t.y. asmens, susijusio su valstybe ar valstybinio tipo organizacija ir savo veika realizuojančiu ne tik asmeninius, bet ir valstybės ar organizacijos politiką bei tikslus“.¹⁶⁹ Autorius teisingai nurodo, kad fiziniai asmenys praktiškai negali padaryti genocido nusikaltimo be valstybės prisidėjimo, kuris gali įvairiai pasireikšti per valstybės vykdomą politiką.

Genocido nusikaltimo subjekto sampratą, padeda atskleisti tarptautinių teismų praktika. Jelisic byloje Jugoslavijos tribunolas nurodė, kad gali egzistuoti „vienišas asmuo, siekiantis sunaikinti grupę kaip tokią“.¹⁷⁰ TTK komentuodama nusikaltimus žmoniškumui nurodė, kad jei „asmuo padaro nežmonišką veiksma veikdamas savo iniciatyva, sutinkamai su savo nusikalstamu planu, nesant jokio skatinimo ar vadovavimo iš Vyriausybės, organizacijos ar grupės, tai toks pavienis nusikalstamas elgesys negali sudaryti nusikaltimo žmoniškumui“.¹⁷¹ J. Žilinskas nurodo, kad „pagal teismų praktiką faktiniai valstybės atstovai yra priskiriami asmenys, kurie nors ir neatstovaudami oficialiai ar faktiškai valstybės, tačiau veikė pagal nusikalstamos valstybės reikalavimus“.¹⁷² Autorius nurodo, kad Ruandoje ginkluotos gaujos nors ir nepriklausė valstybės struktūroms, tačiau skatinamos radijo vykdė tutsių grupės naikinimą.¹⁷³

Konvencijos dėl genocido 4 str. numato, kad „baudžiami asmenys, padarę genocido nusikaltimą ar kurią nors kitą iš išvardytų veikų, nesvarbu, ar jie yra pagal konstituciją atsakingi

¹⁶⁶ Case No. ICTR-95-1-T, *supra* note 157.

¹⁶⁷ Piesliakas, V *supra* note 112, p. 316-318.

¹⁶⁸ Žilinskas, J. *supra* note 1, p. 65.

¹⁶⁹ Žilinskas, Justinas. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003), 73.

¹⁷⁰ Case No. IT-95-10-T, *Prosecutor v. Jelisic byloje*, 1999, para. 100. Žiūrėta 2016 -01 24 <http://www.icty.org/x/cases/jelisic/tjug/en/jel-tj991214e.pdf>

¹⁷¹ Draft Code., *supra* note 100.

¹⁷² Žilinskas, J. *supra* note 1, p.68.

¹⁷³ *Ibid.*

valstybės vadovai, pareigūnai, ar privatūs asmenys“.¹⁷⁴ Išnagrinėjus šią teisės normą matome, kad genocido nusikaltimo subjektu yra laikytinas tik fizinis asmuo. Tačiau literatūroje yra teigiama, kad genocido nusikaltimo subjektas yra specialus. Specialus subjekto terminas yra suprantamas kaip labai skirtingi kaltininką apibūdinantys požymiai.¹⁷⁵ Skaitant LR BK 99 str. normos dispoziciją nerandame nurodyto specialaus subjekto požymio. Tačiau kaip buvo minėta šis nusikaltimas nėra įmanomas įvykdyti be valstybės įsikišimo, todėl reikia apžvelgti specialiuosius požymius, kurie parodo ryšį fizinio asmens su valstybe.

Nusikalstama politika

Šis požymis minimas jau Niurnbergo tribunolo statute, kuriame nurodoma, kad nusikaltimai taikai, karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui turi būti padaryti kaip valstybės politikos rezultatas, vykdant bendrą planą ar sąmokslą.¹⁷⁶ Pažymėtina, kad šioje situacijoje „valstybės politika turėtų būti suprantama kaip nusikalstamos ideologijos ir politikos legitimizacija“.¹⁷⁷ Todėl atskleidžiant nacistinės Vokietijos ir komunistinės Sovietų Sąjungos vykdytą politiką reikia nagrinėti šių valstybių ideologiją. Zenonas Norkus teigia, „kad „Komunizmas“ šiuo atveju reiškia realiai egzistavusią visuomenės santvarką, kuri atsirado kaip mėginimo įgyvendinti Karlo Marxo komunizmo kaip beklasės visuomenės idėją padariny“.¹⁷⁸

„Tribunolo procese birželio 12-14 ir rugsėjo 4-8 dienomis iš 15 šalių visuomeniniai kaltintojai pateikė dokumentinę medžiagą, <.....> kuri patvirtino, kad komunizmo doktrina ir politika yra nusikalstama, nes šios ideologijos pagrindu susiformavusios partijos sukūrė komunistinius režimus, kurių teoriniai pagrindai paremti proletariato diktatūra ir klasių kova, praktiškai teigė, kad prievarta ir smurtas yra pagrindinis objektyvus visuomenės raidos veiksnys.

Taip ši marksistinė proletariato diktatūros ir klasių kovos teorija neišvengiamai baigėsi masinio gyventojų genocido praktika. Jos įrankiu buvo ir dabar pasaulyje tebėra proletariato diktatūros valstybės, kurių tikslas - šaltai, blaiviai ir iš anksto apgalvotai naikinti tautas, rases, institucijas, laužyti tradicijas, kad būtų nutrauktas laisvų ir senų valstybių egzistavimas“.¹⁷⁹

„Marksizmas įtvirtino antihumanišką žmonijos skirstymą į sąmoningą bei pažangią (proletariatą) ir tamsią (kapitalistų) dalį. Tai leidžia marksistinę klasių traktuotę laikyti savotiška socialinio rasizmo atmaina. Marksizmo kūrėjų darbuose įteisinta proletariato, ypač jo

¹⁷⁴ 1948 m. JT Konvencija., *supra note* 6.

¹⁷⁵ Piesliakas, V *supra note* 112, p. 318.

¹⁷⁶ Nuremberg Trial Proceedings., *supra note* 8.

¹⁷⁷ Aurelija Adomaitytė, „Ar asmeniui, okupacijos metu vykdžiusiam nusikaltimus žmoniškumui, gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, jeigu pagal tuo metu galiojusią nacionalinę teisę tokia atsakomybė nebuvo numtyta?“, *Teisės apžvalga* No. 1 (8), (2012):78, [http://teisesapzvalga.vdu.lt/2012/2\(9\)/2\(9\)/4](http://teisesapzvalga.vdu.lt/2012/2(9)/2(9)/4)

¹⁷⁸ Zenonas Norkus, „Andropovo klausimu. Komunizmas kaip lyginamosios istorinės sociologinės analizės problema (I)“, *Politikos socialogija*, 1 19 (2007): 7. Žiūrėta 2016 02 15

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:aKP8l9hDhysJ:www.ku.lt/wp-content/uploads/2013/04/2007_nr_01_05-32.pdf+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt

¹⁷⁹ Zabiela, V. ir Raudeliūnas, V., *supra note* 15.

„avangardo“ kompartijų, pranašumo idėja grindžiama ta pačia vidine logika, kaip ir vėliau atsiradusi ir šiek tiek savitai „transformuota“ „rasinio pranašumo“ idėja „nacizmo ideologijoje“. Abi jas sieja ta pati nuostata - mintis apie dalies žmonijos nepilnavertiškumą, kuria buvo „pateisinti“ didžiuliai nusikaltimai prieš žmoniją. Todėl marksistinė klasių kovos teorija neišvengiamai baigėsi masinio gyventojų genocido praktika, pareikalavusia milijonų žmonių gyvybių. Genocido įrankiu tapo „proletariato diktatūros“ valstybė¹⁸⁰. A.Hitleris siekė, kad tautiniai ir etnografiniai skirtumai padėtų pasiekti vieno iš svarbiausio tikslo t.y. vokiečių viešpatavimo. Jis teigė, kad vokiečiai turi rasinį ir kultūrinį pranašumą, todėl turi teisę valdyti „žemesnes“ tautas.¹⁸¹ „Vokiečių tautybės ir kilmės asmenų išskyrimo ir protegavimo politika buvo pagrįsta nacistinėmis „nordinės rasės“, „ponų tautos“ ir kitomis teorijomis, propagavusiomis vokiečių tautos viršenybę ir teisę valdyti „menkavertes“ rytų tautas. Nacistinės tautų piramidės viršūnėje buvo vokiečių tauta, apačioje - žydai. Praktinė nacistų politika siekė abi šias tautas izoliuoti nuo kitų tautų ir sudaryti joms išskirtines sąlygas. Skirtumas tas, kad vokiečiams buvo stengiamasi sudaryti itin geras gyvenimo sąlygas, palyginti su kitomis tautomis, o žydų išskyrimo ir izoliavimo tikslas buvo fizinis jų sunaikinimas“¹⁸².

Pabrėžtina, kad antisemitizmas Vokietijoje buvo tapusi valstybine politika. Jie siekė išnaikinti žydus juos uždarančią getus, koncentracijos stovyklas. Iš pirmo jie tai vykdė su beteisiais reicho gyventojais, tačiau vėliau A.Hitleris priėmė sprendimą visiškai išnaikinti Rytų Europos žydus. Lietuvoje tai pasireiškė ne tik žydų žudymu, bet ir čigonų bei psichinių ligonių naikinimu.¹⁸³

Didelis mastas (paplitimas) ir sistemingumas

TTK paaiškino, kad sistemingumu apibūdinamos „nežmoniškos veikos, vykdomos pagal išankstinį planą ar politiką. Šio plano ar politikos įgyvendinimas galėjo būti pakartotinių ar nuolatinių nežmoniškų aktų vykdymo rezultatas. Šio reikalavimo esmė yra ta, kad pašalina atsitiktinį veiksma, kuris nebuvo padarytas kaip platesnio plano ar politikos dalis“¹⁸⁴.

„Richard Vernon, kalbėdamas apie paplitimo požymį, nurodo, jog jis, visų pirma, yra susijęs su kiekybiniais aspektais, o tai reiškia, kad vertinama, ar, pavyzdžiui, tam tikras nužudytų asmenų skaičius yra pakankamas konstatuoti, kad padaryta veika priklauso tarptautinei baudžiamajai jurisdikcijai“¹⁸⁵. „Dėl to nežmoniški aktai turi būti nukreipti prieš daug aukų arba toks veiksmas turi paliesti išstisus socialinius ar kitokius darinius. Į Tarptautinio baudžiamojo

¹⁸⁰ Zabiela, V. ir Raudeliūnas, V., *supra note* 15.

¹⁸¹ Bubnys, A., *supra note* 124, p. 8-9 .

¹⁸² *Ibid.*, p. 454.

¹⁸³ *Ibid.*, p. 190-229.

¹⁸⁴ Draft Code., *supra note* 100.

¹⁸⁵ Richard Vernon, “What is Crime Against Humanity?”, *Journal of Political Philosophy* 10, 3, (2002): 237, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9760.00151/abstract>

tribunolo Ruandai statutą teisiškai įpareigojantis šio požymio reikalavimas įtrauktas pabrėžiant, kad vykdytais nusikalstamais veiksmais pasikėsinta į visos etninės grupės gyvybinius interesus“.¹⁸⁶ Teorijoje ir teismų praktikoje šis požymis kelia daug diskusijų. Masto požymį yra sunku nustatyti, nurodant reikalavimą „iš dalies sunaikinti“ tam tikrą genocido dispozicijoje apibrėžtą grupę.

Išanalizuoti nusikaltimo žmogiškumui požymiai parodo, kad genocido nusikaltimo subjektas yra specialus. Specialumą jo parodo santykio buvimas su valstybe. Valstybė norėdama įgyvendinti savo idealogiją pasitelkdama politiką paveda ją atlikti valstybės piliečiams. Tuo metu ir atsiranda ryšys tarp valstybės ir jos piliečio.

Teisininkė Z. Šličytė nagrinėdama genocido nusikaltimo subjektą mano, jog Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ 9 straipsnyje „numatyta valstybės atsakomybė už genocidą ir pačia bendriausia prasme genocido nusikaltimo lietuvių tautai subjektu laiko buvusią Sovietų Sąjungą, o dabartiniu metu – jos teisių ir pareigų perėmėją Rusijos Federaciją“.¹⁸⁷ Teisininkė Z. Šličytė aukščiausiais Lietuvių tautos genocido organizatoriais laiko SSKP (b) (Sovietų Sąjungos komunistų partija), kuri buvo okupuotų valstybių tautų genocido įkvėpėja ir organizatorė, ji ir jos padalinys Lietuvoje planavo ir vykdė lietuvių tautos genocidą Lietuvoje.¹⁸⁸ „Buvusios Sovietų Sąjungos visuomenę organizuojanti ir jai vadovaujanti jėga buvo Komunistų (bolševikų) partija, kuri tapatinosi su valstybe. Jos reikšmė buvo įtvirtinta Sovietų Sąjungos Konstitucijoje, todėl nenuostabu, kad daugelį dokumentų dėl genocido vykdymo masto ir tvarkos, taip pat ataskaitas apie deportacijų rezultatus, įvairias instrukcijas bei pranešimus pasirašė atsakingi Komunistų (bolševikų) partijos veikėjai. Visi sprendimai buvo priimami Kremliuje, o Lietuvoje juos įgyvendinti padėjo vietiniai kolaborantai“.¹⁸⁹

Apžvelgus Lietuvos teismų praktiką, pastebime, kad genocido subjektais dažniausiai pripažįstami okupacinių struktūrų pareigūnai, kurie ir vykdė genocido nusikaltimą.

Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamojoje byloje nuteistas sovietų okupacinės valdžios represinės struktūros – Lietuvos TSR valstybės saugumo ministerijos (toliau - MGB) – agentas smogikas.¹⁹⁰ Sekančioje byloje, kurioje nedalyvaujant teisiamajam P. R., Šiaulių apygardos teismas priėmė nuosprendį ir nuteisė jį už genocido organizavimą laisvės atėmimu iki gyvos galvos. P. R. dirbdamas Lietuvos TSR valstybės saugumo liaudies komisariato Telšių apskrities

¹⁸⁶ Francisco Forrest Martin ir Stephen J. Schnably, *International human rights and humanitarian law— treaties, cases and analysis* (Cambridge University Press, 2006), p. 484.

¹⁸⁷ Zita Šličytė, „Komunistinis genocidas okupuotoje Lietuvoje,“ iš *Antikomunistinis kongresas ir tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“* (Vilnius: Ramona, 2002), 122.

¹⁸⁸ *Ibid.*, p. 123.

¹⁸⁹ *Ibid.*

¹⁹⁰ „Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendis 2009 m. sausio 9 d. nuosprendis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-21/2009“.

skyriaus viršininku, būdamas pavaldus LKP (b) CK sekretoriui A. S., organizavo 76 Telšių kalėjime kalintų politinių kalinių egzekuciją, įvykdytą 1941 m. birželio 25 d. naktį Rainių miškelyje.¹⁹¹

Žydų genocidą bendriausia prasme vykdė Vokietija. A. Eidintas išsako nuomonę, kad „Lietuvos žydų žudynes suplanavo ir vykdė nacių Vokietija, okupavusi Lietuvą karo su SSRS pradžioje, 1941 m. birželį. Tam naciai sugebėjo panaudoti lietuvių sukilėlių (vėliau saugumo policijos) dalinius, intensyviai varė antižydišką propagandą, pasinaudodami bendromis antisovietinėmis lietuvių nuotaikomis, konservatyviu katalikišku arba tiesiog tradiciniu antisemitizmu, diegdami žydo-bolševiko sąvoką, kaip ir kitose valstybėse, taip ir Lietuvoje rasdami talkininkų įvairiuose socialiniuose sluoksniuose“.¹⁹² Lietuvių saugumo policija buvo atkurta Lietuvos laikinosios vyriausybės iniciatyva pirmomis nacių ir sovietų karo dienomis. Naciams 1941 m. rugpjūčio pradžioje sustabdžius Lietuvos laikinosios vyriausybės veiklą, ji buvo pavadinta Lietuviškuoju saugumo policijos skyriumi prie vokiečių saugumo policijos ir saugumo tarnybos (toliau – SD) vado Lietuvoje. Lietuvių saugumo policijos veiklos pobūdį ir kryptis nulėmė nacių okupacinis režimas. Ji buvo naudojama nacizmo tikrų ir potencialių priešų (taip pat žydų) persekiojimui bei naikinimui. Tačiau galutinis sprendimas žydų tautybės žmonių bylose priklausė ne Lietuvos saugumo policijai, bet vokiečių saugumo policijos ir SD kompetencijai.¹⁹³ Tai patvirtina Kazio Gimžausko byla, kurioje jis buvo kaltintas ir nubaustas už žydų vykdytą genocidą Lietuvos Respublikoje 1941 – 1944 metais.¹⁹⁴ Kaltinamasis kaip yra tvirtinama, buvo pavaldus vokiečių saugumo policijai, kurios tikslas buvo sunaikinti Lietuvoje gyvenančius etninei grupei priklausančius žydus.¹⁹⁵

Taigi kaip matome genocido subjektas yra specialus. Genocido vykdytojai, bendrininkai, kurstytojai kartais gali priklausyti ir nusikalstamoms valstybinės valdžios struktūroms.

Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 4-11 straipsniuose nurodomi atvejai, kada asmens elgesys yra laikomas valstybės padaryta veika. 4 straipsnyje yra nurodyta, kad „bet kurio valstybės organo veika pagal tarptautinę teisę laikoma šios valstybės veika nepriklausomai nuo to, ar šis organas vykdo įstatymų leidimo, vykdomąsias, teismines ar kurias nors kitas funkcijas, taip pat nepriklausomai nuo to, kokią padėtį jis užima

¹⁹¹ Agnė Šiušaitė, Jonas Urbanavičius, Vytautas Landsbergis, *Pamirštas SSRS karo nusikaltimas Rainiai 1941 06 24-25*. (Vilnius, 2006), 208-223, <http://www.partizanai.org/failai/html/rainiai-1941-06-24-25.htm>

¹⁹² Alfonsas Eidintas, *Lietuvos žydų žudynių byla: dokumentų ir straipsnių rinkinys* (Vilnius: Vaga, 2001), 17.

¹⁹³ Arūnas Bubnys, „Lietuvių saugumo policija ir holokaustas (1941-1944)“, LGGRTC 2003 <http://genocid.lt/Leidyba/13/bubnys.htm>

¹⁹⁴ Philip T. Reeker, „Lithuania court conviction of Kazys Gimzauskas for genocide“, U.S. Department of State, vasario 16, 2001, <http://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2001/605.htm>

¹⁹⁵ John Daniszewski „Lithuanian, 93, Convicted of War Crimes but Spared Jail“, Los Angeles Times, vasario 15, 2001, <http://articles.latimes.com/2001/feb/15/news/mn-25846>

šios valstybės organizavimo struktūroje, ir ar šis organas yra centrinės vyriausybės ar valstybės teritorinio vieneto organas“.¹⁹⁶ 8 straipsnio projekte yra nurodyta kad „asmens ar asmenų grupės elgesys laikomas valstybės veika pagal tarptautinę teisę su sąlyga, kad šis asmuo ar ši asmenų grupė faktiškai veikia vykdydami valstybės instrukcijas arba jos vadovaujami ar kontroliuojami tokio elgesio metu“.¹⁹⁷ Straipsnių projekto 10 str. įtvirtinta nuostata, kad sukilėlių judėjimo elgesys bus laikomas valstybės veikla pagal tarptautinę teisę, jei šis judėjimas tampa nauja valstybės valdžia.¹⁹⁸

Nagrinėjant subjekto požymį taip pat reikia išnagrinėti kaip reikia vertinti tų asmenų atsakomybę, kurie priklauso tam tikram struktūros padalinio vykdomai politikai, tačiau patys neprisideda prie tos politikos įgyvendinimo. Vilniaus Tribunolas pasakė, kad nepakanka priklausyti tik tokiai organizacijai. „Asmenys prievarta tapusieji šių partijų nariais, negali būti smerkiami, jeigu jie nekolaboravo su okupantais, nevykdė jų valios <...>, nepadarė veiksmų, turinčių nusikaltimo požymių, būdingų nusikaltimams taikai, karo nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui (genocidui), nusikaltimams savo šaliai, nepaniekino savo šalies piliečių nacionalinių jausmų, jų garbės ar orumo“.¹⁹⁹

Tarptautiniu mastu yra išreikšta nuomonė, kad „genocido subjektu gali būti ir asmuo, pats priklausantis grupei, prieš kurią vykdomas genocidas. Jungtinių tautų specialusis pranešėjas Whitaker pažymėjo, kad genocido definicija apima ir tuos atvejus, kai auka ir kaltininkas priklauso tai pačiai grupei“.²⁰⁰ JT pranešėjas, „apibūdindamas Khmerų Režimo nusikaltimus Kambodžoje, pavadino tokį reiškinį *autogenocidu*“.²⁰¹ Nagrinėjant šią nuostatą, ji atrodo neįtikėtina, kuri neatitinka genocido nusikaltimo esmės. Genocido nusikaltimo tikslas yra nukreiptas sunaikinti vieną iš grupių, todėl nesuprantama, kaip kaltininkas gali naikinti grupę kuriai pats priklauso.

Genocido konvencija nenurodo trauktino atsakomybėn asmens amžiaus, tačiau Romos statute jis yra nurodytas. Asmuo pagal Romos statuto 26 str. teismo jurisdikcijai priklauso nuo 18 metų. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas dėl genocido subjekto amžiaus jokių pakeitimų nepadarė. Remiantis LR BK 13 str. 1d. atsakomybė už genocido nusikaltimą kylą nuo 16 metų. Atkreiptinas dėmesys, kad Romos Statute ir LR BK nurodytas amžiaus cenzas skiriasi. Tačiau nemanytina, kad LR BK įstatymo leidėjas pasirinkdamas 16 metų ribą pažeidė Romos

¹⁹⁶ Vilenas Vadapalas, Tarptautinė teisė. *Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija* (Vilnius: Eugrimas, 2003), 259-260.

¹⁹⁷ *Ibid.*, p. 260.

¹⁹⁸ *Ibid.*

¹⁹⁹ Zabiela, V., ir Raudeliūnas, V., *supra note* 15, p. 129-130.

²⁰⁰ “Revised and updated report on the question of the prevention and punishment of the crime of Genocide prepared by Mr. B. Whitaker,” United Nations Economic and social Council, 1985, para.31

<http://www.armenews.com/IMG/whitaker.pdf>

²⁰¹ *Ibid.*

statutą. Tarptautinio Baudžiamojo Teismo jurisdikcija tik papildo valstybių nacionalinę jurisdikciją ir jei nacionalinės valstybės amžius neviršija Romos statute nurodyto amžiaus, tai priešpriešos nesudaro.

Apibendrinant galime teigti, kad kiekvienais metais mažėja galimybės patraukti asmenis baudžiamojon atsakomybėn už vykdytą nacių ir sovietų genocido nusikaltimus. Net išaiškinus genocido nusikaltimą padariusį asmenį bei įrodžius visus subjektyviusius bei objektyviusius požymius, teismas jį atleidžia nuo realios bausmės, nes yra prastos sveikatos ir senyvo amžiaus.

Išanalizavę objektyviusius genocido nusikaltimo požymius, toliau darbe yra nagrinėjami subjektyvieji šio nusikaltimo požymiai. „Subjektyvieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai apibūdina psichinę, savo elgesį suvokančią, pateisinančią, nukreipiančią ir kontroliuojančią pusę“.²⁰² Šie požymiai sudaro subjektyvųjį asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindą, be kurių baudžiamojoje teisėje neįmanoma būtų baudžiamoji atsakomybė už padarytą veiką.²⁰³ Subjektyviusius genocido nusikalstamos veikos sudėties požymius sudaro kaltė ir tikslas, kurie darbe bus nagrinėjami plačiau. Kaltės požymis yra būtinas kiekvienos nusikalstamos veikos požymis. Tikslas, tai asmens siekiamas rezultatas, o motyvas, tai asmens veiksmai nulemiantys pasiryžimą daryti nusikalstamą veiką. Genocido sudėtyje nėra nurodytas motyvas, todėl kvalifikuojant veiką reikšmės jis neturi.

Nuo pat Genocido konvencijos įtvirtinimo, genocido nusikaltimo tikslas nurodomas visuose šaltiniuose. Šis požymis yra įvardijamas kaip turint tikslą visiškai ar iš dalies sunaikinti grupę.²⁰⁴ Tarptautinėje teisėje šis terminas yra įvardijamas kaip *dolus specialus*.²⁰⁵ Nenustačius *dolus specialus* požymio, asmens kaltinti dėl genocido nusikaltimo įvykdymo negalima.

Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekse yra aiškinamas genocido tikslas. Kodekse pabrėžiama keletas svarbių aspektų dėl tikslo, kurie yra svarbūs genocido nusikaltimo kvalifikavimui. „Pirmiausia tikslas turi būti sunaikinti grupę, o ne vieną ar daugiau individų, kurie yra atsitiktiniai tam tikros grupės nariai. Nusikalstama veika turi būti atlikta prieš individą dėl jo priklausomybės tam tikrai grupei ir kaip nuoseklus veiksmas esant bendram tikslui sunaikinti visą grupę. Būtent individo narystė tam tikroje grupėje labiau nei individo individualybė yra lemiantysis kriterijus parenkant genocido aukas. Grupė savaime yra galutinis tikslas arba norima auka šiame masiniame nusikalstame veiksme. Antra, tikslas turi būti

²⁰² Piesliakas, V., *supra note* 112, p. 335

²⁰³ *Ibid.*, 339.

²⁰⁴ Žilinskas, J., *supra note* 1, p. 88.

²⁰⁵ Alexander R. J. Murray, “Does International Criminal Law Still Require a ‘Crime of Crimes’? A Comparative Review of of Genocide and Crimes against Humanity,” *Goettingen Journal of International Law* 3, 2 (2011): 598. Žiūrėta 2016 01 24 http://www.gojil.eu/issues/32/32_article_murray.pdf

sunaikinti grupę „apskritai“, turint omenyje atskirą, išskirtą vienetą ir ne kelis individus dėl jų priklausomybės tam tikrai grupei“.²⁰⁶

Genocido nusikaltimo tikslą padeda atskleisti tarptautinių teismų praktika. Darfuro tyrimo komisija taip apibrėžė tikslą: „tai yra kvalifikuotas nusikalstamas ketinimas, arba *dolus specialus*: jis reiškia, kad kaltininkas sąmoningai norėjo, kad jo padarytų draudžiamų veikų rezultatas būtų visiškas ar dalinis grupės, kaip tokios, sunaikinimas, ir žinojo, kad jo veikos visiškai ar iš dalies sunaikins grupę, kaip tokią“.²⁰⁷ Akayesu sprendime teismas apibrėžė pačią „specialaus tikslo“ sąvoką: „specialus tikslas <...> yra būtinas tam tikrų nusikaltimų elementas ir reikalauja nustatymo, kad kaltininkas turėjo aiškų tikslą įvykdyti nusikaltimą, kuriuo yra kaltinamas. Pagal tokią reikšmę specialus tikslas yra esminis tyčinio nusikaltimo elementas, kuris yra apibūdinamas kaip psichologinis santykis tarp fizinio rezultato ir psichinės kaltininko būsenos“.²⁰⁸

Pagal genocido definiciją kaltininkas siekia sunaikinti visą grupę arba tik jos dalį. Tačiau kyla klausimas kokią grupės dalį reikia siekti sunaikinti, kad veika būtų pripažinta genocidu. Kayishema and Ruzindana byloje Ruandos tribunolas tikslą sunaikinti grupę iš dalies apibrėžė kaip siekį sunaikinti „ženklų skaičių asmenų, kurie yra grupės dalis“.²⁰⁹ Panašiai šį kriterijų apibūdino ir TTK: „turi būti ketinimas sunaikinti grupę kaip tokią, t.y. kaip atskirą ir individualų vienetą, o ne keletą asmenų dėl jų priklausymo tam tikrai grupei. Nors nebūtinai turi būti siekiama sunaikinti kiekvieną atitinkamos grupės narį <...> sunaikinimo tikslas turi būti nukreiptas mažiausiai prieš svarbią grupės dalį“.²¹⁰ Tačiau vėlgi lieka neatsakytas klausimas, ką reiškia žodžiai „ženklus skaičius“ ir „svarbi grupė“. Prosecutor v Krstic byloje Jugoslavijos tribunolas išskyrė du kriterijus, kuriais remiantis gali būti nustatinėjamas grupės dalies atitikimas keliamamam „ženklumo“ reikalavimui: „pirma, tribunolas nurodė grupės dalies, prieš kurią nukreipta veika, narių skaičių. Tribunolas pabrėžė, kad tokį skaičių reikia vertinti ne tik kaip absoliutų dydį, bet ir atsižvelgiant į apskritai visos grupės žmonių skaičių. Antrasis kriterijus pagal tribunolą yra tam tikrų grupės narių užimama išskirtinė padėtis. Manoma, kad grupės vadovų, idėjinių lyderių fizinis sunaikinimas nulemia ir pačios grupės ar jos dalies sunaikinimą“.²¹¹

²⁰⁶ Draft Code, *supra note* 100.

²⁰⁷ „Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the Secretary General addressed to the President of the Security Council,“ žiūrėta 2016 03 01, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Darfur%20S200560.pdf>

²⁰⁸ Case No. ICTR-96-4, *supra note* 140, para. 518.

²⁰⁹ Case No. ICTR-95-1-T, *supra note* 157.

²¹⁰ Draft Code., *op cit*.

²¹¹ Case No: IT-98-33-A, Prosecutor v. Radislav Krstic, 2004 žiūrėta 2016 01 25
<http://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/krs-aj040419e.pdf>

Nagrinėjant Tribunolų teismų praktiką, galime pastebėti jog esminės grupės dalies nustatymas priklauso nuo to, kaip plačiai toji grupė yra suvokiama. Jugoslavijos Tribunolas Radislav Krstic byloje samprotavo, kad nacistinė Vokietija ketino pašalinti tik Europos žydus, ir ši jos ambicija neišsiplėtojo iki globalaus masto. Panašiai kaip ir Ruandos genocido vykdytojais hutai nesvarstė galimybės pašalinti apskritai visų tutsių net ir už šalies ribų.²¹² Jeigu hutai būtų siekę sunaikinti viso pasaulio tutsius, tuomet tutsius Ruandoje būtų galima laikyti grupės dalimi. Šioje byloje teismas nurodė, kad Bosnijos musulmonai sudarė saugomą grupę, o musulmonai iš Srebrenicos ir iš rytinės Bosnijos – saugomos grupės dalį. Taip pat pažymėjo, nors musulmonai Srebrenicoje sudarė tik mažą dalį visų Bosnijos ir Hercegovinos musulmonų, jų svarba nėra nulemta tik jų grupės dydžio.²¹³ Darytina išvada, kad grupės dalį nebūtinai turi sudaryti didelis skaičius žmonių. Reikia atsižvelgti į tos dalies svarbą visos grupės tolimesniam gyvavimui. Tribunolas pripažindamas Bosnijos musulmonų vyrų žudynės genocidu aiškiai išdėstė tokį sprendimą pagrindžiančius motyvus. Jis nurodė, jog Bosnijos serbų pajėgos negalėjo nežinoti, kad sprendimas išžudyti visus vyrus turės ilgalaikį efektą visai grupei, jie turėjo žinoti, kokį katastrofišką poveikį turės dviejų ar trijų vyrų kartų sunaikinimas tradicinės patriarchalinės visuomenės išlikimui. Serbijos pajėgos turėjo žinoti, kad visų karinio šaukimo amžiaus vyrų žudynės, kombinacijoje su prievartiniu vaikų, moterų ir senų žmonių perkėlimu, galų gale baigsis visišku fiziniu Bosnijos musulmonų iš Srebrenicos išnykimu.²¹⁴

Iš teismų praktikos galime teigti, kad nėra nurodyta, kas yra visuma, o kas pakankama dalis. Pats kiekybinis kriterijus nėra požymis nusakantis pakankamą dalį. Todėl kiekvienu atveju reikia atsižvelgti į visas byloje susiklosčiusias aplinkybes, kad galėtumėme daryti išvadą apie pakankamos dalies buvimo ar nebuvimo svarbą visos grupės atžvilgiu.

Nagrinėjant subjektyvųjų požymių t.y. tikslą, svarbu yra aptarti ir jo įrodinėjimą. *Akayesu* byloje Ruandos Tribunolas pabrėžė, kad gali būti labai sunku nustatyti konkretų tikslą jog asmuo siekia sunaikinti tam tikrą grupę ar jos dalį. Todėl teismas išskyrė tam tikras aplinkybes, kuriomis remiantis gali būt įrodomas dolus specialus. Šios aplinkybės yra: apgalvotas ir sistemingas veiksmų nukreipimas būtent prieš grupės narius, neįtraukiant kitų grupių narių; politinės doktrinos, kuria vadovaujasi kaltininkai, egzistavimas; diskriminacinio ir destruktivaus pobūdžio veiksmų pasikartojimas; pasisakymai ar planai ruošiant pagrindą masiniam žudymui.²¹⁵ Kitoje byloje prie išvardintų *Akayesu* byloje aplinkybių, *Kayishema and Ruzindama* byloje teismas priskyre dar papildomų faktorių leidžiančių įrodyti genocido tikslo buvimą.

²¹² Case No. IT-95-10-T, para. 13., *supra note* 170.

²¹³ *Ibid.*, para 15.

²¹⁴ *Ibid.*, para. 24-38.

²¹⁵ Case No. ICTR-96-4, *supra note* 140.

Ruandos Tribunolas *Kayishema and Ruzindana* byloje pažymėjo, kad „gali būti sudėtinga surasti aiškias nusikaltėlių tikslo apraiškas, todėl gali padėti netiesioginiai įrodymai, tokie kaip nusikaltėlių veiksmai, jų tikslingumas, žodžiai, ypač užgaulių ir menkinančių epitetų, skirtų grupės nariams apibūdinti, vartojimas, fizinis grupės narių ar jų turto perkėlimas, ginklų naudojimas ir kūno sužalojimo mastai, sisteminis žudymo būdas, taip pat svarbus įrodymas yra ir aukų skaičius“.²¹⁶ Sekančioje byloje Baudžiamasis tribunolas paminėjo, kad nustatyti tikslą gali padėti ir genocido nusikaltimo planas arba jo projektas.²¹⁷

Žvelgiant į 21 amžiaus konfliktus dėmesį patraukia vakarų Darfūre vykstantys konfliktai. Vienoje konflikto pusėje kovoja Sudano armija ir atsargos kariuomenė „Janjaweed“, sukomplektuota daugiausiai iš arabų klajoklių bagarų genčių, o kitoje pusėje ya susikūrusios įvairios sukilėlių grupuotės.²¹⁸ „Konfliktas tarp šių grupuočių kilo dėl po didžiulių sausrų likusių skurdžių išteklių, genčių konfliktų ir darfūriečių įsitikinimo, kad jie skriaudžiami ir jiems nesuteikiama galimybių pasinaudoti iš Sudano naftos gaunamu pelnu. Todėl 2003 m. prasidėjo ginkluotas konfliktas, kada vyriausybės įrenginius ėmė šturmuoti sukilėlių grupės. Reaguodama Sudano vyriausybė Darfūre pradėjo karinę ir policijos kampaniją“.²¹⁹

Jungtinių Tautų duomenimis šio konflikto metu žuvusiųjų skaičius siekia 400 000, dar daugiau kaip 2 milijonai buvo priversti palikti savo namus.²²⁰ 2005 m. sausį JT komisija tyrė įvykius vykusius Darfūre, ginkluoto konflikto metu. Komisija nustatė „jog nepaisant to, kad ji surado masinių žudynių pavyzdžių ir buvo užfiksuotas civilių asmenų prievartinis vietos pakeitimas, genocidu to pavadinti negalima, nes trūksta kitų genocidą įrodančių požymių, o konkrečiai, buvus tikslą sunaikinti. Komisija taip pat nurodė, kad tai jokia būdu nesumenkina nusikaltimų, įvykdytų tame regione, svarbos, ir kad jų vykdytojai turi būti teisiami už nusikaltimus žmoniškumui bei karo nusikaltimus“.²²¹

„Sudanas nėra prisijungęs prie Romos statuto, kuriuo 2002 m. buvo įkurtas TBT, ir todėl nepripažįsta TBT jurisdikcijos savo piliečiams. Vis dėlto 2005 m. JT Saugumo Tarybos rezoliucijoje (1593) Darfūras perduodamas TBT jurisdikcijai dėl vakarų Sudano regione padarytų masinių žmogaus teisių pažeidimų. Rezoliucijoje TBT prokurorui suteikiami

²¹⁶ Case No. ICTR-95-1-T, para. 93., *supra note 157*.

²¹⁷ Case No. IT-95-5-R61, IT-95-18-R61, Prosecutor v. Karadzic and Mladic, 1996, para. 94 žiūrėta 2016 02 19 <http://www.icty.org/x/cases/mladic/related/en/rev-ii960716-e.pdf>

²¹⁸ Vikipedija žiūrėta 2016 03 15 https://lt.wikipedia.org/wiki/Darf%C5%ABro_kriz%C4%97

²¹⁹ „Pranešimas dėl politinės ir žmogaus teisių padėties sudane ir darfūre“ žiūrėta 2016 03 01 http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/696/696365/696365lt.pdf

²²⁰ „Annan welcomes extension of African Union mission in Darfur,“ UN News Centre žiūrėta 2016 02 22 http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=19948&Cr=sudan&Cr1#.VsY4L_mLTIU

²²¹ Leslie Alan Horvitz and Christopher Catherwood, *Encyclopedia of war crimes and genocide* (New York: Facts on File, 2006), 119. Žiūrėta 2016 03 01 <http://www.politicalavenue.com/freepoliticalbooks/Encyclopedia%20Of%20War%20Crimes%20And%20Genocide-POLITICAL-AVENUE-DOT-COM.pdf>

įgaliojimai tirti didelius Darfūre padarytus nusikaltimus ir už juos persekioti baudžiamąja tvarka“.²²²

„Tarptautinis Baudžiamasis Teismas apkaltino al-Baširą dėl genocido, nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų rengimo Darfūre 2009 m. kovo mėnesį, teismas išdavė al-Baširo arešto orderį dėl karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmoniškumui, tačiau buvo nuspresta, jog nėra pakankamai įrodymų dėl genocido vykdymo. Tačiau, 2010 m. liepos 12 d. teismas nusprendė, kad iš tiesų yra pakankamai įrodymų, dėl genocido ir išdavė antrąjį orderį“.²²³ TBT kaltintojas Luisas Moreno-Ocampo tvirtina, kad Sudano prezidentas „suorganizavo ir įvykdė planą, kaip sunaikinti didelę dalį Fur, Masalit ir Zaghawa etninių grupių“.²²⁴ Teigiama, kad al-Baširas turėjo specialų tikslą sunaikinti šias grupes, sukeliant joms sunkius sveikatos sutrikdymus bei protinius sužalojimus.²²⁵

Apibendrinama darytina išvada, kad tikslas yra svarbus genocido sudėties požymis. Nenustačius tikslo, negalėtumėme įrodyti nusikalstamos veikos buvimo. Taip pat pastebėtina, kad kyla sunkumų nustatant visumos ir dalies grupės kriterijų, nes teorijoje nėra išskirtos taisyklės, kuri paaiškintų šiuos du požymius. Tikslo siekimas gali būti įrodomas remiantis netiesioginiais įrodymais.

Kaltė tai asmens psichinis santykis su nusikalstama veika ir jos padariniais.²²⁶ „Asmuo, kuris vykdo genocido veiksmus, turi suvokti savo veiksmus, numatyti pavojingus jo veikimo padarinius bei jų siekti. Galima teigti, kad kaltininkas suvokia, jog atlieka veiksmus, skirtus fiziškai sunaikinti visus ar dalį gyventojų, priklausančių kokiam nors grupei, t.y. suvokia, kad žudo, žiauriai kankina, sunkiai žaloja kūną, trikdo protinį vystymąsi, sudaro tokias gyvenimo sąlygas, kuriomis siekia sunaikinti visą ar dalį tokios žmonių grupės, prievarta perduoda vaikus iš vienos grupės į kitą, naudoja priemones, ribojančias gimstamumą, deportuoja tokias žmonių grupes ir pan. Kaltininkas suvokia, kad asmenys, kuriuos jis siekia sunaikinti priklauso nacionalinei, rasinei, etninei, religinei, socialinei ar politinei grupei ir siekia juos sunaikinti dėl minėtos priklausomybės tam tikrai grupei“.²²⁷ Tokią nuostatą patvirtina ir Lietuvos apeliacinis teismas pabrėždamas, kad: „nusikaltimo padarymas tiesiogine tyčia, yra būtini genocido, kaip

²²² *Supra note* 219.

²²³ vikipedija žiūrėta 2016 03 15 https://lt.wikipedia.org/wiki/Omar_al-Bashir

²²⁴ *Supra note* 207.

²²⁵ Devrim Aydin “The interpretation of Genocidal intent under the Genocide Convention and the Jurisprudence of Internationals,” *Journal of Criminal Law* (2014): 17.

²²⁶ Jolita Šukytė, “Neatsargios kaltės numatymo nusikalstamų veikų sudėtyse problemos,” *Socialinių mokslų studijos* 5, 2 (2013): 2. https://www.mruni.eu/upload/iblock/a81/016_Sukyte.pdf

²²⁷ Tatjana Mišančiukova, “Genocido teisinė samprata Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse ir tarptautiniuose teisės aktuose“ (magistro darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2014), 52,

http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2014~D_20140603_133545-88582/DS.005.0.01.ETD

nusikaltimo, sudėties požymiai“.²²⁸ Kitoje byloje teismas tiesioginės tyčios turinį atskleidė teigdamas, kad: „V. V., atlikdamas minėtus veiksmus, žinojo, kad sovietinės valdžios tikslas yra sunaikinti visus Lietuvos partizanus, žinojo, kad broliai A. yra partizanai, suprato, kad operacijos metu jie arba bus nužudyti, arba bus paimti į nelaisvę, kankinami ir teisiami kaip „tėvynės išdavikai“, tame tarpe ir mirties bausme, ir to norėjo“.²²⁹

„Teismų sprendimuose, priimtuose genocido bylose, kaltės požymis analizuojamas detalai, nurodant ne tik kaltės formą ir rūšį, bet taip pat atskleidžiant ir jos turinį. Šiame sprendime pateikiamos įvairios aplinkybės, kurios pagrindžia faktinių aplinkybių, apibūdinančių genocido objektyviusius požymius, suvokimą ir leidžia teismui daryti išvadą, kad kaltininkas suvokė padaryto nusikaltimo pavojingumą. Pavyzdžiui, tyčios momentas išsamiai atskleistas Kauno apygardos teismo 2008 m. sausio 25 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1-20-401/08“.²³⁰ „J. N. veikoje yra ir būtinas genocido nusikaltimo sudėties subjektyviosios pusės požymis – tiesioginė tyčia. Gyvendamas Lietuvoje, būdamas suaugęs, ilgą laiką-nuo 1947 metų būdamas Lietuvos TSR valstybės saugumo ministerijos (MGB) eiliniu kovotoju bei agentu-smogiku, gerai suprato sovietų okupacinės valdžios represinės struktūros pagrindinį tikslą - fiziškai sunaikinti dalį Lietuvos gyventojų, priklausiusių atskirai politinei grupei - pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyviams - Lietuvos partizanams ir jų rėmėjams. J. N., atlikdamas minėtus veiksmus, žinojo, kad sovietinės valdžios tikslas yra sunaikinti visus Lietuvos partizanus, žinojo, kad J. G. (partizaninis slapyvardis „Dainius“) ir V. K. (partizaninis slapyvardis „Jūreivis“) yra partizanai, suprato, kad savo veiksmais siekia paruošti sąlygas operacijai, kurios metu jie arba bus nužudyti, arba paimti į nelaisvę, kankinami ir teisiami, tame tarpe ir mirties bausme, ir to norėjo“.²³¹

Romos statuto 30 straipsnyje numatyta, kad asmuo bus traukiamas baudžiamojon atsakomybėn tik tuo atveju, jei objektyvieji nusikaltimo požymiai yra tyčiniai ir sąmoningi.²³² Antrojoje straipsnio dalyje detalizuojama, kas yra tyčinė kaltė: a) „veikos atžvilgiu asmuo ketina būtent taip elgtis; b) pasekmių atžvilgiu jis ketina sukelti būtent tokias pasekmes“.²³³ Būtent toks psichinis santykis su veika bei padariniais ir sudaro tiesioginę tyčią.

²²⁸ „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-392/2004,“ Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/335862?nr=1>

²²⁹ „Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-158/2005,“ Prieiga per internetą: <http://www.teisesgidas.lt/lat.php?id=27890>

²³⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 29 d. Teismų praktikos nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų (BK 99, 100 ir 102 straipsniai) baudžiamosiose bylose apžvalga Nr. AB-37-1,“ žiūrėta 2016 03 22 http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4jb1_OnzJMMJ:www.lat.lt/download/1106/apzvalga_2012_m_teismu_praktikos_nusikaltimu_zmoniskumui_ir_karo_nusikaltimu_bb.doc+%&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt

²³¹ „Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. sausio 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-20-401/08,“ žiūrėta 2016 03 15 <http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/121876?nr=1>

²³² Romos statusas., *supra note* 10.

²³³ *Ibid.*

„Tačiau ši tyčios samprata buvo suformuluota tik priėmus Romos statutą (1998 m.), iki tol galiojusioje baudžiamojoje tarptautinėje teisėje tyčios rūšis, reikalinga inkriminuoti nusikaltimus žmoniškumui (*aut. pastaba* – turima omenyje ir genocido nusikaltimą), nebuvo aiškiai apibrėžta, o tai savo ruožtu lėmė nevienodos teisinės praktikos atsiradimą ir diskusiją, ar nusikaltimų žmoniškumui sudėtis reikalauja įrodyti tiesioginės tyčios (*specific intent*) buvimą, ar užtenka bendro asmens suvokimo (*general intent*), kad jo daroma veika yra priešinga nusikaltimus žmoniškumui reglamentuojančiai teisei“.²³⁴ TTK yra pasisakiusi, kad „atskiros genocido nusikalstamos veikos pačia savo prigimtimi yra sąmoningi, tyčiniai ar valingi veiksmai, kurių asmuo paprastai negali padaryti nesuvokdamas, kad jie greičiausiai sukels atitinkamas pasekmes. Tai ne tokia rūšis veikų, kurios galėtų įvykti atsitiktinai arba net kaip neatsargumo rezultatas“.²³⁵

Genocido konvencija nurodo, kad už šį nusikaltimą yra baudžiami ne tik valstybės vadovai, pareigūnai bet ir privatūs asmenys. Tačiau kyla klausimas ar visi asmenys dalyvaujantys tokio nusikaltimo atlikime turi turėti tikslą sunaikinti tam tikrą grupę, t.y. koks jų turėtų būti tyčios turinys? Juk gali būti taip, kad asmuo įsitraukdamas į genocido politiką nesiekia tokio tikslo, kaip sunaikinti dalį asmenų arba net visiškai nežino, kad kiti asmenys to siekia. TTK pateikia tokį tikslo aiškinimą: „plano ar politikos detalių žinojimo mastas, tam kad įvykdytų genocido nusikaltimą, keičiasi priklausomai nuo nusikaltėlio padėties vyriausybinėje hierarchijoje ar karinėje struktūroje. Tai nereiškia, kad pavaldinys, kuris iš tikrųjų atlieka planą ar politiką, negali būti laikomas atsakingu už genocido nusikaltimą tiesiog todėl, kad jis neturėjo to paties laipsnio informacijos apie planą ar politiką kaip jo viršininkas. Genocido nusikaltimas reikalauja žinių apie galutinį tikslą, o ne žinių apie kiekvieną genocido politikos ar plano detalę. Laikoma, kad pavaldinys žino savo viršininkų ketinimus, kai jis gauna nurodymus padaryti uždraustus veiksmus prieš asmenis, kurie priklauso tam tikrai grupei“.²³⁶ Iš šio TTK išaiškinimo darytina išvada, kad atsakingi už genocidą bus ir tie asmenys, kurie nebūtinai patys asmeniškai turėjo genocidinį ketinimą, tačiau žinodami apie galutinį tikslą prie jo prisidėjo. J. Žilinskas teigia, kad „individo siekimu prisidėti prie užpuolimo turi būti laikomas ir asmens dalyvavimas nusikalstamoje organizacijoje, kuri vykdo nusikaltimus žmogiškumui, nes jau pats žmogaus pasirinkimas susieti savo veiklą su nusikalstama organizacija rodo jo ketinimų kryptingumą, nesvarbu, kokie motyvai tokį asmenį pastūmėjo: asmeniniai, savanaudiški“.²³⁷ Niurnbergo statuto 8 straipsnyje „faktas, kad kaltinamasis veikė sutinkamai su Vyriausybės ar jo viršininko įsakymu, neturi atleisti jo nuo atsakomybės, bet į tai gali būti atsižvelgiama svarstant bausmės

²³⁴ Adomaitytė, A., *supra note* 177, p. 28

²³⁵ Draft Code art.17 *supra note* 100.

²³⁶ *Ibid.*, art.18

²³⁷ Žilinskas, J., *supra note* 1, p. 87.

sušvelninimo klausimą, jei Tribunolas nuspręs, kad to reikalauja teisingumas“.²³⁸ Romos statuto 33 straipsnyje numatyta tai, kad: „teismo jurisdikcijai priklausantį nusikaltimą asmuo padarė vykdydamas vyriausybės arba karinio ar civilio vadovo įsakymą, neatleidžia to asmens nuo baudžiamosios atsakomybės, išskyrus atvejus, kai:

- a) vykdyti tos vyriausybės arba vadovo įsakymus buvo šio asmens pareiga pagal įstatymą;
- b) šis asmuo nežinojo, kad įsakymas yra neteisėtas; ir
- c) įsakymas nebuvo akivaizdžiai neteisėtas.

Kartu statutas nurodo jog įsakymai vykdyti genocidą arba nusikaltimus žmoniškumui yra aiškiai neteisėti“.²³⁹ TTK nurodo, jog esant tam tikroms aplinkybėms įsakymo vykdymas gali būti lengvinanti aplinkybė. Reikia atsižvelgti į tai ar vykdantysis nusikaltimą siekė išvengti padarinių savo arba savo šeimos atžvilgiu, kurie būtų kilę jeigu jis būtų nevykęs įsakymo. Tačiau TTK pabrėžia, kad reikia įvertinti padarinius, kurie akivaizdžiai kilo ir kurių buvo galima išvengti atsisakius vykdyti įsakymą.²⁴⁰

Ši subjektyvųjį genocido požymį padeda atskleisti ir tarptautinių teismų praktika. Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu byloje teismas pasakė, kad nusikaltimo bendrininkas nebūtinai turi turėti tikslą sunaikinti tam tikrą grupę, todėl jeigu jis nežinojo apie vykdytojo tikslą sunaikinti tam tikrą grupę, tai toks bendrininkas turi atsakyti kaip žmogžudystės bendrininkas. Tačiau jeigu bendrininkas žinojo arba turėjo žinoti apie vykdytojo turimą tikslą sunaikinti dalį grupės, tai jis bus kaltinamas kaip bendrininkas genocido veikoje, nors pats ir neturėjo genocidinio ketinimo.²⁴¹ Kitoje byloje buvo priimtas visiškai priešingas sprendimas šiai bylai. Jugoslavijos Tribunolas byloje Krstic pasakė, kad neužtenka vien tik žinoti apie genocido tikslą. Tai jis pagrindė teigdamas jog genocidas yra vienas sunkiausių nusikaltimų ir jo sunkumą atspindi ypatingo ketinimo reikalavimas. Generolas Krstic neturėjo ypatingo genocidinio ketinimo. Jis turėjo tikslą prievartą perkelti gyventojus, nors ir žinojo, kad genocidinį ketinimą turi generolas Mladic‘as bei jų vadovaujamos karinės pajėgos. Generolas Krstic žinojo, kad gyventojų priverstinis perkėlimas yra vienas iš žingsnių vykdamas genocidą, tačiau tai žinodamas jis nieko nedarė, tam nesipriešino.²⁴² Toks teismo sprendimas yra sunkiai suvokiamas, nes Jugoslavijos Tribunolo statuto 7 str. 3d. yra įvardinta viršininko atsakomybė jeigu jis žinojo arba turėjo žinoti apie jo pavaldinių daromus nusikalstamus veiksmus ir nesiėmė jokių veiksmų nusikalstamai veikai nutraukti.²⁴³ Panaši samprata yra nurodyta ir Niurbergo įstatų 6 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad „vadovai, organizatoriai, kurstytojai ir padėjėjai, dalyvavę bendro plano ar

²³⁸ Nuremberg Trial Proceedings., *supra note 8*.

²³⁹ Romos statutas., *supra note 10*.

²⁴⁰ Draft Code., art.18., *supra note 100*.

²⁴¹ Case No. ICTR-96-4, par. 540-541 *supra note 140*.

²⁴² Case No. IT-98-33-A, par. 83-133-134 *supra note 211*.

²⁴³ Jugoslavijos statutas., *supra note 102*.

sąmokslo sudaryme ar įgyvendinime, nukreipto padaryti bet kurį iš aukščiau paminėtų nusikaltimų, yra atsakingi už visus veiksmus, padarytus bet kurių asmenų siekiant įgyvendinti tokį planą“.²⁴⁴

Apibendrinant galima teigti, kad už genocido nusikaltimą atsakys visi bendrininkai, nesvarbu kokius vykdytojo veiksmus apėmė jų tyčia. Tai pagrindžia ir BK 99 str. įtvirtinti organizavimo, vadovavimo ir dalyvavimo veiksmai, kurie yra įtraukti į straipsnio dispoziciją. Šių veiksmų įtraukimas į dispoziciją reiškia, kad asmenys vykdantys šiuos veiksmus, atsakys kaip už baigtą nusikaltimą.

²⁴⁴ Nuremberg Trial Proceedings., *supra note 8*.

3. GENOCIDO NORMOS TAIKYMO PROBLEMATIKA TEISMŲ PRAKTIKOJE

Nuo 2009 metų iki 2015 metų Lietuvos pirmosios instancijos teismai iš viso yra gavę 17 bylų dėl genocido nusikaltimo pradėjimo.²⁴⁵ Lietuvos teismų praktika susiduria su bylomis, kuriose asmenys yra kaltinami už genocido nusikaltimą, įvykdytą nuo 1944 m. iki 1955 m. t.y. kuomet vyko partizaninės kovos. Atsižvelgiant į teismų sprendimus, agentai smogikai yra teisiami už Lietuvos partizanų nužudymus, kurie pasireiškė genocido nusikaltimo vykdymu. „Tačiau vykdant baudžiamąjį persekiojimą prieš asmenis, kurių veika tarptautinės teisės saugomų asmenų atžvilgiu kvalifikuotina kaip nusikalstama, susiduriama su baudžiamosios atsakomybės taikymo kliūtimis“.²⁴⁶

Norint atsakyti į klausimą, kaip reikėtų vertinti asmens vykdžiusio genocido nusikaltimo baudžiamąją atsakomybę, jei pagal tuo metu galiojusią nacionalinę teisę tokia atsakomybė nebuvo numatyta, pirmiausia reikia apibrėžti, kokios tarptautinės teisės normos turėtų būti taikomos Lietuvos partizaninių kovų laikotarpiui, esant okupuotai Lietuvos teritorijai. Taip pat apibrėžti tarptautinės teisės normas, taikytinas Lietuvos laisvės kovotojų statusui partizaninio karo laikotarpiu.

„Teisės teoretikai nei praktikai visuotinai nesutaria, kokios teisės normos ir kokia apimtimi turėtų reguliuoti okupuotoje teritorijoje atsidūrusių individų teises, ar kokias teises bei pareigas įgyja okupuotos valstybės valdžią įgyvendinantys subjektai. Todėl svarbu aptarti pagrindinius teorinius okupacijos aspektus, lemiančius tolimesnį šiuo laikotarpiu padarytų veikų ir priimtų sprendimų vertinimą“.²⁴⁷

„Okupacija, tai teritorijos įgijimo būdas, anksčiau buvo teritorijos, kuri iki tol nepriklausė niekam {tena nullius), užėmimas“.²⁴⁸ Šios sąvokos aiškinimą būtų sunku pritaikyti šiandieniniame pasaulyje, nes sunkiai rastume tokią teritoriją, kuri teisiškai nepriklausytų jokiai valstybei. Okupacijos sąvokos aiškinimas nutoldamas nuo pateikto apibrėžimo, gali būti suprantamas, kaip užkariavimas, agresijos ir karinės prievartos naudojimas.²⁴⁹ Tačiau užkariavimas įprastai yra siejamas su kariniu konfliktu, kai abi šalys kariauja, o ne tada, kai yra kariaujama su neutralia ir kariniui konfliktui nepriklausančia teritorija. Užkariauti galima tik kariaujančios valstybės teritoriją, o ne tos valstybės, kuri nekariauja.²⁵⁰ Kaip nurodoma bendrajame 1949 m. Ženevos konvencijų dėl karo aukų apsaugos (toliau – ŽK) 2 straipsnyje „Konvencija taikoma ir visais atvejais, kai skelbiamas karas ar kyla koks nors ginkluotas

²⁴⁵ Statistikos ataskaitos žiūrėta 2016 03 01 <http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>

²⁴⁶ Adomaitytė, A., *supra note* 177, p. 70.

²⁴⁷ *Ibid.*, p. 4.

²⁴⁸ Vadapalas, V. *supra note* 104, p. 235.

²⁴⁹ Dainius Žalimas, „1940 metų SSRS veiksmy prieš Lietuvos Respubliką teisinė kvalifikacija: agresija, okupacija ar aneksija?“ *Bernardinai.lt*, birželio 16, 2010, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-06-16-dainius-zalimas-1940-metu-srs-veiksmu-pries-lietuvos-respublika-teisine-kvalifikacija-agresija-okupacija-ar-aneksija/46412>

²⁵⁰ Adomaitytė, A., *op cit.*, p. 5.

konfliktas tarp dviejų ar kelių Aukštųjų susitariančių šalių. Konvencija taip pat taikoma visais atvejais, kai okupuojama visa aukštosios susitariančiosios šalies teritorija arba jos dalis, net jeigu okupacijai nesipriešinama ginklu“.²⁵¹

Tarptautinės teisės požiūriu pats okupacijos fakto konstatavimas yra siejamas su veiksmingos kontrolės užimtoje teritorijoje buvimu.²⁵² 1907 m. IV Hagos konvencija dėl sausumos karo įstatymų ir papročių 42 str. yra nurodyta, kad: „Teritorija laikoma okupuota, kai ji iš tikrųjų yra prieš armijos valdžioje. Okupuota laikoma tik ta teritorija, kurioje tokia valdžia įvesta ir gali būti įgyvendinama“.²⁵³ Taip pat svarbu pažymėti, kad okupuotos teritorijos teisės taikymo prasme, okupantas ne tik neįgyja suverenių valstybės galių, bet jo valdžia yra suvaržyta tarptautinės teisės, numatančios specialius šio teisinio režimo apribojimus.²⁵⁴ Iš to darytina išvada, kad valstybei okupavusiai kitos valstybės teritoriją, reikia laikytis tarptautinės teisės normų. Okupantas užėmęs teritoriją, turi paisyti šioje teritorijoje esančių asmenų teisinį statusą, nes tokį statuso suteikimo teisėtumą užtikrina tarptautinė teisė.²⁵⁵

„Baudžiamasis persekiojimas už nusikalstamas veikas, kurios vienaip ar kitaip yra susijusios su okupacinės politikos ar valdymo mechanizmo įgyvendinimu, galimas remiantis ne nacionalinės (nes nacionalinė teisė nusikaltimus legitimuoja arba jų iš vis nenumato), o tarptautinėmis teisės normomis, reglamentuojančiomis atsakomybės taikymą už okupuotoje teritorijoje esančių asmenų teisių pažeidimus. O tai taip pat reikštų, jog susiduriama su tarptautiniais nusikaltimais, kurie pagal bendrai priimtą sampratą kėsinaisi pažeisti arba pažeidžia pamatinius tarptautinės teisės principus, nuostatas bei normas, saugančias ir turinčias užtikrinti ne tik individų teisę į gyvybę, sveikatą ir pan., bet ir visuomenės, tarptautinės bendrijos gyvybiškai svarbių teisių, laisvių ir interesų apsaugą bei gynybą. Vadinas, iškyla teisinė būtinybė nustatyti, ar padaryta veika atitinka tarptautinių nusikaltimų požymius, nes tik tai leistų pradėti nusikalstamas veikas okupacijos metu vykdžiusių asmenų baudžiamąjį persekiojimą“.²⁵⁶

Partizano statuso klausimas buvo sprendžiamas dar iki Antrojo pasaulinio karo. Vienas iš pirmųjų bandymų įteisinti partizanų statusą buvo 1863 m. JAV Kolumbijos universiteto profesoriaus Franc Lieber parengtos Jungtinių Valstijų kariuomenės karo lauko instrukcijos,

²⁵¹ „1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo,“ *Valstybės žinios*. 63-1905 (2000).

²⁵² Michael Akehurst ir Peter Malanczuk, *Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas* (Vilnius: Eugrimas, 2000), 191.

²⁵³ „Convention (IV) respecting the laws and customs of war on land. The Hague, 18 October,“ *International Law Concerning Conduct of Hostilities International Committee of the Red Cross*, (1996)

<https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=01D426B0086089BEC12563CD00516887>

²⁵⁴ Dainius Žalimas „Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių aneksijos nepripažinimas ir jo teisinės pasekmės,“ *Bernardinai.lt*, vasario 16, 2011, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-02-16-dainius-zalimas-lietuvos-ir-kitu-baltijos-valstybiu-aneksijos-nepripazinimas-ir-jo-teisines-pasekmes/58046>

²⁵⁵ Adomaitytė, A., *supra note* 177, p. 8-16,

²⁵⁶ *Ibid.*, p. 71.

patvirtintos įsakymu Nr. 100, dar vadinamos *Lieber Code*. Jos nustatė asmenų, kovojančių okupuotoje teritorijoje statusą:

„Partizanai yra ginkluoti kariai, dėvintys <...> kariuomenės uniformą ir priklausantys daliniams, veikiančiams atskirai nuo pagrindinių pajėgų prieš okupuotoje teritorijoje. Patekę į nelaisvę jie turi teisę į visas karo belaisvių privilegijas.

Asmenys, kurie priešinasi ar kovoja be įgaliojimų, nepriklausydami organizuotiems prieš kariuomenės daliniams, <...> nėra atviri priešai ir patekę į nelaisvę neturi teisės į karo belaisvių privilegijas. Su jais turi būti nedelsiant elgiamasi kaip su plėšikais”²⁵⁷

Šios instrukcijos buvo svarbios tuo, kad jos padarė didelę įtaką tolimesnei įstatymų kodifikacijai. 1874 m. Briuselyje vykusių tarptautinių diplomatinių konferencijų metu, jomis buvo remtasi rengiant tarptautines Hagos konvencijas, kodifikavusias karo įstatymus ir papročius.²⁵⁸ Svarbu paminėti, kad 1899 m. Hagos II ir 1907 m. Hagos IV konvencijose nebuvo aptartas partizano statuso reglamentavimas, todėl kovojančios šalys šį klausimą interpretavo savo nuožiūra.²⁵⁹

„Partizaninio pasipriešinimo dalyviai turėtų būti laikomi kombatantais tuo metu galiojusios tarptautinės teisės ir valstybių praktikos požiūriu“.²⁶⁰ Partizanams turėtų būti taikoma tokia pati teisė kaip ir kombatantams. Kombatantams turėtų būti keliami reikalavimai pagal 1907 m. Hagos IV konvenciją, todėl manytume, kad ši konvencija tinkama ir dėl partizano statuso nustatymo. 1907 m. Hagos IV konvencijoje įtvirtinti šie reikalavimai: „Karo įstatymai, teisės ir pareigos privalomos ne tik kariuomenėms, bet ir milicijai bei savanorių korpusams, atitinkantiems šias sąlygas:

1. Vadovaujamiems asmenims, atsakingo už savo pavaldinius;
2. Turintiems iš toli matomą skiriamąjį ženklą (emblema);
3. Atvirai nešiojantiems ginklus;
4. Vykdantiems operacijas laikantis karo įstatymų ir papročių“.²⁶¹

Antrojo pasaulinio karo metu kombatanto statuso suteikimas partizanams, tapo labai aktuali klausimu. Tai paskatino, kad Vokietijos okupuotose teritorijose vyko partizaniniai

²⁵⁷ “Instructions for the government of armies of United States in the field (The Lieber Code),“ International Committee of the Red Cross 1863.
<https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=A25AA5871A04919BC12563CD002D65C5>

²⁵⁸ Jean-Marie Henckaerts ir Louise Doswald-Beck, Customary international humanitarian law (International Committee of the Red Cross. Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 32
<https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf>

²⁵⁹ Andrius Tekorius, “Lietuvos laisvės kovotojų (1944-1953m.) statusas pagal tarptautinę teisę“ (magistro darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2007), 15, http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20080128_103308-95141/DS.005.0.02.ETD

²⁶⁰ Justinas Žilinskas „Lietuvos laisvės kovotojų statuso pagal tarptautinę teisę klausimai ir MGB agentų smogikų bylos“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, <http://genocid.lt/Leidyba/16/zilinska.htm>

²⁶¹ Convention (IV)., *supra note* 253.

judėjimai. Ginkluotas pasipriešinimas vyko Prancūzijoje, Graikijoje, Jugoslavijoje, Sovietų Sąjungoje ir kitose valstybėse. Tačiau Vokietija buvo linkusi tokiems judėjimo dalyviams nepripažinti kombatanto statuso. Nors pažymėtina, kad kai kuriems iš tokių judėjimų netgi vadovavo vyriausybės emigracijoje arba vyriausybės neokupuotoje teritorijos dalyje (pavyzdžiui, Charles De Gaulles vyriausybė, Sovietų Sąjungos vadovybė).²⁶²

1944 m. vykęs Varšuvos sukilimas prieš vokiečių okupacinę valdžią, galiausiai baigėsi Varšuvos sukilėlių t.y. Armijos Krajovos (toliau - AK) pralaimėjimu. Pažymėtina, kad AK sukilėliams pripažino karo belaisvių teises, juos prižiūrėti galėjo tik vermachtas, o ne SS ar kolaborantų daliniai. AK partizanų vadas taip pat pasidavė vokiečiams, kartu su 15 tūkst. paskutinių Varšuvos kovotojų. Tačiau, Varšuvos sukilėlių kovos ir kančios nepasibaigė tik sukilimu. Nemaža dalis AK partizanų kovotojų, vadų, kuriems nepavyko arba, kurie nenorėjo pasitraukti į Vakarus, buvo suimti, sušaudyti, išsiųsti į lagerius ir kitaip persekiojami.²⁶³

Po Antrojo pasaulinio karo partizano statuso klausimas tapo daug aiškesnis ir kariaujančios šalys nebegalėjo jį savaip interpretuoti. Partizanų statusui stabilumo suteikė 1949 m. Ženevos III Konvencija dėl elgesio su karo belaisviais. Joje buvo detalizuojamas saugomų asmenų sąrašas, kuris buvo papildytas tokia kategorija „kitų savigynos ir savanorių būrių nariai, įskaitant organizuoto pasipriešinimo judėjimo narius, priklausančius konflikto šaliai ir veikiančius tiek savo teritorijoje, tiek ir už jos ribų, net kai ši teritorija okupuota, jei šie <...> būriai <...> atitinka šiuos reikalavimus:

- a) turi atsakingą už savo pavaldinius vadą;
- b) turi sutartinį skiriamąjį, gerai matomą iš toli ženklą;
- c) atvirai nešioja ginklus;
- d) vykdo savo operacijas laikydamiesi karo įstatymų ir papročių“.²⁶⁴

Kaip matome konvencija nurodė tuos pačius kaip ir 1907 m. Hagos IV konvencijos priede įtvirtintus keturis reikalavimus. Taip pat patvirtino, kad kombatantų kategorijai yra priskirtini ir partizanai, kurie veikia okupuotoje teritorijoje.

Toliau darbe bus nagrinėjami keturi reikalavimai, kurie yra keliami kombotantams, o tuo pačiu ir partizanams, nes kaip jau minėta partizanai priklauso kombatantų kategorijai.

Vienas iš reikalavimų reikalingų įrodant partizano statuso egzistavimą pagal tarptautinę teisę yra vadovo kaip atsakingo asmens už savo pavaldinius buvimas. Istoriniuose leidiniuose yra nurodyta, kad Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas vyko 1949 metų vasario 2 - 22 dienomis. Tuo metu buvo pripažinta, kad aukščiausioju valdžios organu tapo Lietuvos laisvės

²⁶² Žilinskas, J. *supra note* 260.

²⁶³ “Varšuvos sukilimas,” Verslo žinios, rugsėjo 28, 2007. <http://vz.lt/article/20070928/Article/309289975>

²⁶⁴ “1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais,” Valstybės žinios 63-1907 (2000).

kovos sąjūdžio tarybos prezidiumas (toliau – LLKS Tarybos Prezidiumas).²⁶⁵ „Pagal statutą aukščiausiais LLKS pareigūnais po prezidiumo pirmininko tapo LLKS gynybos pajėgų vadas ir Visuomeninės dalies viršininkas. Gynybos pajėgų vadovybės funkcija buvo išplėtoti „galimas ir atitinkamam momentui kuo tikslesnes karinės veiklos pastangas“, o Visuomeninė dalis privalėjo vykdyti „tautos dvasios bei moralės palaikymo ir ugdymo, informavimo ir kultūrinimo bei švietimo“ darbą.“²⁶⁶

„Taip pat suvažiavimo metu buvo suformuota vieninga centralizuota visos Lietuvos partizanų junginių struktūra. LLKS Taryba, buvo sudaryta iš visų sričių atstovų, vadovavo judėjimui per tris regioninius centrus - Vakarų Lietuvos (Jūros), Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) ir Pietų Lietuvos (Nemuno) sričių štabus. Iki šio suvažiavimo žemesniųjų grandžių - apygardų - vadai būdavo renkami. Nuo šiol juos turėjo skirti aukštesnė vadovybė t.y. srities vadas skyrė apygardų vadus.“²⁶⁷

Svarbu pabrėžti, kad partizanų vadai buvo atsakingi už laisvės kovotojus, kurie priklausė jo būriui. Vadai turėjo pasirūpinti laisvės kovotojų drausme, o prasikaltusius nubausti.

„Partizanai kūrė karinius norminius dokumentus, kuriais siekė palaikyti drausmę, teisėtumą. <...> Stodami į partizanų gretas būsimieji laisvės kovotojai duodavo priesaiką, kurią sulaužius grėsė laisvės kovos brolių teismas, o jei prasižengimas sunkus – karo lauko teismas.“²⁶⁸

Sekantis reikalavimas keliamas tarptautinės karo teisės, yra sutartinių skiriamųjų ženklų gerai matomų iš toli, turėjimas. Rezistencinės kovos laikotarpiu partizanai uniformas įsigydavo įvairiais būdais. Vienas iš būdų buvo, kad jie patys organizuodavo jų gamybą arba paimdavo kaip karo grobį. Kitas būdas buvo, kad jie patys anksčiau pasitraukę iš sovietų ar vokiečių kariuomenės su savimi atsinešdavo uniformą.²⁶⁹ „1945 m. partizanai pradėjo dėvėti pirmuosius antsiuvus ant uniforminių švarkų kairės rankovės. Išskirtini Tauro apygardos partizanų nešioti antsiuvai su tauro simboliu. Įvairių rinktinių partizanai nešiojo Vietinės rinktinės ar savisaugos batalionų karių uniforminius trispalvius skydelius su įrašu „LIETUVA“ juodame fone, juos šiek tiek modifikavo centre įsegdami metalinį Vyčio ženkliuką ar išsiuvinėdami raidę „P“, kuri reiškė

²⁶⁵ Nijolė Gaškaitė, Pasipriešinimo istorija 1944-1953 metai (Aidai, 1997), 110

<http://www.llks.lt/knygos/Pasipriesinimo%20istorija.pdf>

²⁶⁶ Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, „Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio strategija“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras (2004), žiūrėta 2016 03 24 <http://genocid.lt/Leidyba/5/Nijole.htm>

²⁶⁷ Gaškaitė, N., *op cit.*, p. 110.

²⁶⁸ Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė, Laisvės deklracija ir jos signatarai (Naujas Lankas, 2009), žiūrėta 2016 03 25 <http://www3.lrs.lt/docs2/MQETLWJH.PDF>

²⁶⁹ Dalia Kuodytė, Eugenijus Peikstenis, Jonas Vaičėnonis, Dalius Žygelis, Už laisvę ir Tėvynę (Valstybės žinios, 2004), žiūrėta 2016 03 25 http://www.partizanai.org/failai/html/uz_laisve_ir_tevyne.html

žodį „partizanas“. Daugelio apygardų partizanai nešiojo vienodo modelio, trikampio formos su Jogailaičių kryžiumi centre kepurženklus^{.270}

„1946 m. vasarą buvo įvesta lietuviška kario uniforma. Partizanai uniformas siūdindavosi pas kaimo siuvėjus, neretai rizikuodami savo saugumu. Ryšininkės uniformų ieškodavo miestų turguose ir pirkdavo iš buvusių Lietuvos kariškių šeimų. Pasirodė ir trispalviai trikampiai, dėvimi ant rankovių“^{.271}

1949 m. gegužės 19 d. įsakymu Nr. 13, LLKS Tarybos nutarimu, uniformos laipsnių ir pareigų ženklai tapo privalomi.²⁷² Visiems kovotojams tapo privaloma nešioti tik Lietuvos kariuomenėje įgytus ar suteiktus LLKS laipsnius ir ženklus.²⁷³

Didelis dėmesys buvo skiriamas antsiuvo žymėjimui. „Antsiuvai žymėjo priklausomybę vienai ar kitai apygardai ir paprastai buvo dėvimi ant kairiosios uniforminio švarko rankovės. Antsiuvai buvo rankų darbo, dažniausiai siuvinėti ir įvairių skydo, trikampio ar rombo formų. Greta įvairiausių antsiuvų partizanai nešiojo ir įvairių formų raiščius su užrašais „Lietuvos partizanas“. Nepaisant intensyvių kovų laikotarpio ir sunkių sąlygų, gaminant partizanų simboliką ne tik stengtasi vaizduoti tautinius ir valstybinius simbolius bei rašyti skambius pasiaukojimo šūkius, bet ir kiekvienoje apygardoje bandyta išlaikyti savą simbolikos sistemą. Ant uniformų partizanai dėvėjo skiriamuosius ženklus, kurie simbolizavo kovą dėl nepriklausomos demokratinės Lietuvos atkūrimo, pasižymėjimą ypatinga drąsa mūšiuose, sąžiningą pareigų vykdymą, taip pat sužeidimus žyminčius ženklus“^{.274} Todėl galime daryti išvadą, kad partizanai turėjo savo skiriamuosius ženklus, kurie buvo labai gerai matomi per atstumą ir leido priešininkui, partizanus aiškiai atskirti nuo civilių gyventojų

Kitas svarbus požymis yra atviras ginklo nešiojimas. „Aptariant ginklo klausimą, vėlgi svarbu pastebėti, kad šiuo atveju kalbama ne apie tai, kur nešiojimas ginklas, bet kokią funkciją šis nešiojimas atlieka“^{.275} „Anot 1949 m. Ženevos konvencijų komentaro (šiose konvencijose „klasikiniai“ kombatanto požymiai taip pat perkelti nereguliuojamų dalinių nariams), „atviras ginklo nešiojimas“ neturi būti suprantamas kaip „vizualus“ ar „parodomasis“. Vadinasi, tai nėra reikalavimas, kad granata ar revolveris turi būti nešiojami ant diržo, o ne kišenėje ar po paltu. Bet ginklas turi leisti priešui atpažinti kombatantą, kaip ir reguliariose pajėgose“^{.276} „Be to, šis kriterijus keliamas ne bet kokiam, o tinkamam ginklui (pvz., kovinis šautuvas). Lengvuosius

²⁷⁰ *Ibid.*

²⁷¹ Kuodytė, D., *supra note* 269.

²⁷² *Ibid.*

²⁷³ *Ibid.*

²⁷⁴ *Ibid.*

²⁷⁵ Justinas Žilinskas, „Hagos taikos konferencijos ir jų įtaka tarptautinei sausumos karo teisei“, *Teisės problemos* 1, 63 (2009): 37.

²⁷⁶ „Commentary Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War,“ Geneva, 1994), 61. Žiūrėta 2016 03 26 https://www.loc.gov/r/frd/Military_Law/pdf/GC_1949-III.pdf

ginklus leidžiama nešioti ne tik kombatantams, pvz., saviginos tikslais pistoletus turi teisę nešiotis medicinos ar religinis personalas, nors ši teisė jiems buvo numatyta jau vėlesnėse Ženevos konvencijų redakcijose“.²⁷⁷

„Lietuvos partizanų ginkluotė per visą kovų laikotarpį nuo 1944-ųjų iki 1953-ųjų buvo labai įvairi. Ginkluotės pagrindą sudarė šautuvai, pistoletai, lengvieji kulkosvaidžiai ir įvairių tipų granatos. Tai buvo vokiški ginklai, kurių dalis liko vokiečiams pasitraukus iš Lietuvos, rusiški, dažniausiai įsigyti kaip trofėjai, bei dalis išsaugotų užslėptų asmeninių Lietuvos kariuomenės ginklų. Daugiausia tai buvo Lietuvos kariuomenėje naudoti belgiški ir čekoslovakiški 1924 m. modelio 7,92 mm kalibro Mauser šautuvai su lietuviška simbolika, belgų 1935 m. modelio 9 mm kalibro FN Browning pistoletai taip pat su lietuviška simbolika, vokiečių 1908 m. modelio 9 mm kalibro pistoletai Luger (Parabellum) bei čekoslovakų 1926 m. modelio 7,92 mm kalibro lengvieji kulkosvaidžiai ZB“.²⁷⁸

Galima daryti išvadą, kad Lietuvos laisvės kovotojų-partizanų ginklų nešiojimo praktika, atitiko Hagos IV konvencijos keliamą reikalavimą – atvirai nešioti ginklą.

Paskutinis, bet labai svarbus reikalavimas įvardintas 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 1 straipsnyje, yra būtinumas vykdyti savo operacijas laikantis karo įstatymų ir papročių. Partizanų daliniai kovodami su Raudonosios armijos, NKVD - MGB kariuomenės daliniais, naikintojų (stribų) batalionų kovotojais ar smogikų grupių nariais, turėjo vieną pagrindinį tikslą t.y. nepriklausomos valstybės atkūrimą. Šis tikslas buvo deklaruojamas visuose partizanų dokumentuose, o siekiant šio tikslo įgyvendinimo buvo pasitelkiami tam tikri uždaviniai.²⁷⁹

„LLKS statute suformuluotos užduotys, siekiant pagrindinio tikslo. Jame nurodoma, kad LLKS:

1) kovoja su okupantų ir pardsdavėlių kraštui pragaištinga dvasia ir veikla, slopindamas okupantų ir pardsdavėlių pastangas naikinti bei grobti krašto gyvasias jėgas, dvasines vertybes ir ūkines gėrybes;

2) organizuoja, rengia ir saugo sąjūdžio narius, dalyvius bei visas kitas krašto gyvasias jėgas, dvasines vertybes ir ūkinių gėrybių išteklius lemiamam išsilaisvinimo kovos ruožui;

3) lemiamu išsilaisvinimo kovos momentu laikinai perima į savo rankas krašto ir civilinę valdžią;

4) auklėja bei stiprina sąjūdžio narius, dalyvių ir visuomenės Tėvynės meilę, atsparumą, išsilaisvinimo kovos dvasią bei pasiryžimą laimėti ir siekia, kad kiekvienas Lietuvos pilietis įneštų kuo didžiausią savo naštą krašto išlaisvinimo kovon;

²⁷⁷ Žilinskas, J., *supra note 275*, p. 37.

²⁷⁸ Kuodytė, D., *supra note 269*.

²⁷⁹ Nijolė Gaškaitė, Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Bonifacas Ulevičius, Lietuvos partizanai 1944-1953 m. (Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996), žiūrėta 2016 03 29
http://www.partizanai.org/failai/html/lietuvos_partizanai.htm

5) ugdo lietuvių tautišką susipratimą, nepriklausomybės troškimą, valstybiškumą, kultūrą, dorovę, darbštumą, vieningumą, iniciatyvą ir narsumą;

6) per spaudą (laikraščius, atsišaukimus ir kitus leidinius) ir gyvu žodžiu informuoja visuomenę apie esamą vidaus ir tarptautinę karinę ir politinę padėtį, orientuoja ją svarbiausiais klausimais, kelia viešumon priešų niekšiškus darbus bei kėslus ir kitus visuomenei žinotinus dalykus;

7) demaskuoja krašto išdavikus bei jų darbus ir griežtomis priemonėmis užkerta kelią jų veiklai, renka reikalingą medžiagą apie visus šiuo metu pasislėpusius nuo tautos teisingumo rankos išdavikus, kad ateityje už padarytus kraštui bei tautai pragaištingus veiksmus neišvengtų nusipelnytos bausmės;

8) kovoja su nusikaltimais ir rūpinasi visuomenės saugumu, rengia ją saugotis ir gintis nuo priešų, esant pavojui — įspėja; teikia pagalbą priešų užpuolimų ir kitais atvejais;

9) propaguoja, organizuoja ir vykdo nuo raudonojo teroro nukentėjusių sąjūdžio narių, dalyvių bei kitų krašto gyventojų, atsiradusių skurde, rėmimą²⁸⁰.

1949 m. vasario 12 d. LLKS nutarime yra nurodyta, kad „VKP(b) nariai, ginkluoti okupacinės valdžios pareigūnai ir visi kiti tautai priešiškais tikslais apginkluoti asmenys skaitomi lietuvių tautos išdavikais ir todėl iškrenta iš neliečiamumo ribų“²⁸¹.

Laisvės kovotojai teigė: „Kadangi mes atstovaujame tikrąją Lietuvos valstybės kariuomenę ir mūsų centrinė vyriausybė yra tikroji vyriausybė, todėl įsakymai, direktyvos, nuostatai, išplaukia tiek iš centrinės vyriausybės, tiek iš mūsų pačių vadovybės, yra privalomi ne tik kovotojams, bet ir visiems Lietuvos gyventojams“²⁸². Galime daryti išvadą, kad siekiant pagrindinio tikslo, partizanų daliniai kovojo su tais, kurie vykdė priešiškus tikslus ir uždavinius, negu tuos, kurie buvo įtvirtinti LKKS dokumentuose bei statute. Jie laikėsi įstatymų ir nurodė, kad jie yra privalomi visiems Lietuvos gyventojams, o taip pat ir laisvės kovotojams.

Pirmaisiais partizaninių kovų metais, laisvės kovotojų daliniai užimdavo miestelius, išlaisvindavo suimtuosius, sunaikindavo okupacinės valdžios struktūras, tačiau vėliau keitėsi ir partizanų kovos taktika. Buvo atsisakyta stambių kovinių operacijų, nebent jas išprovokuodavo NKVD. Nuo teritorinės gynybos pereita prie įprasto partizaninio karo taktikos: pasalų organizavimo, sovietinių pareigūnų ir šnipų naikinimo.²⁸³

Pažymėtina, kad partizanai įtvirtino teisės aktus, kurie reguliuotų nusikaltimus už nepaklusnumą partizanų reikalavimams, prieš tautą ir Lietuvos valstybę. Už šių nusikaltimų padarymą buvo numatytos griežtos bausmės. 1944 08 24 LLA vado įsakyme buvo punktas apie

²⁸⁰ Gaškaitė, N., Kuodytė, D. *supra note* 276.

²⁸¹ Juozas Starkauskas, „Ginkluotas sovietinis partinis aktyvas ir kiti sukarinti dariniai,“ Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, (2004), <http://genocid.lt/Leidyba/5/juozas1.htm>

²⁸² Gaškaitė, N., Kuodytė, D., *op cit.*

²⁸³ *Ibid.*

Karo lauko teismą (toliau – KLT), kurio nuostata buvo išplėsta "Vanagų drausmės nuostatuose". KLT sprendė laisvės kovotojų, civilių asmenų bei okupacinės valdžios pareigūnų nusikaltusiųjų bylas.²⁸⁴

„Lietuvių partizanų veiklos ir tvarkos taisyklėse buvo rašoma: „Nuteistąjį mirti draudžiama mušti, žaloti ar kankinti. Mirtis vykdoma sušaudant ar pakariant, bet ne užmušant. Viešasis mirtininkas baudžiamas vietoje (tik ne šeimos, ypač vaikų akivaizdoje) Pasmerktuosius kankinti draudžia visi KLT veiklą reglamentuojantys dokumentai“.²⁸⁵

„1949 m. centralizavus partizaninį judėjimą ir įkūrus vieningą vyriausiąją partizanų vadovybę, priimtas LLKS Baudžiamasis statutas, kuriame aukščiausia - mirties - bausmė numatyta už šiuos nusikaltimus: šnipinėjimą ir žinių teikimą okupacinės valdžios organams; apiplėšimus, įvykdytus pavieniui ar gaujoj; žiaurų okupacinės valdžios priemonių vykdymą, esant valdžios pareigūnų; įskundimus, dėl kurių ne mažiau kaip du gyventojai buvo įkalinti ir ištremti sąmoningą tautinės sąmonės naikinimą, naudojantis savo padėtimi“.²⁸⁶ Partizanų teisės aktais buvo numatyti KLT procedūriniai klausimai. Sprendžiant šnipų bei kitų asmenų padariusius nusikaltimus, byloje turėjo būti ne mažiau kaip trijų asmenų liudijimai, įrodantys kaltę ir kaltinamojo apklausos protokolas.²⁸⁷

Pabrėžtina, nors formaliai taikytina teisė buvo išlaikyta, bet kaip rašoma: „Pogrindžio sąlygomis pasiekti, kad KLT nepadarytų klaidų, buvo labai sunku. Partizanai neturėjo kalėjimų, negalėjo nuodugniai patikrinti nusikaltimų įrodymų. Tardymas ir teismas turėjo būti labai trumpas - kitaip tai būtų atnešę naujas aukas - suimtus, ištremtus, nužudytus“.²⁸⁸ Todėl sprendžiant dėl surinktų asmens kaltės įrodymų patikimumo ir pakankamumo gali kilti abejonių. Apibendrinant galima teigti, kad partizanai laikėsi kautynių metu karo įstatymų ir papročių. Tačiau kovoje su šnipais tik pagrinde taikė karo įstatymų ir papročių reikalavimus, įtvirtintus 1907 m. Hagos konvencijos priedo 29 ir 30 straipsniuose.

Lietuvos partizanų kovos, kaip buvo minėta prieš tai darbe, intensyviai truko nuo 1944 iki 1955 m. Būtent šiuo laikotarpiu įvyko didžioji tarptautinės karo ir humanitarinės teisės kodifikacija, kurios metu buvo apžvelgti Antrojo pasaulinio karo padariniai.²⁸⁹

„1949 m. Ženevos diplomatinės konferencijos metu, buvo priimtos keturios Ženevos konvencijos (toliau – Ženevos 1949 m. konvencijos) dėl karo aukų apsaugos. Tačiau Lietuvos partizanams taikyti normas, kurios numatytos Ženevos 1949 m. konvencijose, nėra paprasta dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, nors šios konvencijos ir buvo priimtos diplomatinėje konferencijoje

²⁸⁴ *Ibid.*

²⁸⁵ Gaškaitė, N., Kuodytė, D. *supra note 279*.

²⁸⁶ *Ibid.*

²⁸⁷ *Ibid.*

²⁸⁸ *Ibid.*

²⁸⁹ Žilinskas, J., *supra note 260*.

1949 m., tačiau jos įsigaliojo tik 1950 m. spalio 21 d. Kyla sunkumų ir dėl formalaus šių konvencijų taikymo: pirma, Sovietų Sąjunga jų dalyve tapo tik 1954 m. gegužės 10 d.; antra, nors Lietuvos Respublika 1939 m. buvo tapusi dviejų šių konvencijų pirmtakių (1929 m. Ženevos konvencijos dėl sužeistųjų ir ligonių karo lauke bei 1929 m. Ženevos konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais) dalyve, ji neturėjo galimybės formaliai prisijungti prie naujų susitarimų, o partizaninis pagrindis taip pat nebuvo padaręs pareiškimų, kad taikys šias konvencijas. Be to, ne visos šių konvencijų nuostatos buvo iš karto pripažįstamos tarptautinės paprotinės teisės nuostatomis, nes pagal tarptautinės teisės doktriną tik paprotinės teisės šaltiniai ir juose įtvirtintos normos yra privalomos šalims, kurios nėra tam tikrų tarptautinių susitarimų dalyvės²⁹⁰. Vadinasi, partizaninio karo metu reikia taikyti tuos tarptautinės teisės aktus, kurie nekeltų abejonių dėl tarptautinės paprotinės teisės statuso galiojimo.²⁹¹ Todėl Lietuvos partizaninio karo laikotarpiui galime priskirti šiuos teisės aktus:

1. „1899 ir 1907 m. Hagos II ir IV konvencijas dėl karo įstatymų ir papročių, kuriose nustatytos pagrindinės karo veiksmų sausumoje taisyklės, kombatanto samprata, belaisvių statuso pagrindai ir kiti klausimai. Atkreiptinas dėmesys, kad Sovietų Sąjunga šių konvencijų nebuvo ratifikavusi, nors jose įtvirtintos vadinamosios „visuotinio dalyvavimo“ nuostatos. Tačiau, kadangi jau 1945 m. Niurnbergo tribunolo nuosprendyje buvo nurodyta, kad Hagos konvencijos laikytinos tarptautinės paprotinės teisės dalimi, šiose konvencijose įtvirtinti principai laikytini privalomais ir SSRS.

2. 1929 m. Ženevos konvencijas dėl sužeistųjų ir ligonių mūšio lauke sąlygų pagerinimo bei 1929 m. Ženevos konvenciją dėl elgesio su karo belaisviais“.²⁹²

Išnagrinėję ir padarę išvadą, kad pagal tarptautinę teisę partizanai buvo kombatantai, teisėti karo veiksmų dalyviai pagal tarptautinę teisę, galime paanalizuoti, kaip reiktų vertinti agentų smogikų veikas prieš Lietuvos partizanus.²⁹³ Tam svarbu atsakyti į klausimą ar būdai, kuriuos taikė agentai smogikai ir jų vadovybė prieš partizanus yra teisėti kariavimo būdai.²⁹⁴

„1953 m. MGB kovos su ginkluotuoju pagrindžiu strategija ėmė keistis. Svarbiausiu tikslu tapo legendinių štabų kūrimas ir partizanų vadų verbavimas agentais smogikais. 1950 m. SSRS valstybės saugumo ministras V. Abakumovas LSSR MGB vadovybei įsakė: „Panaudoti visas galimybes sprendžiant pagrindinį uždavinį - per agentūrą įsiskverbti į banditinių nacionalistinių formuočių centrus, štabus ir kitas vadovaujančias grandis, išsiaiškinti jų sudėtį,

²⁹⁰ Žilinskas, J., *supra note 260*.

²⁹¹ *Ibid.*

²⁹² *Ibid.*

²⁹³ *Ibid.*

²⁹⁴ *Ibid.*

slapstymosi vietas ir sulaikyti visus dalyvius arba fiziškai juos sunaikinti”²⁹⁵. Tokių metodų taikymo pavyzdžių randame ir Lietuvos teismų praktikoje. Lietuvos Apeliacinio teismo nuosprendyje agentų smogikų veikla apibūdinama taip: „M.B. vykdydamas sovietų okupacinės valdžios represinės struktūros - Lietuvos TSR Valstybės saugumo ministerijos (MGB) nurodymą, iš anksto susitaręs ir veikdamas grupėje su Lietuvos TSR Valstybės saugumo ministerijos (MGB) agentais -smogikais <...> apgaulės būdu, t.y. apsimetę pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyviais - Lietuvos partizanais, Š. miške, <...> susitiko su iškviestais į susitikimą „V.“ apygardos „T.“ rinktinės Štabo žvalgybos viršininku K. B., partizaninis slapyvardis „S.“, „T.“ rinktinės rajono vadu V. G., partizaninis slapyvardis „M.“, ir partizanu Z. C., partizaninis slapyvardis „M.“, po ko kartu su minėtais agentais - smogikais K. B., „S.“, suėmė, o V. G., „M.“, ir partizaną Z. C., „M.“, sušaudydami nužudė“²⁹⁶.

Kariavimo būdai, kurie yra taikomi ginkluoto konflikto metu užtikrina apsaugą skirtingoms asmenų grupėms bei riboja kariavimo priemones ir metodus, kurie yra draudžiami pagal tarptautinę humanitarinę teisę.²⁹⁷ Todėl yra svarbu skirti „apgaulės“ ir „karinės gudrybės“ sąvokas. Ženevos 1949 m. konvencijų I papildomojo protokolo 37 straipsnio 1 dalyje apgaulė apibrėžiama taip: „Apgaulė – tai veiksmai, kuriais siekiama įgyti priešininko pasitikėjimą, priversti jį patikėti, kad jis turi teisę į apsaugą arba privalo gauti tokią apsaugą remiantis tarptautinės teisės normomis, taikomomis ginkluotų konfliktų metu, tam, kad būtų galima pasinaudoti šiuo pasitikėjimu“²⁹⁸. Nors ši Konvencija buvo priimta tik 1977 metais, tačiau negarbingų kariavimo draudimo būdų jau buvo pastebėta anksčiau. Kariavimo draudimo būdai buvo apibrėžti doktrininiuose ir konvenciniuose tarptautinės teisės šaltiniuose.²⁹⁹ 1880 m. buvo parengtas „Oksfordo karo įstatymų vadovas“³⁰⁰. Šiame karo įstatymo vadovo 8 str. b punkte yra teigiama, kad: „yra draudžiama <...> klasingai kėsintis į priešų gyvybę, pavyzdžiui, sandant apmokamus žudikus arba imituojant pasidavimą“³⁰¹. 1907 m. Hagos IV konvencijos priedo 23 straipsnis b punktas nurodo, kad: „draudžiama <...> klasingai žudyti ar žaloti asmenis,

²⁹⁵ Mindaugas Pocius, „MVD-MGB specialiosios grupės Lietuvoje (1945-1959)“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2004, žiūrėta 2016 03 25 http://genocid.lt/Leidyba/1/mindaugas_pocius_mvd.htm

²⁹⁶ „Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. birželio 4 d. nutartis, baudžiamojoje byloje Nr. 1A-6/2014“, prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=831772&nr=2>

²⁹⁷ Jean-Marie Henckaerts, „Paprotinės tarptautinės humanitarinės teisės studija: indėlis į teisės viršenybės supratimą ir laikymąsi ginkluoto konflikto metu“, 1, žiūrėta 2016 03 25 https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/lit-irrc_857_henckaerts.pdf

²⁹⁸ „1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolai dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolai)“, Valstybės žinios 63-1909 (2000).

²⁹⁹ Žilinskas, J., *supra* note 260.

³⁰⁰ „The laws of war on Land. Oxford, 9 September 1880“, International committee of the red cross žiūrėta 2016 03 26

<https://www.icrc.org/ihl.nsf/52d68d14de6160e0c12563da005fdb1b/6a5d425d29d9d6dbc125641e0032ec97?OpenDocument>

³⁰¹ *Ibid.*

priklausančius prieš valstybę ar kariuomenę".³⁰² Taigi kaip matome agentų smogikų veikimo būdai atitiko apgaulės sąvoką. Jie pasinaudodami apgaulė veikdami klasta, įgydavo partizano pasitikėjimą ir taip juos nužudydavo.³⁰³

Karinę gudrybę, kitaip negu apgaulę yra leidžiama naudoti. Ženevos 1949 m. konvencijų I papildomo protokolo minėto 37 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad: „šios gudrybės – tai veiksmai, kuriais siekiama suklaidinti priešininką arba paskatinti jį veikti neapgalvotai, tačiau jie nepažeidžia jokių tarptautinės teisės normų, taikomų ginkluotų konfliktų metu, ir nėra išdavikiški, nes nepasinaudojama priešininko šalies pasitikėjimu, saugumu, kurį užtikrina šios teisės. Pavyzdžiui, tokių gudrybių veiksmai yra šie: maskuotės, spąstų naudojimas, tariamos operacijos ir dezinformacija“.³⁰⁴

„1950 metų spalį į Lietuvą grįžęs Juozas Lukša atvežė žinių apie Baden Badeno pasitarimą, papasakojo apie išeivijos pastangas padėti kovojančiam kraštui. Buvo laukiama paramos - ginklų, šaudmenų, radijo aparatūros, spausdinimo technikos. Deja, radijo ryšys buvo nutrauktas, aparatūra pakliuvo į MGB rankas. Panaudodami suimtą Deksnį, čekistai siuntinėjo dezinformaciją, nuteikinėjo lietuvių išeiviją, kad reikia neteikti paramos partizanams ir nepublikuoti laisvojo pasaulio spaudoje žinių apie laisvės kovas“.³⁰⁵ Kaip matome buvo naudojama dezinformacija siekiant suklaidinti apie to meto padėtį Lietuvoje. „Neabejotina, kad prieš partizanus SSRS represinės ir karinės struktūros naudojo karines gudrybes, tačiau, kaip matome iš apibrėžimo, agentų smogikų veiksmų laikyti gudrybe negalime, nes, pirma, jie pažeidžia anksčiau minėtas tarptautinės teisės normas, antra, jie yra išdavikiški, nes naudojamasi priešininko pasitikėjimu, kuris įgyjamas neteisėtais būdais“.³⁰⁶

„Kaip yra teigiama sovietų valdžios institucijos laikė Lietuvos partizanus neteisėtais sukilėliais. Sovietmečiu jiems nebuvo suteiktas kombatanto statusas ar karo belaisvio statusas. Priešingai, kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, sovietų valdžios institucijos, įskaitant MGB skyrių, <...> vaizdavo Lietuvos partizanus „banditais“, „teroristais“ ir „buržuaziniais nacionalistais“. Buvo įsteigti ir veikė specialūs „naikintojų“ būriai kovai su Lietuvos partizanais ir jų rėmėjais“.³⁰⁷

1990 m. kovo 11 d. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę buvo iš naujo įvertinta sovietų veikla partizaninio karo laikotarpiu. Lietuvos teismų praktikoje buvo pripažinta, kad sovietų

³⁰² Convention (IV) *supra note* 253.

³⁰³ Žilinskas, J. *supra note* 260.

³⁰⁴ *Supra note* 298.

³⁰⁵ Gaškaitė, N., *supra note* 265, p. 170.

³⁰⁶ Žilinskas, J., *op. cit.*

³⁰⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: Vasiliauskas v. Lithuania, 2015, 77. žiūrėta 2016 03 31 http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/VASILIAUSKAS_2015_GC_judgment.pdf

vykdytus veiksmus prieš partizanus reikia kvalifikuoti kaip genocido nusikaltimą už politinės grupės žudymą.³⁰⁸

Kaip minėta ankščiau darbe, politinės ir socialinės grupės požymiai į 1948 m. konvenciją „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudimo už jį“ nebuvo įtraukti.

„Politinės grupės požymio neliko tik galutiniame konvencijos variante, nors jis buvo visuose ankstesniuose projektuose ir dokumentuose; šio požymio įtraukimui atkakliai priešinosi Sovietų Sąjunga ir jos vadovaujamas socialistinių valstybių blokas“.³⁰⁹ Argumentai, kodėl buvo nuspręsta neįtraukti politinės grupės į konvenciją buvo šie:

„a) politinė grupė neturi stabilios, nuolatinės ir lengvai išskiriamos charakteristikos, tad ji nesukuria homogeniško darinio, priklausančio būtent nuo grupės narių valios, o ne nuo veiksmų, nepriklausančių nuo asmenų valios;

b) tokios grupės įtraukimas užkirs kelią konvencijos ratifikavimui tarp daugelio šalių ir tarptautinės jurisdikcijos pripažinimui, nes JT įsitrauks į politinius šalių vidaus reikalus;

c) toks išplėtimas sukels sunkumų teisėtoms vyriausybėms imtis preventyvių veiksmų prieš priešiškus elementus;

d) šios grupės įtraukimas sukels diskusijas, kodėl neįtrauktos profesinės ir ekonominės grupės;

e) politinių grupių apsauga turi būti užtikrinta remiantis nacionaline įstatymų leidyba ir Visuotine žmogaus teisių deklaracija“.³¹⁰

Teisininkas J. Žilinskas teigia, kad a) punkte „pateikta argumentacija yra vienintelis argumentas, kuris objektyviai pagrindžia politinės grupės neįtraukimą“.³¹¹

„Kiti punktai kur kas mažiau įtikinantys ir gan akivaizdžiai politizuoti, ypač punktas c). <...> Argumentas, kad politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių grupių įtraukimas į konvencijos veikimo sritį sukels problemų dėl mažumų gynimo ir apskritai pagarbos žmogaus teisėms <...>, yra daugiau pretekstas vengiant tarptautinės baudžiamosios apsaugos iš viso. Palikdami politines ir kitas grupes už tikslingos gynybos ribų, konvencijos autoriai taip pat paliko didžiulę ir pavojingą spragą, kuria remdamasi bet kuri vyriausybė gali vengti savo humanitarinių pareigų, dengdama genocidą vykdomaisiais veiksmais teisėtvarkos, saugumo ir kt. sumetimais“.³¹²

³⁰⁸ Adomaitytė, A., *supra note 177*, p. 41,

³⁰⁹ Justinas Žilinskas, „Genocidas – sąvokos traktuotė Lietuvoje ir užsienyje“, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras (2004), <http://genocid.lt/Leidyba/10/justinas.htm>

³¹⁰ Žilinskas, J. *supra note 1*, p. 33.

³¹¹ Žilinskas, J., *op cit.*

³¹² *Ibid.*

J. Žilinskas daro išvadą, kad „šie argumentai <...> yra rimtesni nei pateikti prieš politinės grupės požymį, pavyzdžiui, kvestionuojant politinės grupės kaip darinio stabilumą, taip pat buvo galima kvestionuoti ir religinę grupę – žmogus juk gali keisti tikėjimą, ko niekaip nepadarysi su rase ir su etniniais požymiais“.³¹³

W.A. Schabas daro panašią išvadą, teigdamas, kad: „geriau įsižiūrėjus, trys iš keturių Genocido konvencijos saugomų grupių – nacionalinės, etninės ir religinės grupės nėra nei stabilios nei ilgalaikės. Tik rasinės grupės, kai jos apibrėžiamos genetiškai, gali pretenduoti į gana ilgą stabilumą ir ilgalaikiškumą“.³¹⁴

Kaip anksčiau buvo pažymėta darbe, Lietuvos Respublikos įstatymai politines ir socialines grupes įtraukė į nacionalinę teisę ir išplėtė genocido nusikaltimo grupių sąrašą.

Politinė grupė yra suprantama kaip, „žmonės, susiję bendromis politinėmis pažiūromis ir įsitikinimais“.³¹⁵ Sociologo R. K. Mertonso apibrėžimas, pagal kurį socialinė grupė yra visuma žmonių, sąveikaujančių tarpusavyje tam tikru būdu, suvokiančių savo priklausomybę šiai visumai ir kitų žmonių laikomų šios visumos nariais.³¹⁶

Prokuroras R. Valentukevičius nurodo, kad: „įstatymų leidėjas papildomai įrašydamas ir išplėsdamas veikos požymius pasielgė teisingai ir pateisinamai. Lietuvoje vykusius įvykius būtų sunku pritaikyti pagal keturis siekiamos fiziškai sunaikinti grupės požymius, o šių požymių papildymas leidžia išspręsti tam tikrus genocido nusikaltimo aspektus. Papildymas leis spręsti probleminius klausimus susijusius su asmenimis NKVD–NKGB–MGB baudžiamosiose bylose įvardytiems kaip „buržuaziniai nacionalistai“, „buožės“ ar „socialiai pavojingi elementai“.³¹⁷

Lietuvos Aukščiausiasis teismas nagrinėdamas baudžiamąją bylą dėl genocido nusikaltimo pažymėjo: „akivaizdu, kad genocido nusikaltimo sudėties papildymas veikia, kuria siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių socialinei ar politinei grupei, yra ne kas kita, kaip Lietuvos Respublikos 1992 m. balandžio 9 d. įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“, kuriuo buvo prisijungta prie Konvencijos, 2 straipsnio nuostatų realizavimas“.³¹⁸

„Kitoje baudžiamojoje byloje Nr. 1-61-2004, kurioje Kauno apygardos teismas padarė išvadą, kad nekyla abejonių, jog BK 99 straipsnyje apibrėžta genocido nusikaltimo sąvoka prieštarautų genocido sąvokai, nustatytai tarptautinėje teisėje, būtent 1948 m. gruodžio 9 d. Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudo už jį. „<...> LR BK

³¹³ Žilinskas, J. *supra note* 1, p. 34.

³¹⁴ Schabas, W. A., *supra note* 77, p. 132-133.

³¹⁵ Abramavičius, A., *supra note* 21, p. 51.

³¹⁶ Valdas Prunskus, *Sociologija: teorija ir praktika*. (Vilnius: 2003), 72

³¹⁷ Valentukevičius, R., *supra note* 20.

³¹⁸ *Supra note* 228.

dispozicijoje konvencinė genocido sudėtis iš tikrųjų buvo papildyta politinės ir socialinės grupės požymiais. Tačiau toks papildymas yra pagrįstas ir atspindintis realybę. Visų pirma, nors (1948 m. Genocido) Konvencijoje nėra nuostatų dėl galimo genocido sąvokos plečiamojo traktavimo, tačiau joje nėra ir tokio draudimo. Genocido samprata išplėsta ir kitų valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose“.³¹⁹

Analogiškas klausimas buvo nagrinėjamas „baudžiamojoje byloje Nr. 2K-158/2005. Kasatoriai teigė, kad BK 99 straipsnyje įtvirtinta genocido sąvoka yra platesnė, negu 1948 m. gruodžio 9 d. Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudimo už jį 2 straipsnyje, ir tai neatitinka tarptautinės teisės normų“.³²⁰ Kasacinis teismas šį argumentą atmetė, konstatuodamas, kad:

„Iš tikrųjų, BK 99 straipsnyje pateikta platesnė genocido nusikaltimo sudėtis nei (Genocido) Konvencijos 2 straipsnyje. Pagal BK 99 straipsnį genocidu yra ir veika, kuria siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių socialinei ar politinei grupei. Konvencijos 2 straipsnyje šios žmonių grupės nenurodytos.

Lietuvos Respublika, prisijungdama prie Konvencijos, įsipareigojo užtikrinti jos nuostatų taikymą savo teritorijoje. Taigi, prisijungdama prie Konvencijos, Lietuvos Respublika įsipareigojo bausti už veiką, kuria siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę bei užkirsti kelią tokiai veikai. Prisijungimas prie Konvencijos neatima valstybės teisės pačiai apibrėžti veikas, kurios yra nusikaltimai, bei jas uždrausti, juo labiau, kad Konvencijos 5 straipsnyje nustatyta, kad Susitariančios Šalys, kiekviena vadovaudamasi savo konstitucija, įsipareigoja priimti reikiamus teisės aktus, kad įsigaliotų Konvencijos nuostatos ir kad būtų numatytos veiksmingos bausmės asmenims, kaltiems dėl genocido ar dėl kitos 3 straipsnyje nurodytos veikos. <...> Akivaizdu, kad genocido nusikaltimo sudėties papildymas veika, kuria siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių socialinei ar politinei grupei, yra ne kas kita, kaip Lietuvos Respublikos 1992 m. balandžio 9 d. įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“, kuriuo buvo prisijungta prie Konvencijos, 2 straipsnio nuostatų realizavimas. Todėl kasatorių abejonės dėl genocido nusikaltimo sąvokos aiškinimo yra nepagrįstos“.³²¹

Konstitucinis teismas taip pat yra pasisakęs šiuo klausimu. Jis pripažino, kad Lietuva turi teisę plačiau apibrėžti genocido nusikaltimą. Nutarime yra nurodyta, kad: „valstybės privalo priimti nacionalinius įstatymus, nustatančius atsakomybę už genocidą; valstybių praktikoje tai gali būti suprantama kaip tam tikra diskrecija, atsižvelgiant į konkretų istorinį, politinį, socialinį ir kultūrinį kontekstą, nacionalinėje teisėje nustatyti ir platesnės apimties genocido nusikaltimo

³¹⁹ *Supra note 230.*

³²⁰ *Ibid.*

³²¹ *Supra note 229.*

apibrėžimą nei nustatytasis pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas, inter alia galimybė pagal nacionalinę teisę įtraukti į genocido apibrėžimą politines ir socialines grupes. Pažymėtina, kad tokios galimybės nedraudžia Konvencija prieš genocidą ir Romos statutas, kurių dalyvė yra Lietuvos Respublika ir kurios yra visuotinai pripažintos tarptautinės teisės normas, pagal kurias apibrėžiami tarptautiniai nusikaltimai, įtvirtinančios universalios tarptautinės sutartys. <...> Minėtina ir tai, kad socialinių ir politinių grupių įtraukimą į BK 99 straipsnyje suformuluotą genocido apibrėžimą lėmė konkretus tarptautinis teisinis, istorinis ir politinis kontekstas – Lietuvos Respublikoje okupacinių totalitarinių režimų padaryti tarptautiniai nusikaltimai“.³²²

Europos Žmogaus Teisių teismo manymu, tai, kad „kai kurios valstybės vėliau nusprendė kriminalizuoti politinių grupių genocidą nacionalinėje teisėje savaime nepakeičia realybės, kad 1948 m. Konvencijos tekste to nebuvo padaryta“.³²³

Pažymėtina, kad ir kitose valstybėse genocido nusikaltimo grupės yra išplėtos. „Prancūzijos baudžiamajame kodekse numatyta, jog genocidas – tai „veiksmai <...>, kuriais siekiama visiškai ar dalinai sunaikinti tautinę, etninę ar religinę grupę, arba tam tikrą grupę vadovaujantis bet kuriuo kitu savavališku kriterijumi“.³²⁴ EŽTT byloje *Jorgic v. Germany* nagrinėdamas genocido sąvokos plėtimo problemą pasisakė, kad Vokietijos teismai, taikdami nacionaliniuose įstatymuose įtvirtintą platesnę genocido apibrėžimą, nepažeidė tarptautinės teisės normų.³²⁵

Lietuvos teismų praktikoje bei doktrinoje vyrauja plati diskusija kokiai genocido nusikaltimo grupei priskirti partizanus, kurie Lietuvos partizaninių kovų laikotarpiu kovojo už Lietuvos valstybės nepriklausomybę. „Problema, su kuria susiduria sovietų genocido studijos yra ta, kad iki šiol nėra buvę sėkmingų bandymų apibrėžti grupes, kurias sovietai ketino sunaikinti“.³²⁶ Tačiau J. Žilinskas laikosi kitokios nuomonės. „Viskas rodytų, kad vykdytas genocidas [prieš socialinę grupę], bet tokia grupė nenumatyta Genocido konvencijoje pateiktoje sąvokoje. Tačiau šios grupės nariai yra lietuvių tautos, nacionalinės grupės atstovai. Jie sudaro pakankamai apibrėžtą nacionalinės grupės dalį. Dabar žvilgtelkime į genocido dispoziciją: „sunaikinti visus ar dalį žmonių“. Motyvai, kaip jau pabrėžėme, yra nesvarbūs. Ar neteisinga būtų išvada, jog tai yra lietuvių nacionalinės grupės genocidas, pasireiškęs siekimu sunaikinti lietuvių nacionalinės grupės dalį – stambiuosius ūkininkus, motyvuojant, kad stambieji ūkininkai

³²² Nutarimas Nr. KT11-N4/2014., *supra note* 30.

³²³ *Vasiliasukas v. Lithuania.*, *supra note* 307, p. 55.

³²⁴ Stéphane Courtois at al., *Juodoji komunizmo knyga: nusikaltimai, teroras, represijos*, (Vilnius: Vaga, 2000), 18.

³²⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Jorgic v. Germany*, Eur. Ct. HR, No. 74613/01, (2007).

³²⁶ Gailius B. *Partizanai tada ir šiandien*. Vilnius, 2006, p. 185.

yra socialiai pavojinga kategorija. Be to, stambieji ūkininkai sudarė ir gana svarbią nacionalinės grupės dalį, užtikrindami jos egzistavimą“.³²⁷

Pagal išplėstą genocido grupių sąrašą teismai vertino sovietų vykdytą genocidą ir teisė juos už partizanų priklausančių politinei grupei žudymus. Tačiau Lietuvos teismų praktika šiuo klausimu nėra vienoda ir pastebėta šios pozicijos keitimosi tendencija.

Kauno apygardos teismo nuosprendžiu V. V. ir M. Ž. buvo nuteisti, kad: „žinodami pagrindinį šios ministerijos tikslą – fizišką Lietuvos gyventojų dalies, priklausiusios atskirai politinei grupei, t.y. Lietuvos partizanų, sunaikinimą, - 1953 m. sausio 2 d., veikdamas iš anksto susitarę <...> apsupo bunkerį ir užpuolė, ir to užpuolimo metu Lietuvos partizanai J. A. ir A. A. buvo nušauti, t.y. fiziškai sunaikinti kaip atskirai politinei grupei priklausę pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyviai“.³²⁸ Kaltinamieji neigė jog J. A. ir A. A. priklausė politinei grupei, kaip buvo pažymėta Kauno apygardos nuosprendyje. Tačiau apeliacinis teismas atmetė pareiškėjų skundą ir nurodė:

„Politinė grupė – tai žmonės, susiję bendromis politinėmis pažiūromis ir įsitikinimais, ir siekimas tokią grupę fiziškai sunaikinti taip pat reiškia genocidą, nes siekiama sunaikinti dalį žmonių. Kolegija taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad Lietuvos partizanų, t.y. ginkluoto pasipriešinimo okupacinei valdžiai (rezistencijos) dalyvių, priskyrimas konkrečiai „politinei“ grupei, kaip tai buvo padaryta nuosprendyje, iš esmės yra tik sąlyginis ir nevisiškai tikslus. Juk šios grupės nariai kartu buvo ir lietuvių tautos, nacionalinės grupės atstovai. Sovietinis genocidas buvo vykdomas būtent pagal gyventojų nacionalumo – etniškumo kriterijus. Iš viso to darytina išvada kad Lietuvos partizanai gali būti priskirti ne tik politinei, bet ir nacionalinei, ir etninei grupei, t.y. toms grupėms, kurios nurodytos ir pačioje Genocido konvencijoje“.³²⁹ Lietuvos Aukščiausiasis teismas šioje byloje pasakė, kad „V. V. <..> veiksmai, atitinka genocido nusikaltimo sudėties, numatytos BK 99 straipsnyje objektyviosios pusės požymį – dalyvavimą žudant žmones, priklausančius politinei grupei“.³³⁰ Kaip matome Lietuvos apeliacinis teismas nutartyje Lietuvos partizanus priskiria ne tik politinei grupei, bet ir nacionalinei bei etninei grupėms.

Teismas yra pasisakęs, kad: „1940 – 1990 metais Lietuvoje įvairiomis formomis vyko pasipriešinimas SSRS ir Vokietijos okupacijoms. 1944 – 1953 metais Lietuvoje vyko visuotinis organizuotas ginkluotas pasipriešinimas – Lietuvos partizaninis karas prieš Sovietų Sąjungos okupacinę kariuomenę ir okupacinio režimo struktūras. Lietuvos partizanai priešinosi kitos valstybės agresijai, šiuo konkrečiu atveju – sovietinei okupacijai, tokią teisę Lietuvos

³²⁷ Žilinskas, J., *supra note 1*, p. 148.

³²⁸ *Supra note 228*.

³²⁹ *Ibid.*

³³⁰ *Supra note 229*.

Respublikos piliečiai turėjo pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas, šiuo laikotarpiu vykusio organizuota ginkluota Lietuvos Respublikos piliečių kova su sovietine okupacija vertintina kaip Lietuvos valstybės savignyva³³¹. „1996 - 1997 m. Seimas priėmė visą grupę įstatymų ir jų pataisų, sudarančių vieningą sistemą ir gana aiškiai atspindinčių tam tikrą požiūrį į partizanų karą, savotiška politine jo vizija“³³². Pirmasis priimtas įstatymas, buvo „Lietuvos Respublikos asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymas“³³³. Šio įstatymo 1 str. 2 d. nurodyta, kad „Ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviai skelbiami Lietuvos kariais savanoriais ir pripažįstami jų kariniai laipsniai bei apdovanojimais“³³⁴. Vėliau buvo priimtas „Pasipriešinimo 1940 - 1990 m. okupacijoms dalyviu teisinio statuso įstatymas“³³⁵. Šiame įstatyme buvo apibrėžta kario savanorio sąvoka, kuriame nurodoma, kad kariui savanoriai yra laikomi „partizanai, kurie priklausė ginkluoto pasipriešinimo struktūroms, davė priesaiką ir jos nesulaužė, turėjo atpažinimo ženklus ir ginklus, gyveno nelegaliai, taip pat rezervinių būrių, organizacinių skyrių bei kitų slaptųjų ginkluoto pasipriešinimo struktūrų nariai, kurie davė priesaiką ir jos nesulaužė, turėjo ginklus ir vadovybės įsakymu dalyvavo kautynėse ar kitose ginkluotose operacijose, taip pat partizanų ryšininkai ar rėmėjai, patekę į kautynių situaciją, su ginklu dalyvavę šiose kautynėse ir jų metu suimti, sužeisti, žuvę ar mirę įkalinimo metu“³³⁶.

„Lietuvos partizanai buvo susiję bendromis politinėmis pažiūromis ir įsitikinimais, tai yra priklausė politinei grupei, kuri vykdė Lietuvos išsilaisvinimą iš minėto režimo. Nurodytus partizanų tikslus patvirtina Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracija, kuri buvo pripažinta 1999 m. sausio 12 d. įstatymu „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“ Nr. VIII-1021“³³⁷.

1999 m. sausio 12 d. buvo priimtas įstatymas „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“³³⁸. „Deklaracija kartu su kitais Lietuvos partizanų vadų suvažiavime priimtais dokumentais sudarė teisinį ir politinį Lietuvos ginkluotojo pasipriešinimo pagrindą, suteikė laisvės kovoms naują pobūdį, įteisino LLKS kaip visuotinio organizuoto

³³¹ „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. liepos 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-469-518/2015“, prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=1083659&nr=1>

³³² Bernardas Gailius, „1944-1953 m. Partizanų karas šiuolaikinėje Lietuvos istorinėje, politinėje ir teisinėje kultūroje“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2009), 125, http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABA-0001:E.02~2009~D_20090707_154709-77671/DS.005.0.02.ETD

³³³ „Lietuvos Respublikos asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymas“, Valstybės žinios 1-0, (1990).

³³⁴ *Ibid.*

³³⁵ „Pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymas“, Valstybės žinios 12-230 (1997).

³³⁶ *Ibid.*

³³⁷ Nutartis *op cit.*

³³⁸ „Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“, Valstybės žinios 11-241, (1999).

ginkluotojo pasipriešinimo sovietinei okupacijai organizaciją, o jos Tarybą – kaip vienintelę teisėtą valdžią okupuotos Lietuvos teritorijoje. Lietuvos Respublikos Seimas, įvertindamas LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos reikšmę Lietuvos valstybės tęstinumui, 1999 m. sausio 12 d. priėmė Lietuvos Respublikos įstatymą dėl Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos, kuris nustatė šio dokumento statusą Lietuvos Respublikos teisės sistemoje, pripažino kaip Lietuvos valstybės tęstinumui reikšmingą teisės aktą³³⁹.

„Toku būdu įstatymais buvo itvirtintas partizanų karo, kaip šiuolaikinio Lietuvos valstybingumo ir demokratines valdymo formos ištakų suvokimas“.³⁴⁰ „Pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymo“³⁴¹ preambulėje nurodyta, kad „1944–1953 m. Lietuvoje vyko tautos ginkluotas pasipriešinimas – Lietuvos partizaninis karas prieš Sovietų Sąjungos okupacinę kariuomenę ir okupacinio režimo struktūras, o partizanų vadovybė buvo aukščiausioji teisėta Lietuvos politinė ir karinė valdžia, užsienyje atstovaujama Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto“.³⁴² „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“ 2 straipsnis panašiai skelbia, kad: „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba, priimdama 1949 m. vasario 16 d. deklaraciją (pridedama kartu su originalo faksimile), buvo aukščiausia politinė ir karinė struktūra, vadovaujanti šiai kovai, vienintelė teisėta valdžia okupuotos Lietuvos teritorijoje“.³⁴³

„Ginkluotas pasipriešinimas okupacijai trukdė sovietinėms okupacinėms struktūroms vykdyti deportacijas, trėmimus ir kitas represines priemones prieš Lietuvos civilius gyventojus. Be to, šios politinės grupės nariai kartu buvo ir lietuvių tautos, nacionalinės grupės atstovai. Rezistencijos dalyviai, kaip atskira politinė grupė, buvo reikšminga visos nacionalinės grupės (lietuvių tautos), apibrėžtos etniniais požymiais, išlikimui, todėl Lietuvos partizanai – ginkluoto pasipriešinimo okupacinei valdžiai (rezistencijos) dalyviai – priskiriami atskirai nacionalinei-etninei-politinei grupei“.³⁴⁴

Kitoje Vilniaus apygardos byloje P. P. buvo nuteistas už tai, kad „nuo 1950 metų birželio mėnesio <...> iki 1960 metų, <...> būdamas sovietų okupacinės valdžios represinės struktūros - Lietuvos TSR Valstybės saugumo ministerijos (MGB) agentu-smogiku, turėdamas agentūrinį slapyvardį „Jūra“, žinodamas sovietų okupacinės valdžios represinės struktūros pagrindinį tikslą – fiziškai sunaikinti dalį Lietuvos gyventojų, priklausančių atskirai politinei

³³⁹ Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras žiūrėta 2016 03 31

<http://genocid.lt/muziejus/lt/754/a/>

³⁴⁰ Gailius, B., *supra note* 332, p. 126.

³⁴¹ *Supra note* 335.

³⁴² *Ibid.*

³⁴³ *Supra note* 338.

³⁴⁴ *Supra note* 331.

grupei – pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyviams – Lietuvos partizanams, siekdamas padėti Lietuvos TSR Valstybės saugumo ministerijai (MGB) įvykdyti jos pagrindinį tikslą, vykdė šios sovietų okupacinės valdžios represinės struktūros nurodymus naikinti Lietuvos gyventojus, priklausančius minėtai politinei grupei“.³⁴⁵ Nesutikdamas su tokiu Vilniaus apygardos sprendimu buvo paduotas apeliacinis skundas. Nuteistojo gynėja, nurodė, kad „abejonių kelia ne tik politinių ir socialinių grupių įtraukimas į genocido sąvoką, bet ir tai, kad šis genocido sąvokos pakeitimas, iš esmės sunkinantis M. B. teisinę padėtį, yra taikomas atgaline data“.³⁴⁶ Todėl dėl šio klausimo buvo kreiptis į Konstitucinį Teismą, o baudžiamosios bylos nagrinėjimą buvo nuspręsta atidėti – kol bus gautas Konstitucinio Teismo nutarimas.

„Daugelyje baigtų nagrinėti bylų, kuriose kaltininkams inkriminuotas politinės grupės genocida tokio kvalifikavimo galimybė tarptautinės teisės ir nullum crimen sine lege principo atžvilgiu nenagrinėta,“³⁴⁷ todėl Konstitucinis Teismas šiuo klausimu pasisakė.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 18 d. nutarimu nurodė, kad: „BK 3 straipsnio 3 dalis tiek, kiek joje nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo gali būti teisiamas pagal BK 99 straipsnį už veiksmus, kuriais buvo siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai socialinei ar politinei grupei, atliktus tol, kol BK nebuvo nustatyta atsakomybė už žmonių, priklausančių socialinei ar politinei grupei, genocidą, prieštarauja Konstitucijos 31 straipsnio 4 daliai, <...>. Nutarime pažymėta, kad <...> pagal Konstituciją, kaip ir pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas, principo nullum crimen, nulla poena sine lege išimtis taikytina ir genocidu laikomiems tyčiniams veiksams, kuriais siekiama sunaikinti reikšmingą nacionalinės, etninės, rasinės ar religinės grupės dalį, turinčią įtakos visos atitinkamos saugomos grupės, kurią sudaro tam tikros socialinės ar politinės grupės, išlikimui. <...> Taigi, baudžiamojo įstatymo galiojimo atgal draudimas apima tuos atvejus, kai asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn tik už bet kurios socialinės ar politinės grupės genocidą, bet kai genocido nusikaltimas nukreiptas prieš socialinę ar politinę žmonių grupę, kuri tuo pačiu sudaro reikšmingą nacionalinės, etninės, rasinės ar religinės grupės dalį, kaip yra nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje, baudžiamasis įstatymas taikomas ir už iki jo įsigaliojimo padarytas nusikalstamas veikas“.³⁴⁸ Kaip matome Konstitucinis teismas nutarime pasakė, kad už genocido nusikaltimą yra draudžiama įstatymą taikyti atgal politinėms ir socialinėms grupėms, tačiau galima prieš politinę ar socialines grupes kai jos sudaro reikšmingą nacionalinės, etninės, rasinės ar religinės grupės dalį.

³⁴⁵ „Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. sausio 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-68-190/2012,“ prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/498688?nr=10>

³⁴⁶ *Supra note 296.*

³⁴⁷ *Supra note 230.*

³⁴⁸ „Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. birželio 20 d. nuosprendis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-6/2014,“ prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/831771?nr=6>

Po Konstitucinio nutarimo išaiškinimo, teismas atnaujinęs bylą priėmė sprendimą, kad „M. B. atlikti veiksmai prieš Lietuvos partizanus, jų fiziškas sunaikinimas, vertinamas kaip siekis sunaikinti reikšmingą lietuvių tautos dalį, kurios sunaikinimas turėjo įtakos visos lietuvių tautos, kaip nacionalinės grupės, išlikimui, o tai tiek pagal visuotinas teisės normas, tiek pagal nacionalinę teisę yra pripažįstama genocidu. Todėl šioje byloje M. B. pagrįstai taikyta baudžiamoji atsakomybė, numatyta BK 99 straipsnyje“.³⁴⁹

Sekančioje baudžiamojoje byloje V. V. buvo nuteistas už genocido nusikaltimą vykdytą prieš Lietuvos partizanus, kurie priklauso politinei grupei. „Teismas pažymi, kad pirmosios instancijos teismas pripažino pareiškėją kaltu pagal prokuroro pareikštą kaltinimą, tai yra, kaltę dėl Lietuvos partizanų kaip atskiros politinės grupės narių genocido“.³⁵⁰ Apeliacinis teismas savo ruožtu reformulavo pareiškėjo nuosprendį, teigdamas, kad Lietuvos partizanų, kaip ginkluoto pasipriešinimo okupacinei valdžiai dalyvių, priskyrimas konkrečiai „politinei“ grupei buvo „tik reliatyvus/sąlyginis ir nevisiškai tikslus“.³⁵¹ Apeliacinio teismo teigimu, Lietuvos partizanai taip pat buvo „lietuvių tautos, tai yra nacionalinės grupės, atstovai“³⁵². „Nepaisant to, Apeliacinis teismas nepaiškino, ką apėmė „atstovų“ sąvoka. Nepateikė jis ir platesnio istorinio ar faktinio pagrindimo, kaip Lietuvos partizanai atstovavo lietuvių tautai. Partizanų ypatingos reikšmės „nacionalinės“ grupės atžvilgiu nepaiškino ir Aukščiausiasis Teismas“.³⁵³ Aukščiausiasis Teismas, pripažinęs, kad pareiškėjas buvo „nuteistas už dalyvavimą fiziškai sunaikinant dalį Lietuvos gyventojų, priklausiusių atskirai politinei grupei“³⁵⁴, „tiesiog pastebėjo, kad 1944 - 1953 m. Lietuvoje vyko tautos ginkluotas pasipriešinimas – partizaninis karas prieš sovietų okupacinį režimą“.³⁵⁵

Nuteistasis V. V. nesutikdamas su nacionalinių teismų sprendimais, kreipėsi į Europos Žmogaus Teisių Teismą, pateikdamas peticiją, kurioje nurodė, kad jo nuteisimas už genocidą pažeidė Konvencijos 7 straipsnį, būtent todėl, kad nacionalinių teismų platus šio nusikaltimo išaiškinimas neturėjo pagrindo pagal tarptautinę teisę.

³⁴⁹ *Supra* 348.

³⁵⁰ Vasiliaskas v. Lithuania., *supra note* 307, p. 58.

³⁵¹ *Ibid.*

³⁵² „Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. birželio 13 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-38/2014,“ prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/830903?nr=7>

³⁵³ Vasiliaskas v. Lithuania, 2015, *op cit.*, p. 58.

³⁵⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48-222/2015,“ Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/1006666?nr=5>

³⁵⁵ Vasiliaskas v. Lithuania, 2015, *op.cit.*, 58

Europos Žmogaus teisių Konvencijos 7 straipsnis teigia, kad: „niekas negali būti nuteistas už veiksmus ar neveikimą, kurie pagal jų padarymo metu galiojusius valstybės įstatymus arba tarptautinę teisę nebuvo laikomi nusikaltimais“.³⁵⁶

Teismas 9 balsais prieš 8 nusprendė, kad buvo pažeistas EŽTK 7 straipsnis (nėra bausmės be įstatymo).

Teismas pažymėjo, kad „pareiškėjo nuteisimas rėmėsi teisinėmis nuostatomis, kurios 1953 m. negaliojo ir todėl jos buvo pritaikytos atgal. Tai pažeistų Konvencijos 7 straipsnį, nebent būtų nustatyta, kad nuteisimas buvo pagrįstas bylai reikšmingu metu galiojusia tarptautine teise. Teismo manymu, būtent šiuo požiūriu turi būti vertinamas pareiškėjo nuteisimas“.³⁵⁷

Nagrindėdamas skundą „teismas pažymi, kad Sovietų Sąjunga buvo 1945 m. rugpjūčio 8 d. Londono Susitarimo, kuriuo buvo priimtas Tarptautinio karo tribunolo statutas, dalyvė. Pagal Statuto 6 straipsnio (c) punktą naikinimas, trėmimas ir kiti nežmoniški veiksmai, nukreipti prieš civilius gyventojus, įskaitant persekiojimą politiniais pagrindais, buvo apibrėžiami kaip nusikaltimai žmoniškumui. 1946 m. gruodžio 11 d. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja pasmerkė genocido nusikaltimą, priimdama rezoliuciją Nr. 96 (I). 1948 m. Genocido konvencija, patvirtinanti šia rezoliucija pripažintus tarptautinės teisės principus, buvo vienbalsiai Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos patvirtinta 1948 m. gruodžio 9 dieną. Sovietų Sąjunga Genocido konvenciją pasirašė 1949 m. gruodžio 16 dieną. Deponavus dvidešimt ratifikavimo ar prisijungimo dokumentų, Konvencija įsigaliojo 1951 m. sausio 12 dieną. Teismas taip pat pastebi, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas 1951 m. konsultacinėje išvadoje pažymėjo, kad principai, kuriais grindžiama Genocido konvencija, yra civilizuoatų tautų pripažįstami kaip privalomi valstybėms, net ir be sutartinių įsipareigojimų“.³⁵⁸

Todėl teismas konstatavo, kad „1953 m. genocido nusikaltimas buvo aiškiai pripažįstamas nusikaltimu pagal tarptautinę teisę. Jis buvo kodifikuotas 1948 m. Genocido konvencijoje ir net iki tos datos jis buvo pripažintas ir pasmerktas Jungtinių Tautų 1946 metais. Esant tokioms aplinkybėms Teismas nusprendžia, kad genocidą draudžiantys tarptautinės teisės dokumentai buvo pakankamai prieinami pareiškėjui“.³⁵⁹ Pabrėžtina, kad „Sovietų valdžios metais ir iki 1992 m. genocido nusikaltimas nebuvo įtrauktas tarp kriminalinių veikų Lietuvoje taikytoje baudžiamojoje teisėje – nei 1926 m. RTFSR baudžiamajame kodekse (toliau - RTFSR

³⁵⁶ „Europos Žmogaus Teisių Konvencija iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir 14 su Pirmuoju Protokolu ir papildomais protokolais Nr. 4, 6, 7, 12 ir 13“ Prieiga per internetą:

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LIT.pdf

³⁵⁷ Vasiliaskas v. Lithuania., *supra note* 307, p. 54.

³⁵⁸ *Ibid.*

³⁵⁹ *Ibid.*

baudžiamasis kodeksas), kuris Lietuvoje buvo taikomas iki 1961 m., nei 1961 m. LTSR baudžiamajame kodekse (toliau - 1961 m. baudžiamasis kodeksas)“.³⁶⁰

Kaip matome Europos Žmogaus Teisių teismas nuprendė, kad 1948 m. Genocido konvencija pareiškėjui buvo prieinama, kuomet V. V. dalyvavo operacijoje, kuri pasibaigė dviejų partizanų nužudymais.

Kitą aspektą, kurį teismas aptarė nagrinėdamas bylą yra tai, ar pareiškėjas pagal 1953 m. galiojusią tarptautinę teisę galėjo numatyti, kad veika, už kurią jis buvo nuteistas, galėjo būti kvalifikuojama kaip genocidas t.y. kaip už politinės grupės nužudymą. Teismas pažymėjo, kad pareiškėjas negalėjo numatyti, kad jis gali būti nuteistas už genocidą pagal partizanų nužudymo metu galiojusią tarptautinę teisę. Tas faktas, kad kai kurios valstybės į savo nacionalinę teisę nusprendė įtraukti politinės grupės požymį nepakeičia realybės, kad 1948 m. Konvencijos tekste to nebuvo padaryta.³⁶¹

Tačiau atskiroje jungtinėje prieštaraujamoje teisėjų Villiger, Power – Forde, Pinto de Albuquerque ir Kūrio nuomone, pareiškėjo nuteisimas už genocidą buvo pagrįstas reikšmingu laikotarpiu galiojusia tarptautine teise ir todėl buvo numatomas.³⁶² Teisėjai nurodo, kad: „pareiškėjo nuteisimas už jo tyčinį dalyvavimą partizanų naikinime buvo genocidas, padarytas etniniu-nacionaliniu pagrindu ir todėl buvo nusikaltimas, numatytas 1948 m. Konvencijos II straipsnio tekste. Negalime sutikti, kad saugoma grupė (tauta), kuri ginasi prieš jos pačios struktūros sunaikinimą, staigiai mobilizuodama pasipriešinimo judėjimą, šiuo pasipriešinimo veiksmu, transformuojama vien tik į „politinę grupę“, taip pašalindama save iš Genocido konvencijos nuostatų taikymo jos atžvilgiu. Toks Genocido konvencijos ir Konvencijos nuostatų aiškinimas būtų per daug formalus ir nesuderinamas su jų tikslu“.³⁶³

Teismas toliau tęsdamas klausimą, nagrinėjo ar šalia 1948 m. Konvencijos genocido apibrėžimo egzistavo platesnės tarptautinės paprotinės teisės normos, kurios galėtų suteikti pakankamą pagrindą pareiškėjo nuteisimui už genocido nusikaltimą, vykdant žudymus prieš partizanus kaip politinės grupės atstovus.³⁶⁴ Teismas pastebėjo, kad nuomonės šiuo klausimu išsiskiria. Jis priėjo išvados, kad „nėra pakankamai tvirto pagrindo teigti, jog 1953 m. galiojusi tarptautinė paprotinė teisė įtraukė „politines grupes“ tarp patenkančių į genocido apibrėžimą“.³⁶⁵

Kaip matome, Europos Žmogaus Teisių teismas nusprendė, kad V. V. nei pagal tarptautinę teisę, nei pagal paprotinę teisę negalėjo numatyti, kad bus baudžiamas už politinės

³⁶⁰ Vasiliasukas v. Lithuania., *supra note 307*, p. 14.

³⁶¹ *Ibid.*, p. 55.

³⁶² *Ibid.*, 65.

³⁶³ *Ibid.*, 70.

³⁶⁴ *Ibid.*, 55.

³⁶⁵ *Ibid.*, 57.

grupės vykdytą genocidą. Tačiau, kaip pastebime yra tam prieštaraujančių ir nesutinkančių su tokiu EŽTT sprendimo vertinimu.

Teismas taip pat pasisakė, dėl Apeliacinio teismo sprendimo, kuriame buvo bandoma tikslinti partizano priskyrimą tam tikrai grupei, nurodant, kad „sovietinis genocidas buvo vykdomas būtent pagal gyventojų nacionalumo – etniškumo kriterijus“.³⁶⁶ Pagal tai darytina išvada, jog partizanai gali būti priskiriami nacionalinei, etninei bei politinei grupei, kurios yra nurodytos Genocido konvencijoje (išskyrus politinę grupę). Teismas „vertino ar dėl savo reikšmingumo Lietuvos partizanai buvo „dalis“ nacionalinės grupės, tai yra grupės, saugomos pagal Genocido konvencijos II straipsnį“.³⁶⁷ Teismas šiuo klausimu pažymėjo, kad 1953 m. nebuvo nei vieno teismo sprendimo, kuris leistų suprasti, ką reiškia „iš dalies“ formuluotė, nors vėlesnėje teismų praktikoje yra pateikiamas išaiškinimas³⁶⁸. Teismas nurodė, „kad ir kaip būtų, šis formuluotės „iš dalies“ aiškinimas negalėjo būti pareiškėjo numatomas byloje reikšmingu metu“.³⁶⁹

Pateiktose atskirose prieštarujamoje teisėjų Villiger, Power – Forde, Pinto de Albuquerque ir Kūrio nuomone teisėjai išsakė, kad „pareiškėjas galėjo numatyti, kad už atitinkamus veiksmus bus baudžiamas. „Atsižvelgdami į partizanų vaidmens reikšmingumą ir jų simbolinį ir faktinį reikšmingumą lietuvių tautai konkrečiu metu, manome, kad greičiausiai pareiškėjas, vykdydamas SSRS totalitarinę politiką, galėjo numatyti, kad jam gali būti pareikšti kaltinimai ir jis gali būti nuteistas už genocidą dėl jo tikslo sunaikinti reikšmingą lietuvių tautos „dalį“ – pastaroji buvo saugoma grupė pagal 1948 m. Konvenciją. Taigi patvirtiname principą, suformuluotą byloje *Jorgic*, kad nusikaltimo turinio aiškinimas, jei jis yra suderinamas su tokio nusikaltimo esme, „paprastai turi būti laikomas numatomu“.³⁷⁰

„Ypatingas dėmesys atkreipiamas į tai, kad pagal Genocido konvenciją genocidu laikoma veika, kuria siekiama ir iš dalies sunaikinti kokią nors Konvencijos saugomą grupę, atkreipiant dėmesį į kitų tarptautinių teismų ir tribunolų praktiką, pagal kurią sąvoka „iš dalies“ vertinama ne tik pagal kiekybinį kriterijų, bet ir atsižvelgiant į tam tikros grupės reikšmę. Pabrėžiama, kad nors Lietuvos baudžiamieji teismai nevertino klausimo, ar partizanai laikytini pakankamai reikšminga grupe, kurios sunaikinimas turėtų reikšmę visai lietuvių tautai, į šį klausimą teigiamai atsakė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, pripažindamas organizuotą rezistenciją – tautos savigynos forma, o partizanus – politinės ir karinės nacionalinės

³⁶⁶ Vasiliaskas v. Lithuania., *supra note 307*, p.69.

³⁶⁷ *Ibid.*, p. 60-61

³⁶⁸ *Ibid.*

³⁶⁹ *Ibid.*

³⁷⁰ *Ibid.*, p.30.

kovos už laisvę struktūros lyderiais, pažymėdamas, kad turi būti atsižvelgiama į šios grupės reikšmingumą visai atitinkamai nacionalinei grupei (lietuvių tautai)“.³⁷¹

Teismas taip pat teigė, kad „pagal Vienos konvencijos dėl sutarčių teisės 31 straipsnio 1 dalį, sutarties sąvokoms turi būti suteikiama įprasta reikšmė. Šiuo požiūriu vadovaujantis nėra savaimė suprantama, kad įprastos terminų „nacionalinė“ ar „etninė“ reikšmės Genocido konvencijoje gali būti praplečiamos, kad apimtų partizanus. Taigi, Teismas mano, kad vidaus teismų išvada, kad aukos pateko į genocido nusikaltimo apibrėžimą kaip dalis saugomos grupės, buvo išaiškinimas pagal analogiją pareiškėjo nenaudai, dėl ko jo nuteisimas už genocido nusikaltimą negalėjo būti numatomas, partizanų nužudymo metu“.³⁷²

„Teismas taip pat pažymi, kad laiko svariu pareiškėjo argumentą, jog genocido nusikaltimo apibrėžimas Lietuvos teisėje nebuvo pagrįstas to nusikaltimo formuluote, išdėstyta 1948 m. Genocido konvencijoje, bet taip pat buvo palapsniui plečiamas Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu, tokiu būdu toliau sunkinant jo padėtį“.³⁷³

„Teismas negali pritarti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuomonei, kad 1998 m. Baudžiamojo kodekso pakeitimas, kuriuo išplečiamas genocido apibrėžimas apimant „politines grupes“, gali būti pateisinamas remiantis Genocido konvencijos V straipsniu. Nors Genocido konvencijos V straipsnis nedraudžia plėsti genocido apibrėžimo, jis neįteisina retroaktyvaus platesnio genocido apibrėžimo taikymo“.³⁷⁴

Iš to darytina išvada, kad „teismas nebuvo įtikintas, kad Lietuvos teismų pateiktas genocido nusikaltimo išaiškinimas V. Vasiliausko baudžiamojoje byloje buvo suderinamas su 1953 m. galiojusia genocido samprata: nors Lietuvos teismai patikslino kaltinimą tuo požiūriu, kad Lietuvos partizanai priskirtini „lietuvių tautos atstovams“, tai yra nacionalinei grupei, kuriai yra suteikiama Genocido konvencijos apsauga, tačiau nebuvo pateiktas sąvokos „atstovai“ turinio išaiškinimas, nepateiktas ir istorinis ar faktinis pagrindimas, kaip Lietuvos partizanai atstovavo lietuvių tautai. Teismas pažymėjo, kad Lietuvos teisėje įtvirtinta genocido samprata neturėjo pagrindo tarptautinėje teisėje, atsižvelgiant į 1948 m. Genocido konvencijos nuostatas, be to, per Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį ji buvo laipsniškai plečiama“.³⁷⁵

Prieštaraujamoje teisėjo Kūrio nuomone, teismo sprendimo 179 punkto, kuriame teisėjo vertinimu, yra suformuluotas lemiamas argumentas, kuriuo grindžiamas daugumo sprendimas nustatyti Konvencijos pažeidimą. Minėtame punkte Teismo dauguma atkreipia dėmesį į Lietuvos teismų pateikiamą genocido nusikaltimo aiškinimą pareiškėjo byloje, konkrečiai į Lietuvos

³⁷¹ Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/paskelbtas-didziosios-kolegijos-sprendimas-byloje-vasiliauskas-pries-lietuva>

³⁷² Vasiliauskas v. Lithuania., *supra note 307*, p. 183.

³⁷³ *Ibid.*, 184.

³⁷⁴ *Ibid.*

³⁷⁵ Vyriausybės atstovas., *op cit.*

apeliacinio teismo teiginį, kad Lietuvos partizanų priskyrimas politinei grupei buvo netikslus, nes jie taip pat laikytini lietuvių tautos, tai yra nacionalinės grupės atstovais, kartu pažymėdama, kad, daugumos nuomone, Apeliacinis teismas nepaaiškino sąvokos „atstovai“ turinio, nepateikė istorinio ar faktinio pagrindimo, kaip Lietuvos partizanai atstovavo lietuvių tautai, to nepadarė ir Aukščiausiasis teismas.

Teisėjo E. Kūrio manymu, Teismo reikalaujamas istorinis ir faktinis pagrindimas, kaip Lietuvos partizanai atstovavo lietuvių tautai, yra savaime aiškus ir nereikalaujantis jokio papildomo įrodinėjimo. Lietuvoje šie faktai sužinomi mokykliniame amžiuje, tiesa, jie nebūtinai turi būti žinomi Strasbūre, tačiau tai paties Strasbūro problema. Teisėjo vertinimu, šia netvirta ir dirbtine prielaida, kad nacionaliniai teismai pernelyg glaustai vertinę, kaip partizanai atstovavo lietuvių tautai, neįrodė, kad partizanai atstovavo lietuvių tautai, grindžiama visa teisinio argumentavimo grandinė, pagrindžianti Konvencijos pažeidimą³⁷⁶.

Pateiktoje atskiroje teisėjos Ziemele nuomonėje, atkreipiamas dėmesys į keletą papildomų aspektų. „Teisėja kritiškai vertina Teismo atliktą išsamų vertinimą, ar 1948 m. Genocido konvencija apėmė politines grupes, nes tikrasis šios bylos klausimas buvo kitas – ar Lietuvos partizanai laikytini tokia grupe, kurios egzistencija buvo reikšminga visos lietuvių tautos išlikimui. Teisėja apgailestauja, kad Teismas šio klausimo neišnagrinėjo. Atsakius į šį klausimą būtų aišku, ar Lietuvos partizanai laikytini dalimi tokios grupės, kuri būtų saugoma pagal Genocido konvenciją.

Teisėja kritiškai pasisako dėl Teismo pateiktos išvados, kad nacionalinių teismų argumentacija nebuvo pakankama, kad įtikintų Teismą, jog 1953 m. Lietuvos partizanai sudarė ypač reikšmingą nacionalinės grupės dalį. Atkreipdama dėmesį į šiuo požiūriu pateiktus nacionalinių teismų vertinimus (Apeliacinio teismo – kad partizanai priskirtini ne tik politinei, bet ir nacionalinei ir etninei grupėms, LAT, kad į BK 99 str. įtraukus socialines ir politines grupes, neketinta plėsti 1992 m. įstatyme įtvirtintos genocido sampratos), į Vyriausybės pateiktus argumentus, teisėja daro išvadą, kad šioje byloje apribojus analizę vien politine grupe, vertinant ją izoliuotai nuo nacionalinės grupės sampratos, buvo klaidingas požiūris Lietuvos pokario metų įvykių kontekste. Teisėja atkreipė dėmesį, kad užuot apsiribojęs savo vaidmeniu patikrinti, ar nacionalinių teismų pateiktas genocido aiškinimas buvo suderinamas su Konvencija, Teismas interpretavo Lietuvos teisę ir Konstitucinio Teismo išvadas³⁷⁷.

Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartyje „M. M. buvo išteisintas dėl kaltinimo pagal BK 99 straipsnį tuo, kad jis, būdamas Lietuvos Respubliką okupavusios SSRS represinės struktūros <...> įgaliotinis, jaunesnysis leitenantas ir žinodamas bei suvokdamas šios represinės

³⁷⁶ Vyriausybės atstovas., supra note 371.

³⁷⁷ *Ibid.*

struktūros vieną esminių tikslų – fiziškai sunaikinti organizuoto ginkluoto Lietuvos nacionalinio pasipriešinimo okupaciniam sovietų režimui judėjimo narius – Lietuvos partizanus, jų ryšininkus ir rėmėjus, t. y. asmenis, priklausiusius atskirai politinei grupei <...> turėdami <...> sankcionuotą sprendimą kratai daryti, turint tikslą surasti pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai dalyvį – Lietuvos partizaną A. K., dalyvavo <...> operacijoje, kurios metu nustatius ir radus nukentėjusiojo Lietuvos partizano A. K. bunkerio buvimo vietą po A. ir O. P. gyvenamajame name esančia krosnimi, šį gyvenamąjį namą apsupus ginkluotiems operacijos dalyviams <...> ir apšaudant, šio aktyvaus ginkluoto puolimo metu, žinodamas ir suprasdamas, kad Lietuvos partizanas A. K. bus nužudytas arba paimtas į nelaisvę, po to kankinamas ir teisiamas kaip „tėvynės išdavikas“, <...> dalyvavo fiziškai sunaikinant Lietuvos partizaną A. K.“³⁷⁸

Teismas M. M. išteisino remdamiesi tuo, kad: „nėra pagrindo teigti, kad M. M., atlikdamas minėtus veiksmus, suvokė, jog dalyvauja sulaikant būtent A. K. kaip partizaną. Kartu nėra pagrindo teigti, kad tokie M. M. veiksmai gali būti vertinami kaip padaryti, turint specialų tikslą, t.y. siekiant fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių politinei grupei (partizanams). Juolab iš bylos medžiagos matyti, kad M. M. nebuvo tas asmuo, kuris organizavo ar vadovavo A. K. sulaikymo operacijai. Taigi darytina išvada, kad M. M. veiksmuose nėra būtinųjų subjektyviųjų genocido, numatyto BK 99 straipsnyje, požymių – tiesioginės tyčios ir specialaus tikslo. <...> M. M. žinojimas, kad jis dalyvauja būtent partizano A. K., priklausiusio reikšmingai nacionalinei–etninei–politinei grupei sulaikymo operacijoje, grindžiamas tuo, jog M. M. <...> baigė perkvalifikavimo kursus, iki tol daugiau kaip dvejus metus dirbo operatyvinį darbą. Be to, pasak kasatorės, dėl savo kasdienių darbo funkcijų jis negalėjo nežinoti apie partizaną, pats tiesiogiai dalyvavo partizano sulaikymo operacijoje, nebuvo atsitiktinis žmogus, buvo ginkluotas, surašė žuvusiojo kūno atpažinimo protokolą. Tačiau šios aplinkybės savaime nereiškia, kad M. M. suvokė, jog dalyvauja sulaikant partizaną, ir taip siekė fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių politinei grupei (partizanams). Apskritai pažymėtina, kad asmens kaltinimas padarius nusikalstamą veiką negali būti grindžiamas prielaidomis“³⁷⁹

„Kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija pažymi, kad nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje teismai, vadovaudamiesi išdėstytomis Konstitucinio Teismo nutarimo nuostatomis, įvertinę tiek M. M. pareikštą kaltinamajame akte esantį, tiek prokuroro pirmosios instancijos teismui pateiktu prašymu pakeisto kaltinimo apimtį, pagrįstai nusprendė, kad šioje byloje nagrinėjamo įvykio metu, t. y. 1965 m., nebuvo įstatymo, numatančio atsakomybę už veiką, kurios padarymu kaltinamas M. M. (dalyvavimas fiziškai sunaikinant atskiros politinės

³⁷⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-5-895/2016,“ prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=1220788&nr=1>

³⁷⁹ *Ibid.*

grupės – pasipriešinimo sovietų okupacijai – narį Lietuvos partizaną A. K.), o baudžiamojo įstatymo grįžtamosios galios išimtis (BK 3 straipsnio 3 dalis) tokiai veikai netaikoma. Taigi ir šiuo aspektu M. M. baudžiamoji atsakomybė pagal pareikštą kaltinimą negalima“.³⁸⁰

Taigi iš teismo pateiktų argumentų, kuriais buvo remtasi išteisinant M. M. dėl genocido nusikaltimo padarymo, matome, kad teismas nustatė jog M. M. neturėjo specialaus tikslo sunaikinti partizano, priklausančio politinei grupei. Taip pat pabrėžė, kad nebuvo įstatymo, numatančio atsakomybę už veiką, kurios padarymu kaltinamas M. M. dėl A. K. nužudymo.

Vienoje iš paskutiniųjų Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutarčių dėl genocido nusikaltimo „S. D. nuteistas už tai, kad sovietinės okupacijos metu būdamas Lietuvos Respubliką okupavusios SSRS represinės struktūros pareigūnas – LSSR VSK (KGB) 4-osios valdybos 3-iojo skyriaus 1-ojo poskyrio vyresnysis operatyvinis įgaliotinis, žinodamas ir suvokdamas šios represinės struktūros vieną iš esminių tikslų – fiziškai sunaikinti organizuoto lietuvių nacionalinio pasipriešinimo okupaciniam sovietų režimui judėjimo narius – Lietuvos partizanus, jų ryšininkus ir rėmėjus, vykdydamas <...> 1956 m. spalio 11 d. sulaikymo operacijos plane nurodytas užduotis, veikdamas kartu su sulaikymo grupių nariais: <...> laikotarpiu nuo 1956 m. spalio 11 d. <...> dalyvavo slaptoje operacijoje sulaikant lietuvių ginkluoto pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai judėjimo struktūros – Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos – pirmininką ir Gynybos pajėgų vadą, partizanų pulkininką A. R., slapyvardžiu „Vanagas“, bei šio žmoną – partizanę B. M., slapyvardžiu „Vanda“, <...>. Taip S. D. padėjo sovietų okupacinės valdžios atstovams prieš A. R. ir B. M. įvykdyti genocido veiksmus“.³⁸¹ Teismas visų pirma byloje vertino ar genocido nusikaltimas S. D. veikos padarymo metu, buvo pripažįstamas nusikaltimu pagal tarptautinę teisę. Teismas pasisakė, kad buvo priimtas Niurnbergo tarptautinio karinio tribunolo statutas, atsižvelgus į susitarimą „Dėl Europos ašies šalių pagrindinių karo nusikaltėlių persekiojimo ir nubaudo“, kurios dalyvė yra SSRS. Taip pat buvo priimta 1946 m. gruodžio 11 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 96 ir 1948 m. gruodžio 9 d. Genocido konvencija, kurią SSRS pasirašė 1949 m. gruodžio 16 d., o ratifikavo 1954 metais. Todėl teismas daro išvadą, kad S. D. veikos padarymo metu, genocidas buvo pripažįstamas nusikaltimu pagal tarptautinę teisę.³⁸² Kitas aspektas, kuris buvo aptariamasis byloje ar S. D. galėjo numatyti, kad bus baudžiamas už genocido nusikaltimą. Teismas rėmėsi, tuo, kad S. D. „nusikaltimo padarymo metu jau turėjo kelerių metų patirtį LSSR MGB-KGB struktūrose. Teismai šioje byloje konstatavo, kad S. D. buvo žinoma apie LSSR MGB-KGB represinio pobūdžio veiksmus prieš Lietuvos partizanus, taip pat žinomas minėtos represinės institucijos

³⁸⁰ *Supra note 378.*

³⁸¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-18-648/2016,“ prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/1247451?nr=1>

³⁸² *Ibid.*

vienas iš tikslų – fiziškai sunaikinti nacionalinio ginkluoto pasipriešinimo dalyvius – Lietuvos partizanus. Taigi S. D., dirbdamas LSSR saugumo struktūrose, iš esmės padėjo įgyvendinti okupacinės valdžios vykdomą politiką prieš Lietuvos gyventojus. Nurodytos aplinkybės leidžia konstatuoti, kad genocidą (taip pat bendrininkavimą vykdamas genocidą) draudžiantys ir baudžiamąją atsakomybę už tai numatantys tarptautinės teisės aktai S. D. 1956 m. buvo žinomi, o Lietuvos partizanų, kaip reikšmingos dalies lietuvių tautos – saugomos nacionalinės, etninės grupės, naikinimo kvalifikavimas kaip genocido jam turėjo būti pakankamai numatomas³⁸³.

„Minėta, kad nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje S. D. nuteistas už tai, kad padėjo sovietinės okupacinės valdžios atstovams prieš A. R. ir B. M. kaip „atskiros nacionalinės-etninės-politinės grupės – ginkluoto pasipriešinimo sovietų okupacijai – narius“, vykdyti genocido veiksmus. Apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, jog Lietuvos partizanai – ginkluoto pasipriešinimo okupacinei valdžiai (rezistencijos) dalyviai – priskiriami „atskirai nacionalinei-etninei-politinei grupei“, o prieš A. R. ir B. M. nukreiptus neteisėtus okupacinės valdžios jėgos struktūrų veiksmus vertino kaip nukreiptus prieš reikšmingą „nacionalinės-etninės-politinės grupės dalį“. <...> Tuo tarpu pagal įstatymą konstatavimas bent vieno naikinamos nacionalinės ar etninės, ar politinės grupės (jos dalies) požymio yra pakankamas pagrindas (esant ir kitiems genocido sudėties požymiams) taikyti BK 99 straipsnį³⁸⁴. Teismas pažymėjo, kad „politinė grupė nors ir nėra įtraukta į Konvencijos prieš genocidą saugomų grupių sąrašą, tačiau tai nepaneigia S. D. baudžiamosios atsakomybės taikymo už genocidą pagrįstumo. Genocidu pripažįstami nusikalstami veiksmai, kurie nukreipti naikinti žmones, priklausančius bet kuriai pagal Konvenciją prieš genocidą saugomai grupei. Teismai byloje konstatavo, kad A. R. ir B. M. kaip pasipriešinimo sovietų okupacijai dalyviai, priklausę politinei grupei, kartu buvo saugomų pagal Konvenciją prieš genocidą žmonių grupių – nacionalinės ir etninės – nariai, todėl, nustačius genocidą prieš bet kurią iš šių grupių, yra pagrindas taikyti baudžiamąją atsakomybę. Pažymėtina, kad teismų nustatyta faktinė aplinkybė – A. R. ir B. M. priklausymas politinei grupei – Lietuvos partizanams – yra svarbi atskleidžiant nusikalstamos veikos esmę ir istoriškai neatsiejama nuo nacionalinės, etninės grupės požymio vertinimo“³⁸⁵. „Teismas byloje nustatė, kad A. R. ir B. M. buvo aktyvūs ginkluoto pasipriešinimo sovietinei okupacijai (rezistencijos) dalyviai, o A. R. dar buvo ir vienas iš šio pasipriešinimo vadovų. Lietuvos partizanai – atskira politinė grupė – buvo reikšminga visos nacionalinės grupės (lietuvių tautos), apibrėžtos etniniais požymiais, išlikimui“³⁸⁶. „Ši nacionalinės, etninės grupės dalis turėjo esminės įtakos lietuvių tautos išlikimui, buvo labai svarbi siekiant apsaugoti ir ginti lietuvių

³⁸³ *Supra note.*, 381.

³⁸⁴ *Ibid.*

³⁸⁵ *Ibid.*

³⁸⁶ *Ibid.*

tautinį identitetą, kultūrą bei nacionalinę savimonę. Tai atitinka pirmiau nurodytus saugomos grupės dalies pagal Konvencijos prieš genocidą II straipsnį požymius ir šios grupės asmenų naikinimas tiek pagal tarptautinę teisę, tiek pagal BK vertintini kaip genocidas“.³⁸⁷ Teismas nustatė, kad „S. D. suvokė LSSR MGB-KGB, kaip represinės struktūros, vieną iš esminių veiklos tikslų – fiziškai sunaikinti organizuoto lietuvių nacionalinio pasipriešinimo okupaciniam sovietų režimui judėjimo narius – Lietuvos partizanus, <...> kaip nacionalinės, etninės grupės dalį, tiems tikslams pritarė bei dalyvavo juos įgyvendinant - slaptoje operacijoje, kurios metu buvo sulaikyti Lietuvos partizanai A. R. ir B. M., žinodamas ir suvokdamas apie po sulaikymo jiems gresiančius kankinimus, nužudymą ar deportaciją. Taigi S. D. dalyvavimas sulaikymo operacijoje yra neatsiejamos nuo LSSR VSK (KGB) tikslo sunaikinti Lietuvos partizanus kaip nacionalinės, etninės grupės dalį“.³⁸⁸

Taigi iš teismo pateiktų argumentų, kuriais buvo remtasi dėl S. D. genocido nusikaltimo padarymo, matome, kad teismas nustatė visus objektyviusius ir subjektyviusius požymius sprendžiant dėl genocido nusikaltimo sudėties buvimo. Teismas remdamasis pateiktais įrodymais S. D. pripažino kaltu dėl genocido nusikaltimo padarymo, tačiau remiantis BK 54 str. 3 d. laisvės atėmimo bausmės dydį sumažino.

Apibendrinant darytina išvada, kad partizanų statuso nustatymo klausimas tapo aiškesnis tik po Antrojo pasaulinio karo. Statusui stabilumo suteikė 1949 m. Ženevos III Konvencija dėl elgesio su karo belaisviais. Ši Konvencija priskyrė partizaną prie kombatanto kategorijos, jeigu atitinka Konvencijoje paminėtus keturis kriterijus. Išnagrinėjus darbe 1949 m. Ženevos III Konvencijos keliamus reikalavimus, galima teigti, jog Lietuvos partizanai atitinka šiuos reikalavimus. Taip pat iš teismų praktikos darytina išvada, jog prieš partizanus agentai smogikai taikė apgaule, kuri yra pripažįstama neteisėtu kariavimo būdu.

Vertinant Lietuvos teismų priimtus sprendimus dėl genocido nusikaltimo padarymo ir baudimo už jį yra labai svarbus Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas. Šis sprendimas yra priešingas Lietuvos nacionalinės teisės teismų praktikoje priimtiems sprendimams dėl prieš partizanus vykdyto genocido nusikaltimo nuteisimo. Šis sprendimas leido suprasti, kad dėl genocido nusikaltimo baudžiamosios atsakomybės, jei pagal tuo metu galiojusią nacionalinę teisę tokia atsakomybė nebuvo numatyta, negalima bausti už tokį nusikaltimą. Teismas savo priimtame sprendime pripažino, kad nei tarptautinėje teisėje, nei paprotinės teisės normose nėra išplėstas genocido nusikaltimo grupių sąrašas, todėl negalima kaltinti asmens už partizanų naikinimą, kurie yra priskiriami politinei grupei. Paskutinėje Lietuvos teismų praktikoje priimtoje nutartyje, teismas nutarė, kad genocido nusikaltimas pagal tarptautinę teisę yra pripažįstamas. Jis

³⁸⁷ *Supra note 381.*

³⁸⁸ *Ibid.*

taip pat nustatė, kad S. D. galėjo numatyti, kad gali būti baudžiamas dėl genocido nusikaltimo vykdyto prieš nacionalines – etnines grupes, kurios apibūdina partizanus. Kaip pažymėta EŽTT byloje Vasiliauskas prieš Lietuvą sprendime, Lietuvos nacionaliniai teismai nepagrindė išvados, kad Lietuvos partizanai sudarė reikšmingą nacionalinės grupės dalį. Tačiau paskutinė Lietuvos teismo nutartis pagrindžia, kad partizanai sudaro reikšmingą nacionalinės grupės dalį, kuri yra saugoma Konvencijos prieš genocidą II straipsnyje. Todėl remiantis tuo, kad partizanai yra atskira politinė grupė, kuri yra reikšminga visos nacionalinės grupės (lietuvių tautos), apibrėžtos etniniais požymiais, išlikimui, galime taikyti BK 99 straipsnį.

IŠVADOS

1. Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose, genocido nusikaltimo norma įtvirtinta pakankamai neseniai. Genocido norma Lietuvos Respublikos įstatymuose buvo keletą kartų keičiama ir galiausiai išplėsta. Išplėstos normos įtvirtinimas neatitiko Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ nuostatų.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas pripažino, kad LR BK 99 straipsnyje išplėsta genocido nusikaltimo norma neprieštarauja LR Konstitucijai. Taip pat Konstitucijai neprieštarauja 95 straipsnio 8 dalies (2011 m. kovo 22 d. redakcija; Žin., 2011, Nr. 38-1805) 1 punktas. Tačiau pažymėjo, kad išplėstas genocido grupių normų taikymas atgal, visgi prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 4 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas suteikė galimybę taikyti principo nullum crimen, nulla poena sine lege išimtį, genocidu laikomiems tyčiniams veiksams, kuriais siekiama sunaikinti reikšmingą nacionalinės, etninės, rasinės ar religinės grupės dalį, turinčią įtakos visos atitinkamos saugomos grupės, kurią sudaro tam tikros socialinės ar politinės grupės, išlikimui.
4. 1948 m. JT Konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ laikytina svarbiausiu tarptautiniu teisės aktu. Konvencijoje apibrėžta genocido sąvoka, įsitvirtino tarptautinėje teisėje ir buvo perkelta į kitus tarptautinės baudžiamosios teisės šaltinius.
5. Subjektyvusis genocido nusikaltimo požymis yra tikslas, kuris tarptautinėje teisėje yra įvardijamas kaip dolus specialus. Nenustačius dolus specialus požymio, asmens kaltinti dėl genocido nusikaltimo įvykdymo negalima.
6. Norint atsakyti į klausimą kokią grupės dalį reikia siekti sunaikinti, kad veika būtų pripažinta genocidu, vienareikšmiško atsakymo nėra. Iš teismų praktikos darytina išvada, kad siekis sunaikinti grupę turi sudaryti ženklų ir svarbų skaičių. Tačiau nėra pateiktas tikslus šių žodžių išaiškinimas. Manytina, kad kiekvienu atveju reikia atsižvelgti į visas byloje susiklosčiusias aplinkybes, kad galėtumėme daryti išvadą apie pakankamos dalies buvimo ar nebuvimo svarbą visos grupės atžvilgiu.
7. Siekiant atsakyti į klausimą ar visi asmenys dalyvaujantys genocido nusikaltimo atlikime turi turėti tikslą sunaikinti tam tikrą grupę teigiama, kad atsakingi už genocidą bus ir tie asmenys, kurie nebūtinai patys asmeniškai turėjo genocidinį ketinimą, tačiau žinodami apie galutinį tikslą prie jo prisidėjo.
8. Išanalizavus Lietuvos teismų praktiką, matome, kad teismai partizanus priskyrė praplėstai grupei t.y., dėl genocido nusikaltimo prieš politinę asmenų grupę. Tačiau po

Konstitucinio teismo nutarimo dėl genocido nusikaltimo, įvyko pasikeitimai ir sovietų smogikai kaltinti nebe politinės (partizanų) asmenų grupės naikinimu, o nacionalinės-etninės-politinės grupės žudymais. Toks Konstitucinio teismo sprendimas leido taikyti baudžiamąjį įstatymą atgal ir bausti kaltuosius už partizanų naikinimą.

9. Lietuvos Respublikos valstybės įstatymai, politines ir socialines grupes įtraukė į nacionalinę teisę, atsižvelgiant į konkretų tarptautinį teisinį, istorinį ir politinį kontekstą t.y. Lietuvos Respublikoje okupacinių totalitarinių režimų padarytus tarptautinius nusikaltimus.
10. Yra pripažįstama, kad valstybės valdžios institucijos turi diskreciją aiškinti genocido apibrėžimą plačiau už numatytąjį 1948 m. Genocido konvencijoje. Tačiau nacionalinės valstybės vidaus teismams neleidžiama nuteisti asmenis pagal platesnį apibrėžimą retrospektyviai.
11. Darytina išvada, kad jeigu pagal tuo metu galiojusią nacionalinę teisę tokia atsakomybė nebuvo numatyta, negalima bausti už genocido nusikaltimą, išplėtos grupės atžvilgiu. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimu, negalima kaltinti asmens už partizanų naikinimą, kurie yra priskiriami genocido nusikaltimo politinei grupei.
12. Pagal naujausią Lietuvos teismų praktiką partizanai sudaro reikšmingą nacionalinės grupės dalį, kuri yra saugoma Konvencijos prieš genocidą II straipsnyje

LITERATŪRA

Įstatymai ir kiti teisės aktai :

1. “1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais.“ *Valstybės žinios* 63-1907 (2000).
2. “1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas).“ *Valstybės žinios* 63-1909 (2000).
3. “Baudžiamojo kodekso 95 straipsnio pakeitimo bei papildymo, Kodekso papildymo 170 (2) straipsniu ir Kodekso priedo papildymo įstatymas.“ *Valstybės žinios* 75-3792 (2010).
4. “Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą.“ *Valstybės žinios* 13, 342 (1992).
5. “Europos Žmogaus Teisių Konvencija pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.“ *Valstybės žinios*, 40, 987 (1995).
6. “Konvencija prieš kankinimą ir kitoki žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą.“ *Valstybės žinios* 80, 3141 (2006).
7. “Lietuvos Respublikos asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymas.“ *Valstybės žinios* 1-0, (1990).
8. “Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3, 7, 95, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 109, 111 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 104 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir kodekso papildymo 1131 straipsniu įstatymas.“ *Valstybės žinios* 38-1805 (2011).
9. “Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso papildymo 62⁽¹⁾, 71 straipsniais 8⁽¹⁾, 24, 25, 26, 35, 49, 54⁽¹⁾, 89 pakeitimų ir papildymo įstatymas.“ *Valstybės žinios* 42 ,1140 (1998).
10. “Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas.“ *Valstybės žinios* 89, 2741 (2000).
11. “Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos.“ *Valstybės žinios* 11-241, (1999).
12. “Lietuvos Respublikos Konstitucija.“ *Valstybės žinios* 33-1014 (1992).
13. “Pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymas.“ *Valstybės žinios* 12-230 (1997).
14. “Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutas.“ *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 49-2165.
15. 1948 m. JT Konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį.“ *Valstybės žinios* 2002, Nr. 23-855.
16. 1968 m. lapkričio 26 d. Konvencija „Dėl senaties termino netaikymo už karinius nusikaltimus ir nusikaltimus žmonijai.“ *Valstybės žinios* 2002, Nr. 23–856.
17. Jungtinių Tautų Chartija. *Valstybės žinios* 2002, Nr. 15-557.
18. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios* 2000, Nr. 89-2741.

19. Vaiko teisių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios* 1995, Nr. 60-1501.

Specialioji literatūra :

1. “20 klausimų ir atsakymų apie Holokaustą.“ Bernardinai.lt, rugsėjo 23, 2013.
<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-09-23-20-klausimu-ir-atsakymu-apie-holokausta/69274>
2. “Annan welcomes extension of African Union mission in Darfur,“ UN News Centre žiūrėta 2016 02 22
http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=19948&Cr=sudan&Cr1#.VsY4L_mLTIU
3. “Commentary Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War,“ Geneva, 1994), 61. https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/GC_1949-III.pdf
4. “Pranešimas dėl politinės ir žmogaus teisių padėties sudane ir darfūre“ [interaktyvus]. žiūrėta 2016 -03 - 01
http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/696/696365/6963651t.pdf
5. “*Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the Secretary General addressed to the President of the Security Council.*“ žiūrėta 2016 03 01,
<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Darfur%20S200560.pdf>
6. “*Revised and updated report on the question of the prevention and punishment of the crime of Genocide prepared by Mr. B. Whitaker,*“ United Nations Economic and social Council, 1985. <http://www.armenews.com/IMG/whitaker.pdf>
7. “Šiuolaikinis fašizmo veidas (XIV).“ Bernardinai.lt, birželio 22, 2009,
<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-06-22-dainius-zalimas-siuolaikinis-fasizmo-veidas-xiv/3066>
8. “The Editors of Encyclopædia Britannica“ <http://www.britannica.com/topic/ethnic-group>
9. “Varšuvos sukilimas.“ Verslo žinios, rugsėjo 28, 2007.
<http://vz.lt/article/20070928/Article/309289975>
10. Abramavičius, Armanas, et al., *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 2000.
11. Adomaitytė, Aurelija. “*Ar asmeniui, okupacijos metu vykdžiusiam nusikaltimus žmoniškumui, gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, jeigu pagal tuo metu galiojusią nacionalinę teisę tokia atsakomybė nebuvo numtyta?*.“ Teisės apžvalga No. 1 (8), (2012):28.

12. Aydin, Devrim. "The interpretation of Genocidal intent under the Genocide Convention and the Jurisprudence of Internationals," *Journal of Criminal Law* (2014): 17.
13. Akehurst, Michael, ir Malanczuk, Peter. *Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2000.
14. Aldona Bendorienė, et al. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera 2001.
15. Andrius, Tekorius. "Lietuvos laisvės kovotojų (1944-1953m.) statusas pagal tarptautinę teisę" Magistro darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2007. http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20080128_103308-95141/DS.005.0.02.ETD
16. Anušauskas Arvydas. "Komunizmo nusikaltimai Lietuvoje (istorinė statistinė apžvalga)." Iš *Antikomunistinis kongresas ir Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ 81*. Vilnius: Ramona, 2002.
17. Bassiouni, Mahmoud Cherif. *Crimes against humanity in International Criminal law*. (Dordrecht/Boston//London: Martinus Nijhoff, 1992.
18. Baudžiamoji teisė. *Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
19. Bikelis, Skirmantas. *Senaties institutas baudiamojoje justicijoje*. Vilnius: Teisės institutas, 2012.
20. Bubnys Arūnas., "Lietuvių saugumo policija ir holokaustas (1941-1944)." LGGRTC 2003 <http://genocid.lt/Leidyba/13/bubnys.htm>
21. Bubnys, Arūnas. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944)*. Vilnius: LGGRTC 1998.
22. Drakšas Romualdas ir Valutytė Regina. „Kankinimo samprata tarptautinėje teisėje.“ *Teisė* 71 (2009): 11 – 13.
23. Eidintas, Alfonsas. *Lietuvos žydų žudynių byla: dokumentų ir straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vaga, 2001.
24. Gailius B. *Partizanai tada ir šiandien*. Vilnius, 2006.
25. Gailius, Bernardas. "1944-1953 m. Partizanų karas šiuolaikinėje Lietuvos istorinėje, politinėje ir teisinėje kultūroje" Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2009. http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090707_154709-77671/DS.005.0.02.ETD
26. Gaškaitė, Nijolė, Dalia, Kuodytė, Kašėta, Algis, Ulevičius, Bonifacas. *Lietuvos partizanai 1944-1953 m.* (Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996), http://www.partizanai.org/failai/html/lietuvos_partizanai.htm
27. Gaškaitė, Nijolė. *Pasipriešinimo istorija 1944-1953 metai*. Aidai, 1997. <http://www.lks.lt/knygos/Pasipriesinimo%20istorija.pdf>

28. Gaškaitė-Žemaitienė Nijolė. “Pasipriešinimo dalyvių ir kitaminčių persekiojimas Lietuvoje 1944-1990 m.“ *Iš Antikomunistinis kongresas ir Tarptautinio Vilniaus visuomeninio tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“* 190. Vilnius: Ramona, 2002.
29. Gaškaitė-Žemaitienė, Nijolė. “Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio strategija.“ Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras 2004.
<http://genocid.lt/Leidyba/5/Nijole.htm>
30. Henckaerts, Jean-Marie ir Doswald-Beck, Louise. *Customary international humanitarian law* (International Committee of the Red Cross. Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 32 <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf>
31. Henckaerts, Marie, Jean. “*Paprotinės tarptautinės humanitarinės teisės studija: indėlis į teisės viršenybės supratimą ir laikymąsi ginkluoto konflikto metu,*“ 1.
https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/lit-irrc_857_henckaerts.pdf
32. Horvitz Alan Leslie and Christopher Catherwood, “*Encyclopedia of war crimes and genocide*“ New York: Facts on File, 2006, 119. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-02-15].
Prieiga per internetą:
http://www.politicalavenue.com/freepoliticalbooks/Encyclopedia_Of_War_Crimes_And_%20Genocide-POLITICAL-AVENUE-DOT-COM.pdf
[http://teisesapzvalga.vdu.lt/2012/2\(9\)/2\(9\)/4/](http://teisesapzvalga.vdu.lt/2012/2(9)/2(9)/4/)
<http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-1.htm>
<http://www.teise.org/data/Senaties-institutas-baudziamojoje-justicijoje.pdf>
33. Ignatavičius, Izidorius. *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998*. Vilnius: Vaga, 1999.
34. John Daniszewski “*Lithuanian, 93, Convicted of War Crimes but Spared Jail,*“ Los Angeles Times, vasario 15, 2001, <http://articles.latimes.com/2001/feb/15/news/mn-25846>
35. Jolita Šukytė, “*Neatsargios kaltės numatymo nusikalstamų veikų sudėtyse probleemos,*“ Socialinių mokslų studijos 5, 2 (2013): 2.
https://www.mruni.eu/upload/iblock/a81/016_Sukyte.pdf
36. Kuodytė, Dalia, Peikstenis, Eugenijus, Vaičenonis, Jonas, Žygelis, Dalius. *Už laisvę ir Tėvynę Valstybės žinios,* 2004.
http://www.partizanai.org/failai/html/uz_laisve_ir_tevyne.html
37. Lemkin’s, Raphael. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress*. 2015.

38. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras Prieiga per internetą: <http://genocid.lt/muziejus/lt/754/a/>
39. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. *Specialioji dalis*. Vilnius: Registrų centras, 2009.
40. Martin Forrest Francisco ir J. Schnably Stephen, *International human rights and humanitarian law– treaties, cases and analysis*. Cambridge University Press, 2006.
41. Mišančiukova, Tatjana. “Genocido teisinė samprata Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse ir tarptautiniuose teisės aktuose“ Magistro darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2014. http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2014~D_20140603_133545-88582/DS.005.0.01.ETD
42. Nikartas, Simonas. *Teisė nebūti kankinamam ir nepatirti žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamam: probleminiai kalnimo sąlygų užtikrinimo aspektai*. Vilnius Lietuvos Teisės institutas 2013. http://www.teise.org/data/Teise_nebuti_kankinamam_ir_nepatirti_zeminancio_elgesio.pdf
43. Philip T. Reeker, “Lithuania court conviction of Kazys Gimzauskas for genocide,” U.S. Department of State, vasario 16, 2001, <http://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2001/605.htm>
44. Piesliakas, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: UAB "Justitia" 2009.
45. Pocius, Mindaugas. “MVD-MGB specialiosios grupės Lietuvoje (1945-1959),“ Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, (2004). http://genocid.lt/Leidyba/1/mindaugas_pocius_mvd.htm
46. Prapiestis, Jonas. “Ar Respublikos baudžiamoji teisė bus tarptautinio lygio?.” *Socialistinė teisė* (Lietuvos TSR teisingumo ministerijos biuletenis), 2-4 (1989): 3.
47. Prunskus, Valdas. *Sociologija: teorija ir praktika*. Vilnius: 2003.
48. R. J. Murray Alexander. “Does International Criminal Law Still Require a ‘Crime of Crimes’? A Comparative Review of of Genocide and Crimes against Humanity.” *Goettingen Journal of International Law* 3, 2 (2011): 598. http://www.gojil.eu/issues/32/32_article_murray.pdf
49. Ramanauskaitė-Skokauskienė Auksutė. *Laisvės deklracija ir jos signatarai*. Naujas Lankas, 2009. <http://www3.lrs.lt/docs2/MQETLWJH.PDF>
50. Scabas, William Anthony. *Genocide in international law: the crime of crimes. Second edition*. New York: Cambridge University Press, 2009.

51. Sinkevičius, Vytautas. *“Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos.”* Jurisprudencija: mokslo darbai 67,59 (2005):13
52. Starkauskas, Juozas. *“Ginkluotas sovietinis partinis aktyvas ir kiti sukarinti dariniai,”* Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2004.
<http://genocid.lt/Leidyba/5/juozas1.htm>
53. Statistikos ataskaitos [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-01] Prieiga per internetą:
<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>
54. Stéphane Courtois at al., *Juodoji komunizmo knyga: nusikaltimai, teroras, represijos.*“ Vilnius: Vaga, 2000.
55. Šiušaitė Agnė, Urbanavičius Jonas, Landsbergis Vytautas. *Pamirštas SSRS karo nusikaltimas Rainiai 1941 06 24-25.* Vilnius, 2006.
<http://www.partizanai.org/failai/html/rainiai-1941-06-24-25.htm>
56. Šličytė, Zita. *“Komunistinis genocidas okupuotoje Lietuvoje.”* Iš *Antikomunistinis kongresas ir tribunolo procesas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“* 122.Vilnius: Ramona, 2002
57. Totten, Samuel, ir Paul R. Bartrop. *Dictionary of genocide.* Westport: Greenwood press, 2008.
58. Vadapalas, Vilenas. *Tarptautinė teisė.* Vilnius: Eugrimas, 2006.
59. Vaitkevičiūtė, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas.* Vilnius: Žodynas, 2000.
60. Vaitkevičiūtė, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas.* Vilnius: Žodynas, 2001.
61. Valentukevičius, Rimvydas. *„Nusikaltimų žmoniškumui tyrimo Lietuvoje problemos.“* Pranešimas tarptautinėje konferencijoje: nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų tyrimo problemos, Vilnius, 1998 lapkričio 5-6 d.
62. Vernon, Richard. *“What is Crime Against Humanity?”*, Journal of Political Philosophy 10, 3, (2002): 237, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9760.00151/abstract>
63. Vikipedija [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-15] Prieiga per internetą:
https://lt.wikipedia.org/wiki/Omar_al-Bashir
64. Vikipedija [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-15] Prieiga per internetą:
https://lt.wikipedia.org/wiki/Darf%C5%ABro_kriz%C4%97
65. Vikipedija [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-15] Prieiga per internetą
https://lt.wikipedia.org/wiki/Romos_Statutas
66. Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-ezt.lt/naujienos/paskelbtas-didziosios-kolegijos-sprendimas-byloje-vasiliauskas-pries-lietuva>

67. Vytautas, Zabiela, ir Vytautas Raudeliūnas. *Vilniaus tribunolo nuosprendis*. Vilnius, 2000.
68. William Anthony Schabas, *Genocide in international law: the crime of crimes. Second edition* (New York: Cambridge University Press, 2009).
69. Zabiela, Vytautas. *Rinktinės advokatų kalbos teisme*. Vilnius: Justitia, 1998.
70. Zenonas Norkus, “*Andropovo klausimu. Komunizmas kaip lyginamosios istorinės sociologinės analizės problema (I)*,” *Politikos socialogija*, 19 (2007): 7. [interaktyvus].
žiūrėta 2016 02 15.
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:aKP8l9hDhysJ:www.ku.lt/wp-content/uploads/2013/04/2007_nr_01_05-32.pdf+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt
71. Žalimas, Dainius. “*1940 metų SSRS veiksmy prieš Lietuvos Respubliką teisinė kvalifikacija: agresija, okupacija ar aneksija?*” *Bernardinai.lt*, birželio 16, 2010.
<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-06-16-dainius-zalimas-1940-metu-ssrs-veiksmu-pries-lietuvos-respublika-teisine-kvalifikacija-agresija-okupacija-ar-aneksija/46412>
72. Žalimas, Dainius. „*Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių aneksijos nepripažinimas ir jo teisinės pasekmės*,“ *Bernardinai.lt*, vasario 16, 2011,
<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-02-16-dainius-zalimas-lietuvos-ir-kitu-baltijos-valstybiu-aneksijos-nepripazinimas-ir-jo-teisines-pasekmes/58046>
73. Žilinskas Justinas. “*Lietuvos laisvės kovotojų statuso pagal tarptautinę teisę klausimai ir MGB agentų smogikų bylos*,“ Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, <http://genocid.lt/Leidyba/16/zilinska.htm>
74. Žilinskas, Justinas. “*Genocidas – sąvokos traktuotė Lietuvoje ir užsienyje*,“ Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras (2004).
<http://genocid.lt/Leidyba/10/justinas.htm>
75. Žilinskas, Justinas. “*Hagos taikos konferencijos ir jų įtaka tarptautinei sausumos karo teisei*,“ *Teisės problemos* 1, 63 (2009): 37.
76. Žilinskas, Justinas. „*Nusikaltimai žmoniškumui naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse*“ *Jurisprudencija* 23, 15 (2001): 164-165.
77. Žilinskas, Justinas. *Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
78. Žilys, Juozas. “*Konstitucinio Teismo aktai teisės šaltinių sistemoje*,“ *Jurisprudencija*, 17, 9 (2000): 75.

Lietuvos teismų praktika :

1. “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-392/2004.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/335862?nr=1>
2. “Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-158/2005.“ Prieiga per internetą:
<http://www.teisesgidas.lt/lat.php?id=27890>
3. “Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. sausio 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-20-401/08.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/121876?nr=1>
4. “Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. birželio 4 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-6/2014.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/831772?nr=9>
5. “Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. birželio 13 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-38/2014.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/830903?nr=7>
6. “Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. birželio 20 d. nuosprendis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-6/2014.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/831771?nr=6>
7. “Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. birželio 4 d. nutartis, baudžiamojoje byloje Nr. 1A-6/2014.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=831772&nr=2>
8. “Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. liepos 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-469-518/2015.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=1083659&nr=1>
9. “Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendis 2009 m. sausio 9 d. nuosprendis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-21/2009.“ Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=92714&nr=1>
10. “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 29 d. Teismų praktikos nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų (BK 99, 100 ir 102 straipsniai) baudžiamosiose bylose apžvalga Nr. AB-37-1.“ Prieiga per internetą:
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4jb1_0nzJMMJ:www.lat.lt/dow

[nload/1106/apzvalga_2012_m_teismu_praktikos_nusikaltimu_zmoniskumui_ir_karo_nusikaltimu_bb.doc+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt](http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/1006666?nr=5)

11. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48-222/2015." Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/1006666?nr=5>
12. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-18-648/2016." Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/1247451?nr=1>
13. "Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-5-895/2016." Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=1220788&nr=1>
14. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 17/02-24/02-06/03-22/04".
15. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas Valstybės žinios, 109-3004, (1998)".
16. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Nr. 51/01-26/02-19/03-22/03-26/03-27/03".
17. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas Nr. 34/2008-36/2008-40/2008-1/2009-4/2009-5/2009-6/2009-7/2009-9/2009-12/2009-13/2009-14/2009-17/2009-18/2009-19/2009-20/2009-22/2009".
18. "Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas Nr. KT2-N1/2014".
19. "Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. sausio 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-68-190/2012." Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/skaitykla.mruni.eu/tp/498688?nr=10>

Tarptautinės teisės aktai:

1. "1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo." *Valstybės žinios*. 63-1905 (2000).
2. "Convention (IV) respecting the laws and customs of war on land. The Hague, 18 October." International Law Concerning Conduct of Hostilities International Committee of the Red Cross, (1996)
<https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=01D426B0086089BEC12563CD00516887>

3. "Instructions for the government of armies of United States in the field (The Lieber Code)," International Committee of the Red Cross 1863.
<https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=A25AA5871A04919BC12563CD002D65C5>
4. "Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nüremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, 1950" [interaktyvus] [žiūrėta 2016 - 01 - 24]Prieiga per internetą <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/390?OpenDocument>.
5. "The laws of war on Land. Oxford, 9 September 1880," International committee of the red cross
žiūrėta 2016 01 24
<https://www.icrc.org/ihl.nsf/52d68d14de6160e0c12563da005fdb1b/6a5d425d29d9d6dbc125641e0032ec97?OpenDocument>
6. 1915 – 05 - 24 France, Great Britain and Russia Joint Declaration [interaktyvus]. žiūrėta 2016 01 24
http://www.armeniangenocide.org/Affirmation.160/current_category.7/offset.50/affirmation_detail.html
7. 1946–12-11 United Nations General Assembly Resolution 96 (1) [interaktyvus]. žiūrėta 2016 01 20 http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.227/current_category.6/affirmation_detail.html
8. 1996-07-08 International Court of Justice Advisory opinion in case Legality of the Threat or Use of Nuclear
9. Control Council Law No. 10, Punishment of Persons guilty of war crimes, crimes against and against humanity [interaktyvus]. žiūrėta 2016 02 15
[:http://avalon.law.yale.edu/imt/imt10.asp](http://avalon.law.yale.edu/imt/imt10.asp)
10. Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind, Commentary to art.18 [interaktyvus]. žiūrėta 2016 01 24
http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_4_1996.pdf
11. Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1 Charter of the International Military Tribunal [interaktyvus]. žiūrėta 2016 02 15 <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp#art8>
12. Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1 Indictment : Count Three [interaktyvus]. žiūrėta 2011 02 15 <http://avalon.law.yale.edu/imt/count3.asp>
13. Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektas, 1996 m . [interaktyvus]. žiūrėta 2016 - 01 24
http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_4_1996.pdf

14. Security Council Resolution 955 (1994). [interaktyvus]. žiūrėta 2016 01 24 <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/140/97/PDF/N9514097.pdf?OpenElement>.
15. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusios Jugoslavijos karo nusikaltimams teisti statusas [interaktyvus]. žiūrėta 2016 01 24 http://www.cininas.lt/wp-content/uploads/2015/06/ICTY_statusas.pdf
16. United Nations General Assembly Resolution december 11, 1946 [interaktyvus] žiūrėta 2016 03 15 http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.227/current_category.6/affirmation_detail.html
17. Weapons, ICJ Reports 226, [interaktyvus] žiūrėta 2016 02 03 <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>>

Tarptautinių Teismų sprendimai :

1. Case No. ICTR-95-1-T, Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana, para. 98. [interaktyvus] žiūrėta 2016 02 19 <http://unictr.unmict.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ictr-95-1/trial-judgements/en/990521.pdf>
2. Case No. ICTR-96-4, Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu, 1998 par. 503. [interaktyvus]. žiūrėta 2016 01 24 https://www1.umn.edu/humanrts/instree/ICTR/AKAYESU_ICTR-96-4/Judgment_ICTR-96-4-T.html
3. Case No. IT-95-10-T, Prosecutor v. Jelusic byloje, 1999, para. 100. [interaktyvus]. žiūrėta 2016 01 24 <http://www.icty.org/x/cases/jelusic/tjug/en/jel-tj991214e.pdf>
4. Case No. IT-95-5-R61, IT-95-18-R61, Prosecutor v. Karadzic and Mladic, 1996, para. 94 [interaktyvus] žiūrėta 2016 02 19 <http://www.icty.org/x/cases/mladic/related/en/rev-ii960716-e.pdf>
5. Case No. IT-98-33-A, Prosecutos v. R. Krstic, 2004, par. 83-133-134. [interaktyvus] žiūrėta 2016 02 19 <http://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/krs-aj040419e.pdf>
6. Case Application no. 5310/71 Ireland v. United Kingdom, 1978. [interaktyvus] žiūrėta 2016 02 17 <http://www.uio.no/studier/emner/jus/jus/JUS5710/h12/undervisningsmateriale/ireland-v-uk-court.pdf>
7. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla. Vasiliauskas v. Lithuania, 2015. . [interaktyvus] žiūrėta 2016 02 17 http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/VASILIAUSKAS_2015_GC_judgment.pdf
8. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: Jorgic v. Germany, Eur. Ct. HR, No. 74613/01, (2007). . [interaktyvus] žiūrėta 2016 03 19

http://www.cvce.eu/en/obj/judgement_of_the_european_court_of_human_rights_ireland_v_the_united_kingdom_18_january_1978-en-e07eaf5f-6d09-4207-8822-0add3176f8e6.html

9. Sprendimo byloje KONONOV prieš L-iją santrauka ŽT-B-35 Europos žmogaus teisių teismo sprendimų Santraukos“ [interaktyvus] žiūrėta 2016 01 30
<http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=34987>

ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA

Reikšminiai žodžiai: genocidas, politinė grupė, tikslas, subjektas, partizanai.

Šiame darbe remiantis Lietuvos Respublikos įstatymais, baudžiamosios teisės doktrina ir tarptautinės teisės šaltiniais išnagrinėta genocido nusikaltimo teisinė samprata. Taip pat skiriamas dėmesys genocido nusikaltimo, kaip teisinės normos konstitucingumo problematikai. Siekiant kuo aiškiau ir išsamiau atskleisti genocido nusikaltimą, nagrinėjami atskiri jos elementai, remiantis nusikalstamų veikų sudėties analize, buvo išskiriami objektyvieji ir subjektyvieji genocido nusikaltimo veikos požymiai.

Analizuojant Lietuvos teismų praktiką susiduriama su baudžiamosios atsakomybės taikymo kliūtimis, vykdant baudžiamąjį persekiojimą prieš asmenis, kurių veika tarptautinės teisės saugomų asmenų atžvilgiu kvalifikuotina kaip nusikalstama. Darbe yra pateikiamas šių problemų vertinimas atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimą dėl genocido nusikaltimo, naujausią Lietuvos teismų praktiką ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą.

ANNOTATION

Key words: genocide, political group, objective, subject, partisans.

This paper analyses the legal definition of the crime of genocide by means of the law of the Republic of Lithuania, criminal law literature and international legal sources. Attention is also given to the problematics of the crime of genocide as constitutionality of a legal rule. In order to discuss the crime of genocide as clearly and in as much detail as possible, its separate elements were analyzed, objective and subjective constituent elements of the crime of genocide were distinguished by means of the analysis of constituent elements of criminal acts.

In analysing the case-law of Lithuanian courts, the obstacles of application of criminal liability are observed when criminal prosecution is applied to the persons whose activity is regarded as criminal by persons who are protected by international law. In the present paper, these problems are assessed with regard to the ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania regarding the crime of genocide, the latest Lithuanian case-law and the ruling of the European Court of Human Rights.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Genocidas, kaip nusikaltimas Lietuvos baudžiamajame įstatyme ir tarptautiniuose teisės aktuose

Darbe nagrinėjama genocido nusikaltimo teisinė samprata Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose. Analizuojami įstatymai, kurie įtaukė, keitė bei išplėtė šį nusikaltimą Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje.

Siekiant atskleisti genocido nusikaltimo konstitucingumo problematiką nagrinėjama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąją atsakomybę už genocido, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Taip pat darbe aptariama kaip genocido nusikaltimo samprata vystėsi tarptautiniuose teisės aktuose.

Didelis dėmesys skiriamas genocido nusikaltimo sudėties požymiams. Sudėties analizė pradedama nuo objektyviųjų veikos požymių t.y. nusikaltimo objekto, pavojingų veiku sudarančių genocidą ir subjekto. Vėliau darbe yra nagrinėjami subjektyvieji genocido nusikaltimo požymiai t.y. kaltė ir tikslas. Analizuojant sudėties požymius, aptiriamos jų įrodinėjimo bei suvokimo problemos, remiantis teisės aktų analize, tarptautinių teismų sprendimais ir moksline literatūra.

Genocido nusikaltimo analizė neapsiriboja, vien tik jo turiniu nagrinėjimu, bet yra nustatinėjamos normos taikymo problematika teismų praktikoje. Darbe siekiama atskleisti kaip reikėtų vertinti asmens vykdžiusio genocido nusikaltimo baudžiamąją atsakomybę, jei pagal tuo metu galiojusią nacionalinę teisę tokia atsakomybė nebuvo numatyta. Taip pat darbe aptiriamas partizano statuso klausimas pripažįstant juos kombatantais.

Kitas svarbus aspektas, kuris darbe yra analizuojamas, tai išplėstas genocido nusikaltimo grupių sąrašas Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose. Remiantis Lietuvos Respublikos Konstituciniu nutarimu dėl genocido nusikaltimo, Lietuvos teismų praktika ir moksline literatūra yra aptiriamos priežastys, kodėl buvo nuspręsta į Lietuvos valstybės nacionalinę teisę įtraukti politines ir socialines grupes, jeigu tarptautinės teisės aktuose to nebuvo numatyta. Analizuojant naujausią Lietuvos teismų praktiką ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą aptariama kaip reikėtų vertinti sovietų vykdytą genocidą prieš partizanus priklausančius politinei grupei.

SUMMARY

The crime of genocide in the criminal law of the Republic of Lithuania and in international law

The present paper analyses the legal definition of the crime of genocide found in criminal laws of the Republic of Lithuania. The laws that introduced, altered and extended this crime in the national law of the Republic of Lithuania are analysed.

In order to reveal the problematics of the constitutionality of the crime of genocide, the ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania “On the Compliance of Certain Provisions of the Criminal Code of the Republic of Lithuania that are Related to Criminal Liability for Genocide with the Constitution of the Republic of Lithuania” is analyzed. The paper also discusses how the definition of the crime of genocide developed in international law.

A great deal of attention is given to the constituent elements of the crime of genocide. The analysis of constituent elements begins with objective elements, i.e. the object of the crime, dangerous activities constituting genocide, and the subject. The subjective constituent elements of the crime, i.e. the guilt and the objective are discussed further in the paper. In analysing the constituent elements, the problems of their arguing and perception were discussed by means of the analysis of legislation, rulings of international courts, and scientific literature.

The analysis of the crime of genocide is not limited to the analysis of its content, the problematics of application of provision in the case-law is also discussed. The present paper aims at revealing how the criminal liability of the person who has committed a crime of genocide should be assessed, if such liability was not established in the national law at the time of the crime. The paper also discusses the status of partisans when they are recognised as combatants.

Another important aspect analysed in the paper is the extended list of the groups of the crime of genocide in criminal laws of the Republic of Lithuania. On the basis of the ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania regarding the crime of genocide, Lithuanian case-law, and scientific literature, the reasons why it was decided to include political and social groups into the national law of the Republic of Lithuania, when it was not provided in international laws, are discussed. By analysing the latest case-law of the Republic of Lithuania and the ruling of the European Court of Human Rights, it is discussed how the genocide of the Soviets committed against the partisans belonging to a political group should be assessed.